સોનેરી ટોળી.

સોનેરી ટોળી.

પ્રકાશક,

મહાદેવ રામચન્દ્ર જાગુષ્ટે

બુકસેલર અને પબ્લીશર

ત્રણ દરવાજા–અમદાવાદ.

આવૃત્તિ ૧ લી | પ્રત ૬૦૦૦

સંવત ૧૯૮૪ | ઇ. સ. ૧૯૨૮

કિંમત રૂ. ૦–૮–૦

મુદ્રણસ્થાન: આદિત્યમુદ્રણાલય,
રાયખડ રોડ—**અમદાવાદ**.
મુદ્રક: ગજાનન વિશ્વનાથ પાઠક.

સોનેરી ટોળી

પ્રકરણ ૧ લું.

ઉષા.

કૃષ્ણપક્ષની અંધકારમયી રાત્રિના સમયે, ગામડાના કોઇ અજાણ્યા માર્ગે થઇને પ્રવાસ કરવાનો પ્રસંગે ઉપસ્થિત થાય, તેથી બીજું શું વધારે ત્રાસજનક હોઈ શકે વારૂ ! જો તે માર્ગે થઇને દરરોજ જવું આવવું પડતું હોય, તો તો ગમે તેટલું મોડું થયું હોય. તેમ જ ગમે તેવું ગાઢ અંધારૂં થઈ ગયું હોય, તો પણ તેની દરકાર રહેતી નથી; કારણકે ત્યાં થઇને દરરોજ જવા આવવાનું થતું હોવાથી, તે રસ્તો લગભગ જાણીતો થઇ ગયો હોય છે. પરંતુ જે માર્ગ કદિ નજરે પણ જોયો ન હોય, તેમ જ આગળ જતાં તે માર્ગમાં ઉંચી નીચી જમીન કે નદી નાળાં આવે છે કે કેમ, તેની કલ્પના સુદ્ધાં ન હોય, એવા અજાણ્યા એ વિકટ માર્ગે પ્રવાસ કરનારા પ્રવાસીને તો કોઇ અંધ મનુષ્યને ભળતે જ ઠેકાણે લઇ જઇને રખડતો મુકી દીધો હોય એવું લાગ્યા વગર રહે જ નહિ.

આવી એક અંધારી રાત્રિના સમયે, ગાઢ અરણ્યમાં થઇને એક ઘોડાગાડી સપાટાબંધ દોડતી જતી હતી. અરણ્યમાંના માર્ગની જમીન ઉચી નીચી હોવાથી, ઘડીએ ઘડીએ ગાડીને આંચકા લાગતા હતા અને તે સાથે ગાડીના પૈડામાંથી 'કચડડડ' એવો અવાજ થતો

હતો; અને ગાડી હચમચી રહેતી હતી. જો કે ગાડી ઘણી મજબૂત હતી, પરંતુ આવા નિર્જન અને વિકટ માર્ગે તેને કદિ પણ પ્રવાસ કરવો પડ્યો નહોતો; અને તેથી જાણે કે તે દુઃખના હુંકારા કરતી હોય એવો ભાસ થતો હતો.

" હં; ઝપાટાબંધ ચાલવા દે." ગાડીમાં બેઠેલો ગૃહસ્થ અધીરાઇથી બોલી ઉઠ્યો.

" શેઠજી ?" ગાડીવાળો બોલવા લાગ્યો: " આ કરતાં વધારે ઉતાવળથી ગાડી હાંકી શકાય તેમ નથી. આવા ભયંકર અંધકારમાં ગાડીના ઘોડા સુદ્ધાં હું જોઇ શકતો નથી તો પછી રસ્તાની તો વાત જ શી ? અધૂરામાં પૂરું તમે બન્ને ફાનસ હોલવી દેવડાવ્યાં છે. એક ફાનસ સળગાવું કે ?"

" નહિ. નહિ. જોજે એમ કરતો !" ગાડીમાં બેઠેલો ગૃહસ્થ એકદમ બોલી ઉઠ્યો: " અંધારામાં પણ જાનવરો દેખી શકે છે. ચાલે છે એમ જ ચાલવા દે. હવે કંઈ તે ઠેકાણું બહુ દૂર નહિ હોય. હવે તને કંઇ દિપકનો પ્રકાશ જણાય છે કે ?"

ગાડીવાળા અને શેઠની વચ્ચે આ પ્રમાણે સંવાદ ચાલતો હતો એટલામાં ઘોડાને ઠોકર વાગી. ગાડી સહજ વાંકી વળી. ગાડીવાળાએ ચાબૂકના એક બે સપાટા ઘોડાને લગાવી દીધા. ગાડીવાળાના મનમાં એવો ભય હતો કે જો ઘોડા આડે માર્ગે ચઢી જશે તો ગાડી, ઘોડા, પોતે અને શેઠ બધાં સાથે જ એકાદ ખાડામાં ગબડી પડશે. એક તો અંધારી રાત્રિ, તેમાં વળી મધ્ય રાત્રિનો સમય, અને આકાશ અભ્રાચ્છાદિત થઈ ગયું હતું. આથી બિચારો ગાડીવાળો તો ગભરાઈ ગયો હતો. આકાશમાં એકાદ બે ન્હાના તારકો ચળકી રહ્યા હતા, પરંતુ

તેનો પ્રકાશ ઘણો જ અલ્પ હતો. પવન જોસથી ફૂંકાતો હતો.

થોડીવાર પછી થોડે દૂરના અંતરે કંઇક દિપક જેવું ચળકતું હોય એમ ગાડીવાનને જણાયું. પોતાને જે સ્થળે જવાનું હતું તે ત્યાંજ હશે એવી ગાડીવાનને ખાત્રી નહોતી. તેમ છતાં પણ તેણે ઘોડાને ચાબૂકના સપાટા લગાવવા માંડયા. અલ્પકાળમાં જ ગાડી એક ગૃહની નજીક આવીને ઉભી રહી. ગાડીમાં બેઠેલા ગૃહસ્થે ગાડીનો પડદો ઉંચો કરીને બહાર દૃષ્ટિ ફેંકી અને બોલ્યો: "હં... આ તે જ ગૃહ. ભીખુ, બારણું ઉઘાડ, તું ગુપચૂપ ઉભો રહે અને ઘોડા પણ હાલચાલ ન કરે તેની સંભાળ રાખ."

"વારૂ સાહેબ" એમ કહીને ગાડીવાળાએ ગાડીનું બારણું ઉઘાડયું. ગાડીમાંનો ગૃહસ્થ પોતાના હાથમાંનો બોજો ઉચકીને ધીમેથી બહાર આવ્યો અને તે નજીકના ગૃહ પાસે ગયો. તે ગૃહના દ્વારના ઓટલા પર તેણે તે બોજો ધીમેથી મુકયો. પરંતુ તે બોજો હાલવા ચાલવા લાગ્યો. તે ગૃહના દ્વાર પર 'સુશીલાબાઇનું ખાનગી બાલિકાશ્રમ' એ નામનું એક પાટીયું લટકાવવામાં આવ્યું હતું. પાટીયું વાંચીને તે ગૃહસ્થ આનંદ પામ્યો. દ્વાર પાસે લટકતી ઘંટડીની દોરી તેણે ખૂબ જોરથી ખેંચીને હલાવી, અને પેલા ઓટલા પરના બોજા તરફ એક પ્રેમળ દૃષ્ટિ ફેંકીને તે પોતાની ગાડી તરફ ચાલતો થયો. ગાડીમાં બેઠા પછી તે ગૃહસ્થ નિઃસાસા નાખવા લાગ્યો અને ગાડીવાળાને ઉદ્દેશીને બોલ્યો: "ભીખુ! ગાડી સપાટાબંધ ચલાવ."

ગાડીવાળો પોતાની બેઠક પર ચઢી બેઠો અને ગાડીને પોતે જે માર્ગે થઇને આવ્યા હતા તે માર્ગે પાછી ફેરવતાં ફેરવતાં તે બોલ્યો: "શેઠજી! તમે પણ ઠીક છો. મ્હોંએથી બોલ્યા એટલે થયું. આ કંઈ આગગાડી છે કે પવનવેગે માર્ગ કાપી શકે?"

ગાડી સપાટાબંધ દોડવા લાગી. ગાડીમાંથી પુનઃ એક વાર ડોકીઉં કરીને તે ગૃહના બારણામાં મૂકેલા બોજા તરફ તે ગૃહસ્થે નજર કરી અને એક દીર્ઘ નિઃશ્વાસ મૂકયો. થોડીવાર રહીને તે બોલ્યો: " ભીખુ! ફરીને આ ગૃહ તું શોધી કાઢે ખરો કે ? "

" ફરીને આવી જગ્યાએ આવવાનું ? " ગાડીવાળો બોલ્યો: " નહિ, નહિ; મ્હારા પ્રાણ જાય તો પણ પુનઃ આ રસ્તે હું કદિ પણ આવીશ નહિ. કોઈ હજાર રૂપિઆ આપે તો પણ આવા વિકટ માર્ગે હું ગાડી લઇને આવું નહિ. આ રસ્તો એવો ખરાબ છે કે કંઈ કહેવાની વાત જ નહિ. "

ગાડીમાં બેઠેલા ગૃહસ્થે પોતાના ગજવામાંથી રૂમાલ કાઢયો અને પોતાના કપાળપરનો પ્રસ્વેદ લૂછી નાખ્યો. પોતાના શિર પરથી કંઇક ભાર હલકો થયો હોય તેમ, ' હા...શ ' કહીને તે ગાડીના એક ખૂણામાં અઢેલીને બેઠો.

રાત્રીના અગીઆર વાગી ગયા હતા. સુશીલાબાઈ હજી નિદ્રાધીન થઇ ગઇ નહોતી. આશ્રમમાંની તમામ બાલિકાઓ પરવારીને સૂઈ જવા માટે જાય, ત્યાર પછી જ તે પોતાના શયનગૃહમાં જતી. સાધારણ રીતે દશ વાગતાં પહેલાં તે કદિ પણ પોતાના શયનગૃહમાં જતી નહોતી. આજે પણ લગભગ સાડા દસ વાગ્યા પછી પોતાનું સર્વ કામ આટોપી લીધા બાદ તે પોતાના શયનગૃહમાં ગઇ અને એક કોચ પર પડી. અજે બહુ શ્રમિત થવાથી, તેની આંખોમાં ઊંઘ સત્વર ભરાવા લાગી હતી. પરંતુ એટલામાં આશ્રમમાં જોસથી ઘંટડી વાગવા લાગી. સુશીલાબાઇ એકદમ ચમકીને પોતાની પથારીમાં બેઠી થઇ ગઇ. કોઇ બાલિકાનાં માબાપ કે કોઇ સગું સંબંધી માંદું પડયું હશે અને તેને તેડવા સારૂ કોઇ માણસ આવ્યું હશે, એવી તેણે

કલ્પના કરી. આશ્રમનું કામકાજ કરવા સારૂ સુશીલાબાઇએ એક સ્ત્રી નોકર રાખી હતી. સુશીલાબાઇએ તેને બૂમ મારી. પરંતુ આખો દિવસ કામ કરીને શ્રમિત થઇ ગયેલી તે દાસી અત્યારે ઘસઘસાટ અને શાન્ત નિદ્રા લેતી હતી. એક બે બૂમો મારી છતાં પણ દાસીએ કંઇ જવાબ નહિ આપવાથી, તે ઉંઘી ગઇ હશે એમ સુશીલાબાઇએ ધાર્યું. તેનો સ્વભાવ બહુ દયાળુ હતો. દાસીને ત્રાસ નહિ આપતાં પોતે જ નીચે આવીને હળવેથી બારણું ઉઘાડ્યું અને બોલીઃ "બહાર કોણ છે ?"

લગભગ બે ત્રણ મિનિટ સુધી પ્રત્યુત્તરની રાહ જોવા છતાં પણ જ્યારે બહારથી કંઇ ઉત્તર મળ્યો નહિ, ત્યારે સુશીલાબાઇએ બારણું પૂરેપૂરૂં ઉઘાડ્યું બારણામાં ઉભાં ઉભાં તેણે ચોમેર દૃષ્ટિ નાખી, પરંતુ કોઇ પણ માણસ તેના જોવામાં આવ્યું નહિ. કોઈ લબાડ માણસે પોતાને નકામો ત્રાસ આપવાની ખાતર જ ઘંટડી વગાડેલી હોવી જેઇએ, એમ તેણે વિચાર્યું. તેણે પુનઃ બારણું બંધ કરી દેવાનો વિચાર કર્યો. પરંતુ એવામાં પોતાના દ્વારના ઓટલા પાસે કંઇક બચકા જેવું તેને જણાવ્યું. તરત જ તે ઓટલા પાસે આવી અને તે બચકામાં શું હતું તે વાંકી વળીને જોવા લાગી. તે બચકામાંથી એક બાળકના રડવાનો કોમળ સ્વર તેના કાન પર આવવા લાગ્યો. તેણે જોયું તો બચકામાંનું બાળક હાલચાલ કરવા લાગ્યું હતું.

"અરે પ્રભુ !" સુશીલાબાઇ આશ્ચર્યથી બોલી ઉઠીઃ "આ બચકામાં તો બાળક હોય એમ લાગે છે ! તે બાળકને રડતાં સાંભળીને સુશીલાબાઇના કોમળ અંતઃકરણમાં દયાનો સ્ત્રોત વહેવા લાગ્યો. તે બચકામાંથી તેણે બાળકને બહાર કાઢ્યું અને તેને છાતી સરસું ચાંપ્યું. બાળકને લઇને તેણે બારણું વાસી દીધું અને પોતાના

શયનગૃહમાં ચાલી ગઇ. પરંતુ શયનગૃહમાં પ્રવેશ કરતાંની સાથે જ તેનું હૃદય ભયથી કંપી ઉઠયું. તે દિપક પાસે જઇને બેઠી અને બાળકને પોતાના ખોળામાં સૂવાડીને આત્મગત વિચારવા લાગી: "હું વિધવા છું. લોકો મ્હારા ગૃહમાં આવું તરતનું જન્મેલું બાળક છે એવી વાત સાંભળીને મ્હારા વિષે શું વિચાર કરશે ? મ્હારા ગૃહના ઓટલા પરથી આ બાળક મ્હને મળી આવ્યું છે, એમ હું કહીશ. તો પણ લોકો તે વાત સત્ય માનશે કે ? ત્યારે હવે આ બાળકનું શું કરવું ? મ્હારા વિશુદ્ધ વર્તન બદલ સહજ પણ શંકા લોકોને થઇ તો પછી કોઇ પણ પોતાની બાળિકાઓને આ આશ્રમમાં વિદ્યાભ્યાસ માટે મોકલશે કે ? અને જો તેમ થયું તો ભવિષ્યમાં મ્હારી શી સ્થિતિ થશે ?" આ પ્રમાણે વિચાર કરતાં કરતાં સુશીલાબાઇ ગભરાઇ ગઈ. પરંતુ એટલામાં તે બાળકના અંગે વિંટાળેલા અને ભીંજાઈ ગયેલા કપડા પર તેની દૃષ્ટિ પડી. તેણે તે કપડું કાઢી નાખ્યું અને એક બીજું નવું કપડું તેના અંગ પર વિંટાળી દીધું. આ વખતે સુશીલાબાઇએ જોયું કે પોતાના ખોળામાંનું બાળક એક સુંદર અને તેજસ્વી કન્યા હતી. કન્યાની ઉમ્મર લગભગ પાંચ છ માસની હોવી જોઇએ એવું તેણે અનુમાન કર્યું. તે કન્યા પ્રત્યે તે સપ્રેમ જોઈ રહી. તે કન્યા પણ સુશીલાબાઈ પ્રત્યે જોઇ રહી હતી. તેણે સુશીલાબાઇના ખોળામાં કૂદકા મારવા માંડયા અને હસવા લાગી. આવી સુકુમાર કન્યાનું હસિત વદન જોઇને સુશીલાબાઈની સર્વ કલ્પનાઓ નષ્ટ થઈ ગઇ. તેના કોમળ અંતરમાં માતૃપ્રેમ ઉભરાવા લાગ્યો અને તેણે તે નિર્દોષ કન્યાને એક મધુર ચુંબન કીધું. ઇશ્વરેચ્છાથી પોતાના હાથમાં આવી પડેલી આ કન્યાનું ભરણપોષણ કરવાનો તેણે દૃઢ નિશ્ચય કર્યો. સુશીલાબાઈ તે કન્યાને પોતાના બન્ને હાથમાં પકડીને ઉંચે કૂદાવવા

લાગી. એવામાં તે કન્યાના અંગ પરના ન્હાના સરખા પહેરણના ગજવામાંથી એક પત્ર બહાર નીકળી આવેલો તેણે જોયો. આ પત્રમાં આ કન્યા સંબંધી કંઈ પણ માહિતી લખેલી હશે એમ તેને લાગ્યું. તરત જ સુશીલાબાઈએ તેના ગજવામાં હાથ નાખ્યો તો કેટલીક નોટો તથા આ પત્ર તેના જોવામાં આવ્યાં. તે પત્રમાં આ પ્રમાણે લખેલું હતું.

"પરમ પૂજ્ય સુશીલાબાઈ,

આ કન્યા મ્હારી છે. તેનું નામ ઉષા છે. તે મ્હારી એકની એક—જીવન સર્વસ્વ ઔરસ પુત્રી છે. કેટલાક અનિવાર્ય કારણોને લીધે જ આજે હું આમ ગુપ્ત રીતે તેને આપના સ્વાધીન કરૂં છું. તેની માતાનો પરલોકવાસ થઈ ગયો છે. અને હું તેનો પિતા હોવા છતાં પણ, મ્હારાં દુર્દૈવને લીધે, આજે તેનો ત્યાગ કરૂં છું. પરંતુ, તમે દયાળુ, પ્રેમાળ અને સુશીલ છો. તમે તેનું પ્રેમથી સંરક્ષણ કરશો એવી મ્હારી દૃઢ પ્રતીતિ છે. તેના ખરચ માટે આ પત્ર સાથે રૂપિયા એક હજારની એક નોટો મૂકેલી છે. પ્રતિ વર્ષે હું એ પ્રમાણે રૂપિઆ મોકલતો રહીશ. ઉષાની ઉંમર હાલ એક વર્ષની છે. તેની ઉંમર પંદર વર્ષની થશે ત્યારે હું તેને અહિંથી લઇ જઈશ. ત્યાં સુધીમાં આપ તેને યોગ્ય શિક્ષણ આપીને તેનું સંરક્ષણ કરશો. હું પણ ગુપ્ત રીતે તેની ખબર અંતર મેળવતો રહીશ. મ્હારી શોધ કરવાનો યત્ન કરશો જ નહિ. ઉષાના હાથમાં એક **રત્નકંકણ** છે તે કાઢીને કોઇ ગુપ્ત સ્થળે રાખી મૂકજો, મ્હારી પાસે એવું જ એક બીજું રત્નકંકણ છે, જે હું તમને યોગ્ય વખતે બતાવીશ, અને તે આપણા ઉભયની ઓળખ થવામાં ઉપયોગી થઇ પડશે. ઉષા તમારી ભાણેજ છે એવું જાહેર

કરશો, એટલે કોઇને પણ તેના વિષે કંઇ શંકા ઉપજશે નહિ. પ્રભુ તમને યશ આપો, એ જ શુભેચ્છા સાથે વિરમતો,

એક અપરિચિત બન્ધુ.”

આ પત્ર વાંચીને સુશીલાબાઇ તો દિગ્ગ જ થઈ ગઈ. સુશીલાબાઇએ આવો વિલક્ષણ પ્રસંગ કદિ પણ અનુભવ્યો ન હતો. પુસ્તકોમાં તેણે આવા ચમત્કારિક બનાવો સંબંધી વાંચ્યું હતું. પરંતુ આવો પ્રસંગ પ્રત્યક્ષ વ્યવહારમાં તેણે કદિ પણ અનુભવ્યો નહોતો. પુસ્તકમાંના એવા બનાવો માત્ર કવિકલ્પનાઓને જ આભારી છે એમ તેનું માનવું હતું. અને તેથી આ બનાવથી તે બહુ વિસ્મય પામી. સુશીલાબાઇ ઉષા પ્રત્યે અનિમિષ નયને જોઇ રહી. ઉષા પુનઃ હસવા અને કૂદવા લાગી. પુનઃ સુશીલાબાઇએ તેને ચુંબન કર્યું. ઉષાનું ભરણપોષણ કરવાનો તેણે દૃઢ નિશ્ચય કર્યો. તેમ કર્યા વગર તેનો છૂટકો પણ નહોતો. તે પોતાની બ્હેનની છોકરી છે, તેના માતા પિતા એકાએક મરણ પામવાથી તે નિરાધાર થઇ ગઇ છે, અને તેથી ગઇ કાલે પોતાની બ્હેનની એક મૈત્રિણી આ કન્યાને પોતાને સ્વાધીન કરી ગઇ છે એવું લોકોમાં જાહિર કરવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો. ઉષાના ખરચ માટે દરવર્ષે તેનો પિતા રૂપિઆ મોકલશે કે કેમ, અથવા તે પંદર વર્ષની વય થશે ત્યારે તેને અહિંથી લઇ જશે કે કેમ, એવી એવી શંકાઓ તો એ સાધ્વી સ્ત્રીના અંતરમાં ઉદ્ભવીજ નહિ.

સુશીલાબાઇની વય લગભગ ત્રીશ બત્રીશ વર્ષની હતી. તેને એક વર્ષની એક કન્યા હતી. તેનું નામ લીલા હતું. તેનો પતિ શાળામાં શિક્ષકનું કામ કરતો હતો. તેની સ્થિતિ ગરીબ હતી. પરંતુ તેને વ્યવસ્થા પૂર્વક ખરચ કરવાની ટેવ હતી, તેમ જ સુશીલાબાઇ જેવી

સદ્‌ગુણી સ્ત્રી મળી હતી. આથી તેનો સંસાર વ્યવહાર સારી રીતે ચાલતો હતો. પરંતુ લીલા એકાદ વર્ષની ઉંમરની પણ નહિ થઇ હોય એવામાં સુશીલાબાઇનો પતિ મરણ પામ્યો. સુશીલાબાઈ છેક જ નિરાશ્રિત થઇ ગઇ. પરંતુ તેનો સ્વભાવ ઉદ્યોગશીલ હતો. આવા દુઃખદ સમયે નિરાશ થઇને બેસી નહિ રહેતાં, પોતાના ગામમાં સહજ દૂરના એક બગીચામાં તેણે એક ઘર ભાડે રાખ્યું અને ત્યાં ‘બાલિકાશ્રમ’ ની સ્થાપના કરી. સુશીલાબાઈ હુંશિઆર, સુશીલ, સદાચારી અને મમતાળુ હતી, એ વાત આસપાસના સર્વ લોકો સારી રીતે જાણતા હોવાથી, તેના આશ્રમની સ્થાપનાની ખબર પડતાંની સાથે જ તેઓએ પોતાની કન્યાઓને વિદ્યાભ્યાસ કરાવવા સારૂ તે આશ્રમમાં મોકલવા માંડી. આમ થવાથી સુશીલાબાઈને પોતાનું તેમ જ પોતાની પુત્રીનું ભરપોષણ કરવાની ચિન્તા મટી ગઈ. અને સ્ત્રીશિક્ષણનું ઉચ્ચ અને પવિત્ર કાર્ય પણ તેના હાથે થવા લાગ્યું.’

સુશીલાબાઇના પ્રેમાળ અને મહાળુ સંરક્ષણ નીચે ઉષા મોટી થવા લાગી, આસપાસના સર્વ લોકોને સુશીલાબાઇના ચરિત્ર માટે માન હતું. તેણે તેમને ઉષા પોતાની બ્હેનની દીકરી છે એવું જાહિર કરી દીધું એટલે તેઓએ તે સત્ય જ માની લીધું અને તે બાબતની ઝાઝી પૂછપરછ પણ કરી નહિ. ઉષા બોલવા શીખી એટલે સુશીલાબાઈને ‘માશી’ કહેવા લાગી. લીલા અને ઉષા રાત્રિ દિવસ સાથે રહેતાં હતાં. સુશીલાબાઈના યોગ્ય શિક્ષણને લીધે એ બન્ને જણીઓ સગી બ્હેનની પેઠે વર્તતી હતી. તેમને બન્નેને એક બીજાથી વિખૂટાં પડવાનું ગમતું નહોતું, બન્ને બ્હેનોના કાલાકાલા શબ્દો સાંભળીને, તેમ જ તેમની બાળલીલા જોઈને સુશીલાબાઇ ઘણો જ આનંદ પામતી. એ આનંદને લીધે તેને પોતાના વૈધવ્યનું દુઃખ પણ વિસારે પડવા લાગ્યું હતું.

ઉષાના ખરચ માટે દરવર્ષે સારી રકમ ' મની ઑર્ડર ' દ્વારા મળ્યે જતી હતી. દરેક વખતે ' મનિ ઑર્ડર ફૉર્મના કૂપન ' પર, ' ઉષાની સંભાળ રાખજો, હું પણ તેની ખબર રાખું છું ' એટલા શબ્દો લખેલા આવતા હતા. પરંતુ દરેક ' મનિ ઑર્ડર ' પર મોકલનારનું નામ ઠામ, ગામ, વગેરે જૂદું જ આવતું હતું. તેમ જ તે ' ફૉર્મ ' પર હસ્તાક્ષરો પણ પ્રત્યેક વેળાએ જૂદા લખેલા આવતા હોવાથી, ઉષાનો બાપ કોણ હશે, એ સમજી શકાય એમ નહોતું પરંતુ વખતોવખત તેના તરફથી મ્હોટી મ્હોટી રકમ મળ્યે જતી હતી, તે ઉપરથી તે કોઈ શ્રીમંત માણસ હોવો જોઇએ, એવી સુશીલાબાઇની ખાત્રી થઇ ગઇ હતી.

જોતજોતામાં પંદર વર્ષ વીતી ગયાં. સુશીલાબાઈનો ઉષા પ્રત્યેનો સ્નેહ એટલો બધો સુદૃઢ થઈ ગયો હતો કે, હવે તેનો ટુંક સમયમાં જ વિયોગ થનાર છે, એવો વિચાર આવતાંની સાથે જ તે દીલગીર થઇ જતી હતી. પંદર વર્ષ ઝપાટાબંધ વીતી ગયાં હોય એમ તેને લાગ્યું. ઉષા તેમ જ લીલા એ બન્નેને તેણે ઉચ્ચ પ્રતિનું શિક્ષણ આપ્યું હતું. અત્યાર સુધી સુશીલાબાઇએ, ઉષા સંબંધી સત્ય માહિતી, ઉષા તેમ જ લીલાને જાણવા દીધી નહોતી. ઉષાના પિતાનો પત્ર તેમ જ રત્નકંકણ તેણે એવા ગુપ્ત ઠેકાણે છૂપાવી રાખ્યાં હતાં કે, ઉષા અને લીલાને તે સંબંધી કદિ પણ કંઇ ખબર જ ન પડે. અને તેથી જ સુશીલાબાઇ મ્હારી ખરી માશી નથી એવી કલ્પના સુદ્ધાં ઉષાએ કરી નહોતી. પરંતુ હવે અલ્પ સમય પછી ઉષા જવાની હોવાથી, તેને સર્વ સત્ય હકીકતથી વિદિત કરવાનો વિચાર સુશીલાબાઇના મનમાં ઘોળાયા કરતો હતો.

એક દિવસ રાત્રિએ વાળુ કર્યા પછી સુશીલાબાઇ, ઉષા અને

લીલા આમોદ પ્રમોદ કરતાં બેઠાં હતાં. વાત વાતમાં સુશીલાબાઇએ લીલાની હાજરીમાં જ ઉષાને તેની સત્ય હકીકત કહી સંભળાવી; અને પોતાની પેટીમાંથી તેના પિતાને પત્ર, તેમજ રત્નકંકણ કાઢીને તેને સ્વાધીન કર્યાં:

કંઇ પણ સગાંસંબંધી નહિ હોવા છતાં, ન્હાનપણથી ઉછેરીને અત્યાર સુધી પોતાનું ભરણપોષણ પ્રેમપૂર્વક કર્યું, તેમ જ યોગ્ય શિક્ષણ પણ આપ્યું એ કંઈ સુશીલાબાઇનો પોતાના પ્રત્યે જેવો તેવો ઉપકાર ન કહેવાય, એવા એવા વિચારો ઉષાના હૃદયમાં ઉદ્ભવવા લાગ્યા. તે સુશીલાબાઈ પ્રત્યે કૃતજ્ઞતાપૂર્ણ દષ્ટિથી એકીટશે જોઈ રહી. તેના નયન યુગલમાં હર્ષાશ્રુ ભરાઈ આવ્યાં. સુશીલાબાઇનો ઉપકાર કેવી રીતે વાળી શકાશે, અને તે બદલ તેમની પાસે શું બોલવું તેની તેને સૂઝ પડી નહિ. 'માશી' એટલા જ શબ્દો ઉચ્ચારીને, સુશીલાબાઈના કંઠ ફરતા હાથ વિંટાળી દઇને, તે તેને વળગી પડી. તેનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું. એક શબ્દ પણ તે બોલી શકી નહિ. ઉષાની આવી સ્થિતિ જોઇને, સુશીલાબાઈનું અંતર પણ માતૃવાત્સલ્યથી ભરાઈ આવ્યું. તેની પીઠ પર હાથ ફેરવીને, તેણે ઉષાને સપ્રેમ ચુંબન કર્યું.

પોતાની માતાએ ઉષા સંબંધી જે હકીકત કહી સંભળાવી હતી, તે જાણીને લીલા દિઙ્મૂઢ જ થઈ ગઇ. હવે ઉષાનો વિયોગ અલ્પ સમયમાં જે થનાર છે, એ વાત જાણીને તેનું અંતર ભરાઇ આવ્યું. તેનાં નેત્રોમાં અશ્રુ ભરાઇ આવ્યાં. ઉષાના કંઠે વળગી પડીને, ડૂસકાં ભરતી ભરતી તે ગદ્ગદ કંઠે બોલી: " ઉષા ! તું હવે મ્હને ત્યજીને ચાલી જઇશ ? માતુશ્રીના કહેવા પ્રમાણે ત્હારા પિતા કોઈ શ્રીમંત

માણસ હોય એમ જણાય છે. જો તે કોઇ શાહુકાર અથવા સરદાર હશે તો તો ત્યાં ગયા પછી તું વિલાસ, વૈભવમાં પડીને, મ્હને ભૂલી જ જવાની! હું ત્હારૂં નિરંતર સ્મરણ કર્યા કરવાની, પણ તું તો મ્હને કોઇ દિવસ સંભારવાની યે નહિ!"

"લે, લે, બ્હેન, આવું શું બોલે છે?" લીલાને ભેટી પડીને ઉષા બોલવા લાગી; "ત્હારા વગર મ્હને એક ક્ષણ પણ ચેન પડશે કે? ત્હને એકલી મૂકીને હું કયાંઈ પણ જનાર નથી. મ્હારા પિતાશ્રી મ્હને તેડવા આવશે તો હું તેમને કહીને, ત્હને મ્હારી સાથે લઈ જઇશ." પોતાની માશી પ્રત્યે વળીને ઉષા બોલી: "માશી! લીલાને મ્હારી સાથે મોકલશે ને? તમે તેની સહજ પણ ચિન્તા કરશો નહિ. અમે બન્ને જણાં વારંવાર તમને મળવા માટે આવશું. હું તમને મ્હારાં ખરેખરાં માશી જ સ્હમજું છું."

"હા; મોકલીશ. જરૂર મોકલીશ હોં," અશ્રુજળ સાફ કરતાં સુશીલાબાઈ બોલવા લાગી: "તમને બન્નેને હું કદી પણ વિખૂટાં પાડનાર નથી. પ્રભુ તમારા બન્નેનું કલ્યાણ કરો!"

ત્યારબાદ ત્રણે જણાં પોતપોતાની પથારીમાં સૂઈ જવાને ઉઠયાં. ઉષાને તે રાત્રિએ બિલકુલ નિદ્રા આવી નહિ. પોતાના પિતાનો પત્ર ઉષાએ અનેકવાર વાંચ્યો હતો. પથારીમાં સૂતાં સૂતાં તેના પિતાની કાલ્પનિક મૂર્તિ તેની દષ્ટિ સમક્ષ તરવરવા લાગી. આટલાં વર્ષ સુધી પિતા પોતાને એક વાર પણ મળવા આવ્યા નહિ, પોતાને તદ્દન બાલ્યાવસ્થામાંજ બીજાને સ્વાધીન કરી, તેમજ હજી સુધી તે પોતાનો પત્તો કોઇને લાગવા દેતા નથી, એ બધાનું કારણ શું હશે, એ સંબંધી તે વિચારવા લાગી. કદાચ તેમના શિર પર કંઇ સંકટ હોવું જોઇએ, એવો તેના મનમાં સંશય ઉત્પન્ન થયો, કદાચ તે સંકટનો અંત હજી સુધી

નહિ આવ્યો હોય તો પોતા[illegible] શી રીતે અહિંથી લઈ જશે એ સંબંધી તેને ચિન્તા થવા લાગી. અત્યાર સુધી તેને કંઈ માહિતી ન હોવાથી તેનું મન શાન્ત હતું. પરંતુ હવે તો પોતાના પિતાનાં દર્શન કરવાની તેની ઉત્કંઠા વધારે સતેજ થતી જતી હતી. સ્વપ્નમાં પણ તે એવા જ વિચારો અનુભવવા લાગી.

બીજે દિવસે ઉષા પથારીમાંથી ઉઠી ત્યારે તેના વર્તનમાં એકાએક વિલક્ષણ પ્રકારનો ફર્ક પડી ગયો હતો. આજપર્યંતની તેની અક્ષડ વૃત્તિએ એકાએક શાન્ત અને ગંભીર સ્વરૂપ ધારણ કર્યું. પરંતુ સુશીલા માશી પ્રત્યેની તેની પૂજ્ય બુદ્ધિ અને લીલા બ્હેન પ્રત્યેની પ્રેમભાવનામાં સહજ પણ ઘટાડો થવા પામ્યો નહોતો. સાંભળવા પ્રમાણે પોતાના પિતા જો શ્રીમંત હોય તો, તેમની સહાયથી, સુશીલા માશીને સારી રીતે આર્થિક મદદ કરીને, વૃદ્ધાવસ્થામાં પોતાનો સમય નિર્વૃત્તિમાં શાન્તિથી ગળી શકે એવી વ્યવસ્થા કરી આપવાનો, તેમજ લીલાને સદાને માટે, પોતાની સાથેજ રાખવાનો તેણે પોતાના મનમાં દૃઢ નિશ્ચય કર્યો.

પ્રકરણ ૨ જું.

અણધાર્યો મેળાપ.

લક્ષ્મીપ્રસાદ શેઠનો બંગલો ચોપાટી પર આવી રહ્યો છે. તે એવો તે સુંદર અને મનોહર છે કે મોહમયી–અલબેલી–મુમ્બાપુરીમાંનાં કેટલાંક જોવાલાયક સ્થળોમાંના એક તરીકે તે ગણાય છે. જો કે બંગલો ન્હાનો છે પરંતુ તેમાં સર્વ પ્રકારની સગવડ રાખવામાં આવી

છે. બંગલામાં દાખલ થતાં એક વિશાળ ઉદ્યાન તેના આગળના ભાગમાં દૃષ્ટિગોચર થાય છે. તેમાં વિવિધ પ્રકારનાં વૃક્ષો તેમજ પુષ્પ-લતાઓ આવી રહ્યાં છે. ઉદ્યાનના બરાબર મધ્ય ભાગમાં એક ફૂવારો છે જેમાંથી જળધારાઓ સતત વહ્યા કરે છે. ફૂવારાની આસપાસ કેટલીક બેઠકો ગોઠવવામાં આવી છે. ત્યાંથી આગળ ચાલતાં બંગલામાં દાખલ થવાનો દરવાજો આવે છે. તેમાં થઇને ઉપર જવાય છે. બંગલામાંના દિવાનખાનાઓમાં ઉત્તમ પ્રકારના ગાલીચા, સેતરંજીઓ વગેરે નજરે પડે છે. ખુરસીઓ, ટેબલ, મેજ વગેરે વ્યવસ્થાપૂર્વક ગોઠવવામાં આવેલાં છે. એક દિવાનખાનું પુસ્તકાલય તરીકે વપરાય છે અને તેમાં જૂદી જૂદી ભાષાનાં પુસ્તકોથી ભરેલા કાચનાં મોટા મોટા કબાટ ગોઠવવામાં આવેલાં છે. બંગલાની પછવાડેના ભાગમાં ગાડીખાનું તેમજ નોકરવર્ગને રહેવા માટે બે ત્રણ ઓરડીઓ છે. ટુંકામાં કોઈ અજાણ્યો માણસ પણ આ બંગલાની સુવ્યવસ્થા જોઇને, બંગલાનો માલિક કોઇ ધનાઢ્ય અને રસિક પુરુષ છે, એવું કબૂલ કર્યા વગર રહેતો નહિ.

આ બંગલાના માલિક લક્ષ્મીપ્રસાદ શેઠ થોડા સમયથી જ મું-બઇમાં આવીને રહેવા લાગ્યા છે. પૂર્વે તેઓ બોરસદમાં રહેતા હતા એટલીજ વાત લોકોના જાણવામાં હતી. તેમનો સ્વભાવ સહજ એકલ-શૂરો હોવાથી, તેમનું મિત્રમંડળ વિશાળ નહોતું. ટુંકામાં તેમનો પૂર્વ ઇતિહાસ ઘણાજ થોડા મનુષ્યોના જાણવામાં હતો. પરંતુ લોકોમાં તે એક પ્રતિષ્ટિત ગૃહસ્થ તરીકે ગણાતા હતા. બુદ્ધિપ્રસાદ કરીને એક માણસ તેમનો મોટો મુનિમ હતો. તેના હાથ નીચે, ગાડીવાન, રામો માળી વગેરે એવા હલકા દરજ્જાના નોકરો પણ હતા.

એક દિવસ સાયંકાળના સમયે, લક્ષ્મીપ્રસાદ શેઠ પુસ્તકાલયમાં

બેઠા બેઠા કાગળો વાંચતા હતા. એવામાં એકાએક તેમના મગજમાં કંઇક વિચાર આવ્યો. તરત જ કપડાં પહેરીને તેઓ દિવાનખાનામાં આવ્યા બુદ્ધિપ્રસાદ નામું લખતો હતો. શેઠને દિવાનખાનામાં આવેલા જોઇને તે ઉભો થયો. શેઠની મુખમુદ્રા પરથી, તે કંઇ ઉંડા વિચારમાં ગરકાવ થઈ ગયા હોય એમ તેને લાગ્યું. તે શેઠને કંઇક પૂછવા જતો હતો એટલામાં શેઠ બોલ્યાઃ "બુદ્ધિપ્રસાદ! હું અત્યારે બહાર જાઉં છું. પાછા ફરતાં કવચિત્ મ્હને મોડું થવાનો પણ સંભવ છે. ઘરની બરાબર સંભાળ રાખજો."

"બહુ સારૂં." બુદ્ધિપ્રસાદે નમ્રતાથી જવાબ આપ્યો.

બુદ્ધિપ્રસાદ શા વિચારમાં હતો તે જાણવાની ઇચ્છાથી તેના પ્રત્યે તીક્ષણ દૃષ્ટિ ફેંકતા શેઠ બોલ્યાઃ "બુદ્ધિપ્રસાદ! મ્હારે ત્યાં નોકરીમાં રહ્યા તમને કેટલો સમય થયો હશે?"

"લગભગ ચૌદ વર્ષ થવા આવ્યાં હશે."

થોડીવાર વિચાર કરીને પુનઃ શેઠ બોલવા લાગ્યાઃ "બુદ્ધિપ્રસાદ! અત્યાર સુધી તમે મ્હારી નોકરી નિમકહલાલીથી કરી છે, એટલું મ્હારે કબૂલ કરવું જ પડશે. પરંતુ જનસ્વભાવની ખરી કસોટી તો પ્રસંગ આવ્યેજ જણાય છે."

શેઠના આવા અકલ્પિત ઉદ્ગારો સાંભળીને બુદ્ધિપ્રસાદ વિસ્મય પામ્યો. પરંતુ પોતાના નિત્યના ગાંભિર્યપૂર્ણ વદન પર તેણે વિસ્મયની છાયા સરખી પણ દેખાવા દીધી નહિ. તે હાથ જોડીને શાન્તિથી બોલ્યોઃ "આપે મ્હને જીવિતદાન દીધું હોવાથી, આ દેહના માલિક આપ જ છો. આપની સેવામાં મ્હારૂં આખું જીવન અર્પણ કરી દેવું એ હું મ્હારૂં કર્તવ્ય સ્હમજું છું."

"પ્રસંગ આવ્યે મ્હારી ખાતર, આત્મસમર્પણ કરવામાં પણ તું

પાછી પાની કરે તેમ નથી એવી મ્હને દઢ પ્રતીતિ છે."

એટલું બોલીને શેઠ અરિસામાં પોતાનું પ્રતિબિંબ જોવા લાગ્યા. પુનઃ બુદ્ધિપ્રસાદ તરફ વળીને, તેમણે એકવાર તેના નિર્વિકાર વદનનું અવલોકન કરીને સ્મિત કર્યું. પરંતુ શેઠની મુખમુદ્રાપરનું ગાંભિર્ય અને ખિન્નતા હજી નષ્ટ થયાં નહોતાં. વિચાર કરતાં કરતાં તે દિવાનખાનાના દ્વાર પાસે આવ્યા. બુદ્ધિપ્રસાદ પણ તેમની પાછળ પાછળ દ્વારા સુધી આવ્યો અને બોલ્યોઃ "ગાડીવાનને ગાડી જોડવાનું કહું ? હમણાં જોડી લાવશે !"

"ના, ના; આજે પગે ચાલીને જ ફરવા જવાની ઇચ્છા છે. કદાચ થાક લાગશે તો વળી ભાડાની ગાડી કરી લઇશ." એટલું બોલીને શેઠ ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા. અલ્પ સમયમાંજ ઉદ્યાનમાં થઇને મ્હોટા દરવાજા પર લક્ષ્મીપ્રસાદ પહોંચ્યા. બુદ્ધિપ્રસાદ તેમના પ્રત્યે દૃષ્ટિ ફેંકતો દિવાનખાનાનાં બારણામાંજ ઉભો રહ્યો. ત્યાર પછી તે પોતાનું કામ કરવા લાગ્યો.

બંગલાની બહાર નીકળ્યા પછી નિત્યના નિયમ પ્રમાણે, લક્ષ્મીપ્રસાદે એક વાર ચોમેર દૃષ્ટિપાત કર્યો. જ્યારે જ્યારે ઘર બહાર જવાનું થાય ત્યારે ત્યારે લક્ષ્માપ્રસાદને ચોકસાઈ કરવાની બહુ ટેવ હતી. પોતાના ઘર પાસે કોઈ છૂપાઇને રહે છે કે કેમ, અથવા પોતાની પાછળ કોઇ આવે છે કે કેમ, એ બાબતની ખાત્રી કરી લીધા પછી જ તેઓ આગળ ચાલતા લગભગ પંદર સત્તર વર્ષ થયાં તેમને આવી ટેવ પડી ગઈ હતી. કોઈ સાધારણ મનુષ્ય તો કોઇવાર એવી રીતે ખાત્રી કરવાનું ભૂલી પણ જાય. પરંતુ લક્ષ્મીપ્રસાદ શેઠે આટલા બધા વર્ષોમાં એક પણ દિવસે એવી ભૂલ કરી નહોતી. તે એક વિલક્ષણ પુરુષ હતા. આટલી સાવધાનતાપૂર્વક રહેવાથી જ પોતાના

પ્રાણુ હજી સુધી આ જગતમાં અસ્તિત્વ ધરાવે છે, એ વાત તેઓ સારી રીતે જાણુતા હતા.

લક્ષ્મીપ્રસાદ બંગલામાંથી બહાર નીકળ્યા તે વખતે સંધ્યા સમય થઈ ગયો હતો. થોડે દૂર ગયા હશે એવામાં એક ભાડૂતી વિક્ટોરીઆ તેમના જોવામાં આવી. તરત જ ગાડીવાળાને નેત્રસંકેત કર્યો એટલે તેણે ગાડી ઉભી રાખી અને શેઠ ગાડીમાં ચઢી બેઠા.

" કઈ બાજૂ ચલાવું, શેઠજી ! " ગાડીવાળો બોલ્યો.

" કોટમાં બોરીબંદર લઈ જા. " શેઠ બોલ્યા.

ગાડી સપાટાબંધ દોડવા લાગી. મોટા રાહદારી રસ્તાઓ પર ગાડી, ઘોડા, ટ્રામ, મોટર, સાયકલો અને માણુસોની મેદની જોવાથી, પોતાનું મન કંઇક પ્રફુલ્લ થશે, એવી શેઠની માન્યતા હતી. પરંતુ શેઠના મગજમાં એકવાર જે વિચાર ઘોળાવા લાગ્યો હતો તે નષ્ટ થયો જ નહિ. ગાડી બોરીબંદર પાસે આવીને ઉભી રહી. શેઠ ગાડીમાંથી ઉતર્યા. અને ગાડીવાળાને ભાડું આપીને, ' Peoples ' Free Library ' પીપલ્સ ફ્રી લાઇબ્રેરી ' માં દાખલ થયા.

લક્ષ્મીપ્રસાદ આ વાંચનાલયમાં પ્રથમ જ આવ્યા હતા. વાંચનાલયમાં આવીને, વર્તમાનપત્રો વાંચવાનો તેમનો ઉદ્દેશ નહોતો. તેમજ ત્યાં કોઇ સ્નેહી સાથે તેમનો મેળાપ પણુ થવાનો નહોતો. ગમે તે સ્થળે બેસીને, અર્ધો કલાકનો સમય વીતાડવો, એજ અત્યારે તેમનો હેતુ હતો. લક્ષ્મીપ્રસાદ એક ખૂણામાં પડેલી ખુરશીપર જઇને બેઠા. કેટલાક લોકો વર્તમાનપત્રો વાંચવામાં લીન થઈ ગયા હતા, કેટલાક પ્રચલિત સાર્વજનિક વિષય પર ચર્ચા ચલાવતા હતા, અને કેટલાક આડાંઅવળાં ગપ્પાં મારતા બેઠા હતા. લક્ષ્મીપ્રસાદ આમાંના કોઇ માણસ સાથે ભળી ગયા નહિ. તેઓ ચોમેર દષ્ટિપાત કરતા પોતાની જગ્યાએ શાન્ત રીતે બેઠા હતા.

કેટલીક વાર પછી પોતાના અંગ પર સભ્ય પોષાક પહેરી એક ગૃહસ્થ સુંદરી તરુણી સહ આ વાંચનાલયમાં દાખલ થયો. તે આ વાંચનાલયમાં નિયમિત રીતે આવનાર હોય એમ લક્ષ્મીપ્રસાદને લાગ્યું. કારણકે તેઓ બન્નેને આવી પહોંચેલાં જોઈને, વાંચનાલયમાં સિપાઇએ તેમને વિનયપૂર્વક સલામ કરી. તે ગૃહસ્થ ચોમેર દષ્ટિપાત કરીને એક ખુરસી પર બેઠો અને તેની નજીકની એક બીજી ખુરસી પર પેલી તરુણી બેઠી. આ નવીન ગૃહસ્થની ચંચળ અને તેજોમય મુખમુદ્રા, તેમ જ તેનો ભપકાદાર પોષાક જોઇને, તે વકિલાતનો ધંધો કરતો હોવો જોઇએ, એવું અનુમાન થઈ શકતું હતું. તેની પ્રૌઢ મુખમુદ્રા પરથી તેની ઉંમર આશરે ચાલીશ બેંતાળીશ વર્ષની હોવી જોઇએ, એમ કલ્પી શકાતું હતું. પરંતુ તેના શરીરનો સુદૃઢ બાંધો જોઈને. તેનામાં વિલક્ષણ પ્રકારનો ઉત્સાહ અને તાકાદ હોવી જોઇએ એવી સહજ વારમાં ખાત્રી થવા વગર રહે તેમ તેહોતું. તે ગૃહસ્થની સાથે આવેલી તરુણી એક સુંદર નવયૌવના હતી. તેનાં નેત્રો પાણીદાર હતાં અને તેની દૃષ્ટિ ચોમેર ફર્યા કરતી હતી. પોષાક પરથી તે પરદેશી સ્ત્રી હોય એમ જણાઈ આવતું હતું. તેની ઉંમર કેટલી હશે એવું અનુમાન થઇ શકે તેમ નહોતું. પરંતુ એટલું તો નક્કી જ હતું કે તે એક લાવણ્યમયી તરુણી હતી.

વાંચનાલયમાં આવીને બેઠાં દશેક મિનિટ થઈ હશે એવામાં તે સ્ત્રીએ પેલા ગૃહસ્થને ધીમેથી કહ્યું; "જૂઓ, પેલો તરુણ પુરૂષ આવી પહોંચ્યો હોં કે? તે આપણી પાસે જ આવે છે."

તે ગૃહસ્થે નવા આવનાર યુવાન પુરૂષ તરફ નજર કરી અને સ્મિત દ્વારા તેનું સ્વાગત કર્યું.

"એ કોણ છે?" તે તરુણીએ પૂછ્યું.

"તે એક ચાલાક યુવક છે. વર્તમાનપત્રની ઑફીસમાં તે 'રીપોર્ટર' (ખાતમીદાર) તરીકે કામ કરે છે. અન્ય ખાતમીદારોની માફક માત્ર પેટ ભરવાના ઉદ્દેશથી જ ખાતમીદાર તરીકે તે કામ કરતો નથી. તેનામાં કંઈક વિશેષ ગુણ છે. હમણાં જ હું તને તેની સાથે ઓળખાણ કરાવી દઉં છું. વખતે તેનો પણ આપણને ભવિષ્યમાં ખપ પડે!"

એટલામાં તે તરુણ પુરૂષ તે ગૃહસ્થ પાસે આવી પહોંચ્યો. એટલે સ્મિત કરતાં તેણે તેને પૂછ્યું: "કેમ દિનકર, તબિયત તો આનંદમાં છે ને?"

"જય જય! કૃષ્ણકાન્ત! આપની કૃપાથી આનંદમાં છું." સ્મિત કરતાં દિનકરે ઉત્તર આપ્યો. એટલામાં તેની દૃષ્ટિ કૃષ્ણકાન્ત પાસે બેઠેલી તરુણી પર પડી. તેના પાણીદાર અને ચંચળ નેત્ર દ્વય જોઇને તે સહજ વિસ્મિત થયો.

"દિનકર!" સ્મિત કરતાં કૃષ્ણકાન્ત બોલ્યો: "આમનું નામ **માયા** છે. આજે હું તેની સાથે તમને ઓળખાણ કરાવી દઉં છું." **માયા**ને ઉદ્દેશીને તે ગૃહસ્થ પુનઃ બોલ્યો: "આ મ્હારા મિત્ર છે. **ગુજર્જર** નામના વર્તમાનપત્રની ઑફિસમાં ખાતમીદાર તરીકે તેઓ કામ કરે છે."

"હું તો આપનો નમ્ર સેવક છું" **દિન**કરને માયાને સંબોધીને બોલ્યો.

"તમારો મેળાપ થવાથી આજે મ્હને અત્યાનંદ થાય છે." માયાએ વિવેક દર્શાવ્યો.

"કામની એટલી બધી ધાંધલ ન હોય તો ઘડી વાર બેસો ને?" કૃષ્ણકાન્તે **દિન**કરને પૂછ્યું.

"ના, ના, હાલ એવું કંઈજ નથી." એટલું બોલી દિનકરે કૃષ્ણકાન્ત નજીકની એક ખુરશી પર પોતાની બેઠક લીધી.

દિનકર વીશ બાવીશ વર્ષનો યુવાન પુરૂષ હતો. તેનો બાંધો ભરાઉદાર અને તેની દૃષ્ટિ હૃદયભેદક અને ચંચળ હતી. જો કે તે ભગવાન કંદર્પ જેવા સ્વરૂપ વાળો નહોતો તોપણ તે એક સુંદર પુરુષ હતો. કંઈ કામ ન હોય ત્યારે પણ તે કંઈને કંઈ વિચારમાં હોય જ. જ્યારે તે કોઇની સાથે વાતચિત કરતો હોય, ત્યારે તેનું મગજ બીજા જ વિષયમાં લીન થઈ ગયું હોય, એવો તેનો સ્વભાવ હતો. માયા સાથે જૂદા જૂદા વિષયો પર તે અત્યારે ચર્ચા ચલાવતો હતો, પરંતુ તેના મનમાં તો કૃષ્ણકાન્ત સંબંધી જ વિચારો ઘોળાતા હતા. કૃષ્ણકાન્તનું ખરૂં નામ કંઇ બીજું જ છે, પરંતુ કોઇ પણ ખાસ ઉદ્દેશને લીધે જ તેણે આ ખોટું નામ ધારણ કર્યું હતું, એવી તેની શંકા હતી, કૃષ્ણકાન્તની કલ્પનાશક્તિ અને બુદ્ધિમતા વિલક્ષણ પ્રકારનાં હતાં એ બાબતની દિનકરની ખાત્રી હતી. 'ઝેરી પદાર્થો અને તેના ઉપયોગ' એ નામનું એક પુસ્તક કૃષ્ણકાન્તે થોડા સમય પૂર્વે પ્રસિદ્ધ કર્યું હતું. દિનકરની સાથે ઓળખાણ થયાં હજી તેને બહુ વખત થયો નહોતો. પોતાના પુસ્તકનો અભિપ્રાય પ્રસિદ્ધ થાય એટલા માટે કૃષ્ણકાન્ત, 'ગુર્જર' પત્રની ઑફિસમાં એ પુસ્તકની એક નકલ આપવા ગયો હતો અને ત્યારથીજ દિનકરની સાથે તેને ઓળખાણ થઇ હતી. જો કે કૃષ્ણકાન્ત મુંબઇમાં ઠાઠમાઠથી રહેતો હતો, પરંતુ તેના સંબંધી વિશેષ માહિતી કોઈના જાણવામાં નહોતી.

કૃષ્ણકાન્ત સામેના આરસામાં પોતાનું પ્રતિબિંબ જોવા લાગ્યા. એટલામાં દિનકરે વાંચનાલયમાં ચોમેર દૃષ્ટિ ફેરવી. એકાએક તેની નજર લક્ષ્મીપ્રસાદ પર પડી. તેણે શેઠને સ્મિતપૂર્વક પ્રણામ કર્યા.

કૃષ્ણકાન્તે આ દેખાવ જોયો. તેના કપાળમાં કરચલીઓ પડી ગઈ. માયા પ્રત્યે તેણે એક નેત્રસંકેત કર્યો અને સ્મિત કરતાં દિનકરને ઉદ્દેશીને બોલ્યો: " કેમ, દિનકર ! વળી કોણ નવા સ્નેહી મળ્યા! તમારે સ્નેહીઓનો તો પાર જ નથી હોં !"

" એમનું નામ લક્ષ્મીપ્રસાદ શેઠ છે. દિનકર બોલવા લાગ્યો: " તેઓ બહુ સુશિક્ષિત અને બહુશ્રુત છે. તેમનો સ્વભાવ ઘણો જ નમ્ર છે. મ્હારા પ્રત્યે તેમનો સ્નેહ અનહદ છે.

" દિનકર ! તેમને અહિં બોલાવીને મ્હારી સાથે ઓળખાણ કરી આપો !" કૃષ્ણકાન્ત બોલ્યો.

" નાં; એ મ્હારાથી નહિ બની શકે. તેમનો સ્વભાવ એકલ-શૂરો છે. હું તેમને અહિં બોલાવું અને ન આવે તો પછી મ્હારે શરમાવું જ પડે. રાત્રિએ કદિ પણ તેઓ બહાર નીકળતા નથી. આજે જ કોણ જાણે તેઓ અહિં કેમ આવી ચડયા છે !"

" પૂછી તો જૂઓ !" માયા આગ્રહપૂર્વક બોલી: " આવા સાધુવૃત્તિવાળા મનુષ્યોને મળવાની મ્હને બહુ ઇચ્છા થાય છે."

" ઠીક; લ્યો, ત્યારે પ્રયત્ન કરી જોઉં." દિનકર બોલ્યો: " જૂઓ પણ મ્હારી માગણીનો તેઓ અસ્વીકાર કરે તો મ્હારી મશ્કરી કરવી નહિ."

એટલું બોલીને અનીચ્છાએ પણ દિનકર લક્ષ્મીપ્રસાદ બેઠા હતા ત્યાં ગયો. દિનકરને પાસે આવેલો જોઇ શેઠે તેનો હાથ ઝાલીને પ્રેમપૂર્વક પોતાની પાસે બેસાડયો. દિનકર પ્રત્યે શેઠને પ્રેમ નિઃસીમ હતો. કોઇ પણ મહાન કારસ્થાન સંબંધી બાતમી મેળવવાની ખટપટ દિનકર કરી રહ્યો હતો એમ લક્ષ્મીપ્રસાદ શેઠને લાગ્યું. તે સ્મિત કરતાં બોલ્યા: " દિનકર ! આજે ત્હારો મેળાપ થયો એ પણ ઠીક જ

થયું. ત્હારા જેવા કાબેલ તરુણ સાથે એકાદ બે ઘટિકા સુધી વાતચિત કરવાની મ્હને તીવ્ર ઇચ્છા હતી."

"મ્હારા કરતાં કોઈ સૌન્દર્યમયી યુવતી સાથે વાતચિત કરવાથી વળી કંઇ ઓર જ આનંદ મળશે." દિનકરે પોતાની રમૂજી સ્વભાવ પ્રમાણે શેઠની મીઠી મશ્કરી કરી.

"હવે વૃદ્ધાવસ્થામાં તો એવી ઇચ્છા પણ શાની હોય?"

"તમે વૃદ્ધ છો એવું તમને પોતાને પણ લાગે છે કે? તમને એકાદ તરુણી સાથે વાર્તાલાપ કરવાનો પ્રસંગ મળે એટલા માટે તો મ્હારા એક મિત્રે તમને બોલાવવા માટે મ્હને ખાસ મોકલ્યો છે. ચાલો."

"દિનકર! તું મ્હારો સ્વભાવ જાણે છે. અજાણ્યાં માણસોમાં ભળવાનું મ્હને કદિ પણ પસંદ જ નથી એ તું ક્યાં નથી જાણતો?"

"હા; તે હું જાણું છું. પરંતુ આજનો દિવસ એ નિયમ બાજૂપર મૂકો. એમ કરવામાં તમને હરકત શી છે?"

લક્ષ્મીપ્રસાદશેઠે કૃષ્ણકાન્ત પ્રત્યે બારિકીથી નિરીક્ષણ કરવા લાગ્યા અને બોલ્યા: "દિનકર! હું ત્હારૂં વચન પાળી શકતો નથી તે માટે દિલગીર છું. પરંતુ હું લાચાર છું. મ્હારાથી તેમ નહિ થઈ શકે. હું અહિં આવ્યો એ જ મ્હેં ભૂલ કરી છે. વારૂ, મ્હારે મોડું થઈ ગયું છે. હું જાઉં છું."

એટલું બોલીને શેઠ દિનકરની રજા લઈને વાંચનાલયની બ્હાર નીકળી પડયા. દિનકર નિરાશ થઈને કૃષ્ણકાન્ત પાસે આવ્યો. લક્ષ્મીપ્રસાદને વાંચનાલયમાંથી બહાર નીકળી જતાં કૃષ્ણકાન્તે જોઇ લીધા હતા. દિનકરને એકલો પાછો આવેલો જોઇને તે બોલ્યો: "દિનકર! તમારી ચાલાકી તે ગૃહસ્થ પાસે ચાલી શકી નહિ ને? ઠીક, ત્યારે અમે પણ રજા લઇશું. રાત્રિ ઘણી વીતી જવા આવી છે."

કૃષ્ણકાન્ત અને માયા વાંચનાલયમાંથી નીકળી ગયા પછી દિનકર પણ ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. કૃષ્ણકાન્તના કપાળમાં પડેલી કરચલીઓ, લક્ષ્મીપ્રસાદની કૃષ્ણકાન્ત પ્રત્યે તીક્ષ્ણ દૃષ્ટિ, અને માયાની શેઠને મળવાની પ્રબળ ઉત્કંઠા, એ ત્રણે બાબતો ચાલાક દિનકરના મગજમાં ઘૂમી રહી હતી. આ મંડળીમાં કંઇ પણ આંતરિક ભેદ રહેલો હતો એવી તેની દૃઢ ખાત્રી થઇ ગઇ હતી. ત્રણેનો પરસ્પર મેળાપ થાય તો તેમની વચ્ચે કેવા પ્રકારનો સંબંધ છે એ જાણી શકાય, એ હેતુથી જ તે લક્ષ્મીપ્રસાદને બોલાવવા સારૂ પણ ગયો હતો. પરંતુ તેમાં તે ફાવ્યો નહિ. તોપણ તેણે એ વાત આટલેથી પડતી મૂકી નહિ. તેનો સ્વભાવ ઘણો ચીકણો હતો. આ બાબતનો પૂરેપૂરો પત્તો મેળવવાનો તેણે દૃઢ નિશ્ચય કર્યો.

કૃષ્ણકાન્ત અને માયા ભાડાની ગાડીમાં બેસીને પોતાના મકાન તરફ જવા સારૂ નીકળ્યાં. કૃષ્ણકાન્તની મુખમુદ્રા વિચારમગ્ન અને ચિંતાતુર જોઇને માયા બોલી: "કેમ, શું વિચારમાં પડયા છો?"

"શા વિચારમાં પડયો છું એમ કેમ પૂછે છે?" કૃષ્ણકાન્ત ગંભીર સ્વરે બોલવા લાગ્યો: "આજે વર્ષો થયાં અનેક પ્રકારનાં સંકટો સહન કરીને જેની શોધમાં હું ફર્યા કરૂં છું, તે શયતાનનો આજે અનાયાસે અને અચાનક રીતે આપણને મેળાપ થયો! ત્હેં તેને ઓળખ્યો કે નહિ? તેને સત્વર પકડવા માટે શું ઉપાય કરવો એજ વિચાર હું કરૂં છું."

"જેણે આપણા મંડળમાં સામિલ થવાનું વચન આપીને, પાછળથી આપણો સર્વ ભેદ ખુલ્લો પાડીને આપણી ફજેતી કરી, તે લુચ્ચા લક્ષ્મીપ્રસાદને હું કદિ પણ ભૂલી જાઉં કે? તેને આપણા સપાટામાં પુનઃ કયારે સપડાવી શકાય તેની હું વાટ જ જોયા કરૂં છું." માયા બોલી.

" માયા! " કૃષ્ણકાન્ત બોલવા લાગ્યોઃ " ત્યારે હવે એક કામ કર. પેલા બાતમીદાર–દિનકર પુનઃ જ્યારે ત્હને મળે ત્યારે તું તેને ત્હારા પ્રેમકટાક્ષથી ઘાયલ કરી નાખ. તેને પૂર્ણપણે આપણા કબ્જામાં લેવાનો છે. લક્ષ્મીપ્રસાદને આપણા સપાટામાં લેવાની જાળ પાથરવામાં તેના તરફથી આપણને ઘણી સહાય મળી શકે તેમ છે. "

" બહુ સારૂં." કૃષ્ણકાન્ત પ્રત્યે સ્મિત કરતી માયા બોલીઃ " પણ તેમ કરવાથી તમે મ્હારા પર ગુસ્સે તો નહિ થાવને ? કારણકે એકવાર–"

" હં, હં, સ્હમજ્યો ! " કૃષ્ણકાન્ત વચ્ચેજ બોલી ઉઠ્યોઃ " પૂર્વે મ્હેં કમળાને આવી યુક્તિ કરીને લક્ષ્મીપ્રસાદને ફસાવવાનું કામ સોંપ્યું હતું. પરંતુ તે રંડા તો તેના પર મોહી પડી ! અને તેણે તેની સાથે લગ્ન પણ કર્યું. ખરૂં કહીએ તો એ છોકરીની મદદથીજ લક્ષ્મીપ્રસાદ મ્હારી કપટજાળમાંતી છટકી જવા પામ્યો છે. જો કમળાએ નિમકહરામી ન કરી હોત તો લક્ષ્મીપ્રસાદ મ્હારી પ્રપંચજાળમાંથી કદિ પણ છટકી શકે તેમ નહોતું. પરંતુ, તેમ થવાનું એક કારણ હતું. કમળાને હું અંતઃકરણથી ચ્હાતો નહોતો. તેનો સ્વભાવ પાપભીરૂ તેમજ ભોળો હોવાથી, મ્હારી સાથે તેનો મેળજ ખાતો નહિ. મ્હારી પ્રપંચજાળમાંથી ન્હાસી છૂટવા માટે તેણે પ્રથમ મ્હારી સાથે સારી રીતે વર્તવા માંડ્યું, લક્ષ્મીપ્રસાદને સપાટામાં લેવામાં કમળા જેવું મોહનાસ્ત્ર ઠીક કામ લાગશે, એમ ધારીને મ્હેં તેને ઘણી સારી રીતે રાખવા માંડી હતી. પરંતુ છેવટે તેણે વિશ્વાસઘાત કર્યો. ત્હારા માટે મ્હારા અંતરમાં એવી શંકા ઉપસ્થિત થાય જ નહિ. તું મ્હારા પ્રત્યે નિઃસીમ પ્રેમ ધરાવે છે, એ વાત હું સારી રીતે જાણું છું. "

" અને તમે પણ મ્હને તેટલાજ પ્રેમથીજ ચ્હાઓછો એ હું જાણું છું. " માયા બોલી.

" ખરેખર, તેમજ છે. " કૃષ્ણકાન્ત બોલ્યો: " પણ, માયા, ઘેર પહોંચ્યા પછી આજે હું એક કામ માટે બહાર જવાનો છું, તું સાંભળીને રહેજે. "

ઉપર પ્રમાણે વાતચિત ચાલતી હતી એટલામાં ગાડી ભાયખલાના પૂલ પાસેના એક મકાન પાસે આવીને ઉભી રહી. માયા ગાડીમાંથી ઉતરી પડી અને તે મકાનમાં ચાલી ગઇ. કૃષ્ણકાન્તને લઇને ગાડી પાછી ફરીઃ મકાનના દ્વારમાં ઉભી રહેલી માયા, ગાડી દૃષ્ટિમર્યાદાની બહાર ગઇ ત્યાં સુધી તે તરફ એકીટશે જોઇ રહી. કૃષ્ણકાન્ત પ્રત્યેનો તેનો પ્રેમ સાચો જ હતો. કૃષ્ણકાન્ત એક હુશિઆર, કાબેલ અને કારસ્થાનપટુ માણસ છે એ વાત તે જાણતી હતી. તેનો પોતાનો સ્વભાવ પણ કંઇક અંશે કૃષ્ણકાન્તના સ્વભાવને મળતો હોવાથી, એ બન્નેની જોડી ઠીક મળી હતી. આજપર્યંતમાં કૃષ્ણકાન્તે ઘણાં ઘણાં કારસ્થાનો કર્યાં હતાં; અને છૂપી પોલિસને પણ તેણે અત્યાર સુધીમાં તે બાબતની ગંધ સરખીયે આવવા દીધી નહોતી. માયા આ બધું જાણતી હતી, તથાપિ કૃષ્ણકાન્તના જીવિત બદલ તે હમેશાં ચિન્તાતુર રહ્યા કરતી હતી.

પોતાના ખાનગી મકાન તરફ જવાના માર્ગ પાસે ગાડી આવી પહોંચી એટલે કૃષ્ણકાન્તે ગાડીવાનને રજા આપી. ગાડીમાંથી ઉતરીને તે એક સાંકડા માર્ગ તરફ વળ્યો. તેણે એકવાર ચોમેર દૃષ્ટિપાત કર્યો અને પુનઃ આગળ ચાલવા લાગ્યો. આ સાંકડા રસ્તાપર જ તેનું ખાનગી મકાન હતું. માયાને પણ આ બાબતની ખબર નહોતી. આ મકાન કંઈ એકાદ વિશાળ ગૃહ નહોતું. આ સાંકડા રસ્તાપર એક ન્હાની સરખી કોટડી કૃષ્ણકાન્તે ભાડે રાખી હતી. દિવસના વખતમાં કૃષ્ણકાન્ત આ કોટડીએ કદિ પણ આવતો નહિ હોવાથી, પડોશીઓને

તે કોટડી કોણે ભાડે રાખી હતી, તે સંબંધી કંઇ જ ખબર નહોતી. કૃષ્ણકાન્તે કોટડી પાસે આવીને તાળું ઉઘાડયું અને અંદર દાખલ થયો. તેણે કોટડીમાં દિપક કર્યો નહિ. થોડીવાર પછી તે કોટડીમાંથી બહાર આવ્યો અને તાળું વાસીને ચાલતો થયો. આ વખતે જો કોઇએ તેને જોયો હોય તો તે કૃષ્ણકાન્ત નથી એમ જોનારને લાગ્યા વગર રહે જ નહિ. પોતાનો પૂર્વનો પોષાક કાઢી નાખીને અત્યારે તે નવો જ પોષાક ધારણ કરીને, બહાર નીકળી પડયો હતો.

પ્રકરણ ૩ જું.

સોનેરી ટોળી.

વેષાંતર કરીને નીકળેલો કૃષ્ણકાન્ત પોતાની ખાનગી કોટડી-માંથી બહાર નીકળીને, ઝપાટાબંધ કેટલીક ગલ્લીઓ ઓળંગ્યા બાદ એક ન્હાના રસ્તા તરફ વળ્યો. તે રસ્તે થઇને થોડે દૂર ગયા પછી તેણે એકવાર ચોમેર દૃષ્ટિપાત કર્યો, અને પછી, પ્રથમ એક, પછી બે, અને પછી ત્રણ એમ છ વખત તેણે પોતાના હાથની આંગળીઓ વડે ‘ ચપટી ’ વગાડી. તરત જ કૃષ્ણકાન્ત જે જગ્યાએ ઉભો હતો ત્યાંથી પાંચ સાત ડગલાં પર દૂરનાં એક ગૃહનું બારણું ઉઘડયું. કૃષ્ણકાન્ત તે ગૃહમાં દાખલ થયો. બારણું તરત જ બંધ થયું.

કૃષ્ણકાન્ત જે ગૃહમાં દાખલ થયો ત્યાં બીજા પણ આઠ દશ માણસો એક ગોળ ટેબલ ફરતી ગોઠવી દીધેલી ખુરસીઓ પર બેઠા હતા. તેમણે બધાએ પોતાનાં મ્હોં ફરતાં કપડાં વિંટાળેલાં હોવાથી, તેઓ એક બીજાને ઓળખી શકે તેમ નહોતું. માત્ર અવાજ પરથી જ

તેઓ એક બીજાને ઓળખી શકતા હતા. આ બધા માણસો મુંબઇની સોનેરી ટોળીના બદમાશો હતા. વેષાંતર કર્યા સિવાય આ જગ્યાએ ભેગા નહિ થવાનો તેમણે સખ્ત નિયમ કર્યો હતો. ખુદ સરકારની ત્રીજોરી તોડવાના કામથી માંડીને તે હલકામાં હલકી ચોરી કરવાનું કામ તેઓ કરી શકતા હતા. પૈસો એજ તેમનો પરમેશ્વર હતો. ધનપ્રાપ્તિ કરવા માટે ગમે તેવાં ભયંકર પાતકો કરવામાં પણ તેઓ પાછી પાની કરે તેવા નહોતા. કૃષ્ણકાન્ત આ મંડળીનો પ્રમુખ–સરદાર હતો. પરંતુ જાહિરરીતે કોઈ પણ કામમાં તે ભાગ લેતો નહોતો રમણિક કરીને પોતાના એક વિશ્વાસુ માણસને તેણે આ મંડળીનો ઉપપ્રમુખ તરીકે નિમ્યો હતો.

કૃષ્ણકાન્તને આવેલો જોઈને મંડળીના તમામ બદમાશો ઉભા થઇ ગયા. ત્યારપછી કૃષ્ણકાન્ત પોતાની જગ્યાએ બેઠો એટલે સૌ પોતપોતાને સ્થાને બેસી ગયા. શહેરની આજની નવાજુની સંબંધી, તેમ જ પોતપોતાના આજના દિવસના કામનો 'રિપોર્ટ' સૌએ કહી સંભળાવ્યો. ત્યારપછી કૃષ્ણ-કાતે સૌને જવાની રજા આપી દીધી. હવે કૃષ્ણકાન્ત અને રમણિક એ બે જ જણા માત્ર ઓરડીમાં રહ્યા હતા.

"રમણિક! આટલી લાંબી મુદતે પેલો બદમાશ પુનઃ અહિં આજે મ્હારા જોવામાં આવ્યો છે." કૃષ્ણકાન્તે બોલવાની શરુઆત કરી.

"તે કોણ?" રમણિકે પૂછ્યું.

"કોણ? એમ કેમ પૂછે છે? પંદર વર્ષ પહેલાં બોરસદમાં આપણને ફસાવીને ન્હાસી ગયો હતો તે!"

"હં. હં. પેલો લક્ષ્મીપ્રસાદ કે? વારૂ, તે તમને ઓળખી શકયો હતો કે?"

કોણ જાણે ! પરંતુ તે મ્હને ઓળખી ગયો જ હોવો જોઈએ. તે કેવો બદમાશ છે તે તું સારી રીતે જાણે છે. હવે ગમે તેમ કરીને તેને પકડવો જ જોઈએ. નહિતર બીજી વખત પણ તે હાથ તાલી દઈને છટકી જશે. બોરસદમાં તેણે આપણને કેવો હાથ બતાવ્યો હતો તે યાદ છે ને ? નોકરે ત્રીજા માળથી પડતું મૂકયું તો પણ તે દશ લાખની પેટી લઈને પલાયન કરી ગયો. આ વખતે આપણે બહુ જ સંભાળ રાખવાની છે. જો સહજ પણ ગફલત થઇ તો પુનઃ તે કદિ પણ આપણા હાથમાં આવનાર નથી. "

" તમે આ સંબંધમાં કેવી રીતે કામ લેવા માગો છો ? " રમણિકે પૂછ્યું.

જો કે અત્યારે રમણિક અને કૃષ્ણકાન્ત સિવાય ત્રીજું કોઈ પણ માણસ આ કોટડીમાં નહોતું, તોપણ કૃષ્ણકાન્તે રમણિકના કાન પાસે પોતાનું મ્હોં રાખીને કેટલીક વાતચિત કરી અને પછી મોટેથી બોલવા લાગ્યોઃ " તેણે આપણી મંડળીના કાયદાનો ભંગ કર્યો હોવાથી તેને એવી શિક્ષા થવીજ જોઇએ. "

રમણિક કૃષ્ણકાન્તનો વિશ્વાસુ અને આજ્ઞાધારક માણસ હતો. અત્યારસુધીમાં તેમણે બન્નેએ ઘણાં ઘણાં ભયંકર કાર્યો કર્યાં હતાં અને જૂદે જૂદે સ્થળે જૂદાં જૂદાં નામ ધારણ કરીને તેઓ રહ્યા હતા. આ પ્રમાણે તેઓએ લગભગ પાંચ છ નામ ધારણ કર્યાં હતાં,' મુંબાઇમાં અવ્યા પછી તેમણે કૃષ્ણકાન્ત અને રમણિકલાલ એવાં નામ ધારણ કર્યા હતાં.

લક્ષ્મીપ્રસાદ બોરસદમાં રહેતા હતા ત્યારે કૃષ્ણકાન્ત અને રમણિકલાલ એ બન્ને જણાએ તેમને પોતાની મંડળીમાંથી શામિલ થવા તેમ જ પોતાની તમામ સંપતિ મંડળીને અર્પણ કરી દેવાનું સ્હ-

મજાવવા માટે ઘણા ઘણા પ્રયત્નો કર્યા હતા. આ મંડળીનો હેતુ જનસમાજનું કલ્યાણ કરવાનો છે, શ્રીમંત લોકો ગરીબ લોકો પર જે જુલ્મ ગુજારે છે તેમાંથી તેમને મુક્ત કરવા માટેજ આ મંડળી સ્થાપવામાં આવેલી છે, તેમજ સરકારી અમલદારો લાંચીઆ થઈ ગયા હોવાથી લોકોને નિષ્પક્ષપાત ન્યાય મળતો નથી, એટલા માટે તેમની સામે યોગ્ય પગલાં લઇને પ્રજાને યોગ્ય ન્યાય મળે એવી તજવીજ કરવા માટે આ સંસ્થા સતત પ્રયત્નો કરે છે, એવું એવું તેઓ બન્ને જણા લક્ષ્મીપ્રસાદ શેઠને સ્હમજાવતા હતા. ચોરી, ખૂન, એવાં એવાં ભયંકર પાપ કરતાં કૃષ્ણકાન્ત અને રમણિક સહજ પણ આંચકો ખાતા નહિ. તેઓ બન્નેએ સાથે મળીને એક ખાનદાન ગૃહસ્થની કમળા નામની દીકરીને ન્હસાડી મૂકી હતી. અને પછી કૃષ્ણકાન્તે તેને પોતાનાં કબજામાં લાવીને રાખી હતી. આમ કરવામાં કૃષ્ણકાન્ત એ ઉદ્દેશ હતો કે એ મોહનાસ્ત્રની સહાયથી લક્ષ્મીપ્રસાદશેઠને પોતાની પ્રપંચજાળમાં સપડાવી શકાશે. કૃષ્ણકાન્ત પોતાના એક શ્રીમન્ત મિત્રની વિધવા સાથે પ્રેમમાં પડયો હતો. અને તેથી બિચારી કમળાની પવિત્રતાનું અત્યાર સુધી સંરક્ષણ થવા પામ્યું હતું. કૃષ્ણકાન્તના સપાટામાંથી ન્હાસી છૂટવું એ કંઇ સ્હેલું કામ નથી એ વાત કમળા જાણી ગઇ હતી. અને તેથી યુક્તિ પ્રયુક્તિથી પલાયન કરી જવાની તે હંમેશાં યોજનાઓ ઘડયા કરતી હતી. કૃષ્ણકાન્તનો વિશ્વાસ પોતાના પર બેસે એટલા માટે તે તેની સાથે આનંદપૂર્વક કહેવા લાગી. કૃષ્ણકાન્તને જ્યારે એમ લાગ્યું કે હવે કમળા પોતાને ત્યાજીને ચાલી જનાર નથી ત્યારે તેણે લક્ષ્મીપ્રસાદને ફસાવવા માટે પ્રથમ કમળાને જ તૈયાર કરી. પરંતુ લક્ષ્મીપ્રસાદ સાથે મેળાપ થતાંની સાથેજ કમળાના હૃદયમાં તેના માટે પ્રેમભાવના જાગ્રત થઇ. કૃષ્ણકાન્ત અને રમણિક

એ બન્ને જણા બદમાશો છે તેમ જ તેમની ટોળી ચોરી, ખૂન, અને એવા એવા અત્યાચારો કરવાનોજ ધંધો કરે છે એ વાત તેણે લક્ષ્મીપ્રસાદને કહી દીધી. તેઓ પોતાને ન્હસાડી લાવ્યા છે અને હવે એમાંથી છૂટવાનો કંઇ પણ માર્ગ જ નથી એ હકીકત પણ કમળાએ શેઠને કહી. લક્ષ્મીપ્રસાદ કૃષ્ણકાન્તને તેની સંસ્થાના સભાસદ થવાનું વચન આપી ચૂકયા હતા. પરંતુ કમળાની હકીકત સાંભળીને તે વેળાસર ચેતી ગયા. તેમણે પોતાનો નિશ્ચય ફેરવ્યો. કમળા માટે તેના અંતરમાં દયા આવી અને તેના માટે તેમના હૃદયમાં પ્રેમ ઉપજ્યો. કમળાને પોતાના ઘેર રાખીને તેમણે કૃષ્ણકાન્તને જણાવ્યું કે પોતે કમળા સાથે લગ્ન કરવાની ઇચ્છા રાખે છે, એટલું જ નહિ પરંતુ એ ત્રણ દિવસમાં તેમણે કમળા સાથે લગ્ન કરી પણ દીધું.

કૃષ્ણકાન્તે એવી આશા હતી કે કમળા સાથે લગ્ન કર્યા પછી લક્ષ્મીપ્રસાદ પોતાની ટોળીમાં શામિલ થશે પરંતુ તેની તે આશા પૂર્ણ ન થઇ. લક્ષ્મીપ્રસાદે તેને એ સંસ્થામાં જોડાવાની સ્પષ્ટ ના કહી. આથી કૃષ્ણકાન્તના ક્રોધનો પાર રહ્યો નહિ, તેણે લક્ષ્મીપ્રસાદ પર પોતાનું વૈર વાળવાનો દૃઢ નિશ્ચય કર્યો. આ વાતની ખબર પડતાંની સાથે જ લક્ષ્મીપ્રસાદશેઠે પોતાની જમીન, મકાન વગેરેનો યોગ્ય બંદોબસ્ત કરી દીધો. અને રોકડ નાણું તથા કમળાને લઈને તેઓ ગુપ્ત રીતે બોરસદ છોડીને ઉત્તર હિન્દુસ્તાન તરફ ચાલ્યા ગયા. ત્યાં ગયા પછી કમળા સગર્ભા થઇ અને તેણે એક કન્યારત્નને જન્મ આપ્યો. તેનું નામ ઉષા રાખ્યું. ધણી ધણીઆણી કન્યાને રમાડવામાં આનંદપૂર્વક કાળ ગાળવા લાગ્યાં. પરંતુ તેમનો આ આનંદ લાંબો સમય સુધી ટકી શકયો નહિ, ઉષાના જન્મ પછી કમળાનું શરીર બગાડવા માંડયું. લક્ષ્મીપ્રસાદે ઘણા ઘણા ઔષધોપચાર કર્યા પરંતુ કમળાની તબિયત

સુધરી નહિ. પોતાના પ્રિય પતિને દુઃખના દરિયામાં ફેંકી દઈને, તે પરલોકવાસ પામી. પત્નીના વિયોગથી લક્ષ્મીપ્રસાદને ઘણો શોક થયો. ઉષાને મોટી શી રીતે કરવી તે બાબતની તેને ચિન્તા થતા લાગી. પરંતુ એવામાં પૂના પાસેના એક ગામડામાંના સુશીલબાઇના બાલકાશ્રમની વાત તેના સાંભળવામાં આવી. સુશીલબાઈ એક સદાચારી બાઇ છે એવી તેની ખાત્રી થયા પછી, તેના સંરક્ષણ નીચે ઉષાને મૂકવાનો તેણે વિચાર કર્યો. જાહિરરીતે ઉષાને સુશીલબાઇને સ્વાધીન કરવાથી, શત્રુઓ તે બાબતની ખબર પડશે તો કન્યાનો નાશ કરવામાં પણ તેઓ પાછી પાની કરશે નહિ એ વાત લક્ષ્મીપ્રસાદ સારી રીતે જાણતા હતા; અને તેથી જ પ્રથમ પ્રકરણમાં વર્ણવ્યા પ્રમાણે ઉષાને ગુપ્તરીતે સુશીલબાઈને સ્વાધીન કરી હતી. ઉષાની યોગ્ય વ્યવસ્થા કર્યા પછી લક્ષ્મીપ્રસાદ પુનઃ કાઠિઆવાડના પ્રવાસેનીકળી પડયા હતા.

આ પ્રમાણે ઘણા સમય સુધી લક્ષ્મીપ્રસાદે શત્રુઓને પોતાનો પત્તો લાગવા દીધો નહિ. એટલુંજ નહિ, પરંતુ પોતાની કન્યાના જન્મ બાબતની બાતમી સુદ્ધાં તેમને મળી શકે નહિ એવી તેમણે સંભાળ રાખી હતી. પ્રવાસમાં ફરતાં ફરતાં તેમના હાલના મુનિમ બુદ્ધિપ્રસાદ સાથે તેમનો મોરબીમાં મેળાપ થયો. તે વખતે બુદ્ધિપ્રસાદની ઉમ્મર તદ્દન ન્હાની હતી. તેનાં માબાપ મરણ પામ્યાં હોવાથી તે છેક નિરાધાર થઈ ગયો હતો. વિદ્યાભ્યાસ પુરો થયો નહોતો. તેને સંસાર વ્યવહારનો બિલકુલ અનુભવ નહોતો. તેની ન્હાની ઉંમરને લીધે, તેના પિતાના લેણદારોએ તેનાપર ફરિયાદ માંડવાનો દમ દેવા માંડયો. બુદ્ધિપ્રસાદ લેણદારોની ધમકીથી ગભરાઈ ગયો હતો અને તેથી તે આત્મહત્યા કરવા તૈયાર થયો. એક દિવસ રાત્રે તે ગામની ભાગોળે આવેલા કુવામાં પડવાની તૈયારીમાં હતો, એવામાં ફરતાં

ફરતાં લક્ષ્મીપ્રસાદ ત્યાં આવી પહોંચ્યા. તેમણે તેની હકીકત સાંભળી અને તેના પ્રાણ બચાવ્યા. લક્ષ્મીપ્રસાદશેઠે બુદ્ધિપ્રસાદનું બધું દેવું પતાવી દીધું અને તેને પોતાની પાસે રાખ્યો. બુદ્ધિપ્રસાદ પણ ખાનદાન કુટુંબનો હતો. પોતાને પ્રાણદાન આપનારની સેવામાં તેણે પોતાનું જીવિત અર્પણ કરી દીધું. શેઠ તેને લઈને મુંબઈમાં આવીને રહેવા લાગ્યા. બુદ્ધિપ્રસાદની પ્રામાણિકતા અને સ્વામિભક્તિ બદલ સંપૂર્ણ ખાત્રી થયા પછી શેઠે પોતાના ઘરનો તમામ કારભાર તેને સોંપી દીધો.

વાંચનાલયમાંથી નીકળેલા લક્ષ્મીપ્રસાદ શેઠ ઝપાટાબંધ પોતાના ઘેર આવીને વાંચનાલયવાળા દિવાનખાનામાં ચાલ્યા ગયા અને સુશીલાબાઈને એક પત્ર લખવા બેઠા. તે પત્રમાં આ પ્રમાણે લખેલું હતું.

"પરમ પૂજ્ય ભગિની!"

વિ. વિનંતી કે:—મ્હારી પુત્રી ઉષાને, કોઈ વિશ્વાસુ માણસની સાથે આવતા સોમવારે બપોરના બે વાગે કલ્યાણ આવતી ગાડીમાં રવાના કરશો. તે વખત હું અથવા મ્હારા મુનિમ બુદ્ધિપ્રસાદ તેને તેડી જવા સારૂ સ્ટેશન પર હાજર રહીશું. જ્યારે મ્હેં ઉષાને આપને સ્વાધીન કરી હતી ત્યારે તેના હાથમાં એક રત્નકંકણ હતું તે પણ તેની સાથે આપશો. તે રત્નકંકણની જોડીનું બીજું એક જ રત્નકંકણ અમારી પાસે હશે, તે જોવાથી તે અમને ઓળખી શકશે. તેને અહિં આવવા માટે જે કંઈ ખરચ કરવું પડે તેટલા માટે આ પત્ર સાથે રૂા. ૧૦૦) અંકે સોની એક નોટ મૂકી છે. આપે તેનું લાલન પાલન કરીને મ્હોટી કરી છે તે બદલ આપનો મહદુપકાર હું કદિ પણ વિસરી શકું તેમ નથી. એકાદ વખત આપના દર્શનનો લાભ લઈને હું સર્વ ખુલાસા કરીશ. એજ વિનંતી."

શેઠે આ પત્ર અનેક વાર વાંચ્યો. શત્રુઓએ આટલી લાંબી મુદતે પણ પોતાને શોધી કાઢયો એટલા માટે હવે પોતાની પુત્રીને લઈને કોઈ પણ નિર્ભય સ્થળે અહિંથી ચાલ્યું જવું, એવો તેમણે પોતાના મનથી નિશ્ચય કર્યો. તે પત્ર એક પાકીટમાં બીડીને તેના પર શિરનામું કર્યો પછી શેઠે ઘંટડી વગાડી. તરતજ બુદ્ધિપ્રસાદ દિવાનખાનામાં દાખલ થયો અને સલામ કરીને ઉભો રહ્યો. તે જોઈને શેઠ બોલ્યા: "બુદ્ધિપ્રસાદ ! તું મ્હારી સર્વ હકીકત જાણે છે. મ્હારા જે શત્રુઓ બદલ હું આટલી બધી સંભાળ રાખતો હતો તેઓ હાલ મુંબઈમાં છે. એટલુંજ નહિ પરંતુ આજે તેઓએ મને પ્રત્યક્ષ જોયો છે. હું ધારૂં છું કે તેઓ મ્હને ઓળખી પણ ગયા હોવા જોઇએ."

"ત્યારે આપણે અહિંથી હવે વેળાસર નીકળી જવું જોઈએ."

"હા, કંઈ પણ ઉપાય તો કરવો જ પડશે. પહેલાં તું આ પત્ર ટપાલમાં નાખી આવ, પછી આપણે શું કરવું, તેનો વિચાર કરશું. હવે એ નીચ લોકો આપણી પાછળ પડયા વગર રહેશે નહિ એટલા માટે બહુ જ સાવધાનીથી રહેવાનું છે."

"કંઈ હરકત નહિ." એટલું બોલીને બુદ્ધિપ્રસાદે શેઠના હાથમાંથી પત્ર લીધો અને તે ટપાલમાં નાંખવા સારૂ ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.

લક્ષ્મીપ્રસાદ વિચાર કરવા લાગ્યા. કેટલીયે વાર વેષાંતર કરીને, સુશીલબાઈના આશ્રમમાં પોતે જઈ આવ્યા હતા તેનું તેમને સ્મરણ થવા લાગ્યું. પોતાની પ્રાણાધિક પુત્રીને તેની સમવયસ્કા બાલિકાઓ સાથે આશ્રમમાં આનંદ વિનોદ કરતી તેમણે ઘણીએ વેળા નિહાળી હતી. અત્યારે તે દશ્ય તેમની દૃષ્ટિ સન્મુખ તરવરવા લાગ્યું. તે સાથેજ પોતાની પ્રિય કન્યા માટે તેમણે જે વિયોગદુઃખ

આજ દિન સુધી સહન કર્યું હતું તે વાત તાજી થઈ. હવે પોતાની પુત્રી યોગ્ય વયની થઇ હતી. તેને સાથે લઇને કોઈ દૂરના દેશમાં જઈને રહેવાનો તેમણે પોતાના મનમાં નિશ્ચય કર્યો. શત્રુઓએ પત્તો મેળવ્યો હોવાથી, હવે તેઓ તેમની હિલચાલ પર દેખરેખ રાખશે, એ વાત શેઠ સારી રીતે જાણતા હતા. અને તેથી તેમણે હવે સત્વર અહિંથી પલાયન કરી જવાની તૈયારીઓ કરવા માંડી. બેન્કોમાંથી રૂપીઆ હતા તે ઉપાડી લીધા. કોઈ દિવસ નહિ અને આજે આમ એકાએક સામટી રકમની માગણીઓ શેઠ તરફથી થવાથી, બેંકનાં કારકૂનો પણ અંદર અંદર ખુસપુસ કરવા લાગ્યા. તેમણે શેઠની બધી રકમ ભરપાઈ કરી દીધી.

આ પ્રમાણે બધી તૈયારીઓ કરવા માટે લક્ષ્મીપ્રસાદને આજે બહાર જવા આવવાનું બહુ થયું પરંતુ તેઓ પોતાના ખિસ્સામાંની રિવોલ્વર એક ક્ષણવાર પણ દૂર મૂકતા નહોતા. સહજ શંકા ઉપસ્થિત થાય કે 'રિવોલ્વર' નો બ્હાર કરવો અને ત્યારપછી જ બીજી વાત કરવાનો તેમણે પોતાના મનમાં દૃઢ નિશ્ચય કર્યો હતો. પરંતુ સુભાગ્યે એવો પ્રસંગ જ ઉપસ્થિત થયો નહિ.

આખા દિવસનું કામ પરવારી રહ્યા પછી રાત્રે શેઠ દિવાનખાનામાં આવ્યા અને તમામ નાણું એક પેટીમાં ભરવા લાગ્યા. એટલામાં બુદ્ધિપ્રસાદ દિવાનખાનામાં દાખલ થયો અને તેણે શેઠના હાથમાં એક ચિઠ્ઠી મૂકી.

" કોનો પત્ર છે ? " શેઠે પૂછ્યું.

" મ્હને ખબર નથી. દિવાનખાનાના દ્વાર પાસે આ પત્ર પડયો હતો. "

શેઠે તરત તે ચીઠ્ઠી ઉઘાડી અને વાંચવા લાગ્યા. તેમાં આ પ્રમાણે હતું.

" તમારી હિલચાલ પર બારિક તપાસ રાખવામાં આવે છે. આજે તમે એક લાખ રૂપિઆની જે નોટો ભેગી કરી છે તે બધી દિવાનખાનાના દ્વાર પાસે એકાદ ન્હાની પેટીમાં ભરીને મૂકયા પછીજ દ્વાર બંધ કરીને સૂઇ જજો. જો તેમ ન કરવું હોય તો મધ્યરાત્રિ પછી જીવતા રહેવાની આશા જ છોડી દેજો."

ચીઠ્ઠી વાંચી રહ્યા બાદ તેને પોતાના હાથમાં ચોળતાં ચોળતાં શેઠ સ્વગત બોલ્યા:

" ઠીક છે. બદમાશો! મધ્યરાત્રિ પહેલાં તો તમે મ્હારૂં ખૂન કરનાર નથી ને? હજી ઘણો અવકાશ છે! મ્હારો પ્રાણ જાય તો ભલે, પરંતુ મ્હારી સંપત્તિ–મ્હારી પ્રિય પુત્રી ઉષાની સંપત્તિમાંથી એકે કોડી સરખી પણ તમને મળવાની નથી." બુદ્ધિપ્રસાદ તરફ વળીને તે બોલ્યા: " બુદ્ધિપ્રસાદ! તું પછવાડેના દ્વાર પાસે જઈને તપાસ કરી આવ. હું પણ આગળનાં દ્વાર પાસે જઈને તપાસ કરી આવું છું. હજી આપણને બે કલાકનો અવકાશ છે. એ બદમાશોની રીતભાત હું સારી રીતે જાણું છું. મધ્યરાત્રિ પર્યંત તેઓ કંઈ જ હિલચાલ કરનાર નથી. મધ્યરાત્રિ વીત્યા પછી જ તેઓ આપણા ઘરમાં દાખલ થશે."

તરતજ બુદ્ધિપ્રસાદ પાછળના દ્વાર તરફ ગયો અને શેઠ આગળના દ્વાર તરફ ગયા. ત્યાં તેમણે બગીચામાં દશ બાર માણસોને આમતેમ ફરતાં જોયાં. એટલામાં બુદ્ધિપ્રસાદ શેઠ પાસે આવ્યો અને બોલ્યો: "મ્હને લાગે છે કે બગીચામાં આશરે દશ બાર માણસો ભેગાં થયાં હોવાં જોઈએ."

શેઠે બુદ્ધિપ્રસાદને નેત્રસંકેત કર્યો. તે તરત જ સ્હમજી ગયો અને બોલ્યો: " બધું યથાસ્થિત છે."

તરત જ શેઠે નાણાંની પેટી ખાલી કરી અને તમામ પૈસા લઇને તેઓ પોતાના શનયગૃહમાં ગયા. ત્યાં કોઈ બદમાશ આવી ચઢે એવી શંકાને લીધે બુદ્ધિપ્રસાદ પોતાના શયનગૃહમાં ન જતાં શેઠના શયનગૃહમાં ગયો. ત્યાં બન્ને જણાએ કેટલીક વાર સુધી વાતચિત કરી. ત્યારબાદ આશરે એક કલાક લક્ષ્મીપ્રસાદ એકલા જ મેડી પર ગયા.

બગીચામાંના એક ઉંચા વૃક્ષ પર છૂપાઇને બેઠેલા બે બદમાશો-માંનો એક પોતાના સોબતીને ઉદ્દેશીને બોલ્યોઃ " લક્ષ્મીપ્રસાદ મેડી પર ગયો હોં કે ?"

" ખુશીથી તેને ત્યાં જવા દે અને તેને ત્યાંથી બગીચામાં જોવા દે એટલે તેની પોતાની ખાત્રી થશે કે હવે તો પાંખો હોય તો જ ઉપાડીને આપણા સપાટામાંથી ન્હાસી શકાય તેમ છે." બીજો બદમાશ બોલ્યો.

" એ..." પહેલો બદમાશ ધીમેથી બોલ્યો:, " જો, અગાશીનું દ્વાર ઉઘાડે છે. કોઇ પણ અગાશીમાં આવતું હોય એમ જણાય છે."

" જૂઓ ! જૂઓ !" વૃક્ષની ઓથે છૂપાઇ રહેલો ત્રીજો બદમાસ અગાસી તરફ આંગળી કરતો બોલ્યો.

એટલામાં અગામીમાં એક વાદળી રંગની જ્વાળ દેખાવાથી જોઇને એક બદમાસ બોલ્યો: " અરે, આ તે કંઈ આકાશ દીવો સળગાવવાને તૈયાર થયો છે કે શું ?"

એટલામાં તે આકાશદીવો સળગાવવામાં આવ્યો અને તરતજ તે આકાશમાં ઉડતો આ મંડળીના જોવામાં આવ્યો. પરંતુ તે શું હશે, તે બાબતની આ મંડળીને માહિતિ નહિ હોવાથી, કોઇએ તેના પર ' રિવોલ્વ ' ફોડી નહિ.

મધ્યરાત્રિ થતાં જ આ બદમાસોની મંડળીએ બંગલાનું એક દ્વાર તોડીને દિવાનખાનામાં પ્રવેશ કર્યો. તેમણે ત્યાં એકલા બુદ્ધિપ્રસાદને જ જોયો. તરત જ તેને પકડીને તેઓએ તેના હાથ પગ મજબુત બાંધ્યા અને પછી તેને એક ખુરસી સાથે બાંધ્યો. બુદ્ધિપ્રસાદે કંઈ પણ તોફાન કર્યું નહિ. ત્યાર પછી બદમાસોએ ત્રિજોરી તોડી પરંતુ તેમાંથી તેમને કંઈ મળ્યું નહિ. મેજપરની કુંચીઓનો ઝૂડો લઈને તેમણે તમામ કબાટ, પેટીઓ, મેજ વગેરે સર્વ તપાસ્યાં. પરંતુ એક કોડી સરખી પણ તેમને મળી નહિ. નિરાશ થયેલા બદમાસોએ હવે લક્ષ્મીપ્રસાદને પકડીને તેનું ખૂન કરવાનો વિચાર કર્યો. તેઓ આખો બંગલો ઢુંઢી વળ્યા. પરંતુ તેમને લક્ષ્મીપ્રસાદનો પત્તો લાગ્યો નહિ. તેઓ પુનઃ બુદ્ધિ-પ્રસાદ પાસે આવ્યા અને તેને એક પછી એક પ્રશ્નો પૂછવા લાગ્યા. પરંતુ 'મ્હને ખબર નથી' એટલો જ જવાબ બુદ્ધિપ્રસાદ આપતો હતો. હવે બદમાસો બુદ્ધિપ્રસાદને શિક્ષા કરવાની તૈયારી કરતા હતા એટ-લામાં એક બીજો બદમાસ દિવાનખાનામાં દાખલ થયો અને બોલ્યો 'અરે હવે અહિં શું કરો છો? તમારો શિકાર છટકી ગયો છે બલૂનમાં બેશીને તેને ઉંચે ચડી જતો મ્હારા જોવામાં આવવાથી મ્હેં 'રિવોલ્વર' મારીને ફોડી બલૂન તોડી પાડયું છે. પરંતુ તે જમીન પર ન પડતાં સમુદ્રમાં પડયું છે. બધી સંપતિ અને આપણો શિકાર એ સૌ હવે તો સમુદ્રને તળીએ જ જઇને બેઠાં છે."

આ હકીકત સાંભળીને, આ મંડળી વિસ્મય પામતી ઝપાટાબંધ ત્યાંથી ચાલી ગઈ બુદ્ધિપ્રસાદે એક દીર્ઘ નિઃશ્વાસ મૂકયો.

પ્રકરણ ૪ થું.

આકર્ષણ.

કેટલોક સમય વીત્યા બાદ રમણિક પુનઃ લક્ષ્મીપ્રસાદના દિવાનખાનામાં આવ્યો અને બુદ્ધિપ્રસાદ પ્રત્યે તીક્ષ્ણ દૃષ્ટિ ફેંકવા લાગ્યો રમણિકને કૃષ્ણકાન્ત પોતાનો જમણો હાથ ગણતો હતો. કૃષ્ણકાન્તની દરેક આજ્ઞાનું પાલન રમણિક એટલી તો ઝડપથી કરતો કે તેણે તેને પોતાની ટોળીનો નાયક નીમ્યો હતો. ગમે તેવા વિકટ પ્રસંગોમાં પણ તે પાછી પાની કરે તેવો નહોતો. જ્યારે જ્યારે કૃષ્ણકાન્ત તેનો અમુક કાર્ય સોંપતો ત્યારે ત્યારે તે તેના કહેવા પ્રમાણેજ કરતો. અને તેમાં પોતાનું ઘરનું ડહાપણ ઉમેરતો નહોતો. આથી જ્યારે કોઈ પણ કાર્ય પાર પડતું નહિ ત્યારે કૃષ્ણકાન્તને પોતાનીજ ભૂલ કબૂલ કરવી પડતી આ પ્રમાણે રમણિક કૃષ્ણકાન્તનું બોલતું ચાલતું યન્ત્ર જ હતો.

થોડી વાર બુદ્ધિપ્રસાદ પ્રત્યે એકીટશે જોઇ રહ્યા પછી રમણિક બોલ્યો; "બોલ, ત્હારા શેઠે પોતાની બધિ મિલ્કત ક્યાં છૂપાવી છે ? ખરેખરૂં નહિ કહે તો ત્હારા પ્રાણ જશે."

"તેઓ બધી મિલ્કત પોતાની સાથેજ લઇ ગયા છે."

"ઠીક. પણ ત્હને આમ બાંધી રાખવામાં આવ્યો છે તેમ છતાં તું બૂમાબૂમ કેમ કરતો નથી ?"

"એમ કરવાથી શું વળે ? આજૂબાજૂના મકાનોમાં કોઈની વસ્તી નથી. મ્હારી બૂમ કોઇ સાંભળી શકે તેમ નથી."

"ત્હારા શેઠને મ્હેં ઠાર કર્યો છે. બલૂનમાં બેસીને તેને ન્હાસી જતો જોઇને "મ્હેં મ્હારી 'રિવોલ્વર'થી તે તોડી પાડ્યું એટલે લક્ષ્મીપ્રસાદ સમુદ્રમાં પડીને મરણ પામ્યો છે."

" બુદ્ધિપ્રસાદ મૌન રહ્યો. તેણે એક દીર્ઘ નિઃશ્વાસ મૂકયો અને નીચું જોઇ રહ્યો.

" ત્હારા શેઠે પોતાનું મૃત્યુ પત્ર--વિલ કર્યું છે કે નહિ ?"

" મ્હને તે બાબતની કંઈ જ ખબર નથી."

" મ્હને લાગે છે કે ગઇ કાલે બેન્કોમાંથી આણેલી રકમ જ તેણે પોતાની સાથે બલૂનમાં લીધી હોવી જોઇએ. પરંતુ તે તો હવે સમુદ્રના તળીએ જઈને બેઠી. હું ધારૂં છું કે હજી ઘરમાં રોકડ નાણું, અને દરદાગીના હશે. બેન્કોમાં પણ અમુક રકમ હોવી જ જોઇએ."

" તેમની સંપત્તિ બધી મળીને કેટલી હશે તે હું શું જાણું ? હું તો ચિઠ્ઠીનો ચાકર તે કહે તે પ્રમાણે મ્હારે માત્ર કામ કરવાનું ! એ સિવાય બીજું વધારે હું શું જાણું ?"

ગમે તેટલી રકઝક કરવાથી પણ બુદ્ધિપ્રસાદ પાસેથી કંઇ માહિતી મળનાર નથી, એવી ખાત્રી થયા પછી રમણિક પોતાના સાથીદારોને લઈને ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.

એક કલાક સુધી બુદ્ધિપ્રસાદ કંઈ પણ હિલચાલ કર્યા વગર એ જ સ્થિતિમાં પડી રહ્યો. કારણકે એકાદ બદમાશ પણ પોતાની ખબર રાખવા સારૂ બંગલામાં રોકાયો હશે એવી તેની શંકા હતી. પરંતુ જયારે કંઈ પણ હિલચાલ તેણે સાંભળી નહિ ત્યારે તે ઘસડાતો ઘસડાતો સહજ આગળ ખસવા લાગ્યો. પરંતુ એક તસુ જેટલો આગળ તે જતો એટલામાં તે હાંફી જતો હતો. કારણકે તેનું શરીર ખુરસી સાથે બાંધેલું હોવાથી આગળ વધતાં તેનું આખું શરીર છોલાતું હતું. અને તેથી આખા અંગે બળતરા થતી હતી. પરંતુ થોડીવાર વિસામો લઈને વળી તે થોડું થોડું આગળ ખસતો હતો. પોતાનાથી માત્ર પાંચ છ હાથ જેટલે દૂર પડેલા મેજ પાસે પહોંચતાં તેને એક કલાક લાગ્યો. મેજ પાસે પહોંચતાની સાથે તેણે ટેલીફોનની ઘંટડી પોતાના મોમાં લઈને વગાડવા માંડી ટેલિફોનમાંથી ઉત્તર

મળતાં બોલવા લાગ્યોઃ "લક્ષ્મીપ્રસાદ શેઠના ઘરમાં દરોડો પડ્યો છે. માટે એકદમ પોલિસની મદદ મોકલો. મ્હારો ટેલિફોન નં. ૧૨૩૦ છે."

માત્ર પાંચ જ મિનિટમાં બે પોલિસ અને એક ઈન્સ્પેકટર ત્યાં આવી પહોંચ્યા. દિવાનખાનામાં દાખલ થતાંની સાથે જ તેઓએ તિજોરી કપાટ પેટીઓ વગેરે સર્વ ઉઘાડાં અને અસ્તવ્યસ્ત સ્થિતિમાં પડેલાં જોયાં. અને બુદ્ધિપ્રસાદને પણ એક ખુરસી સાથે બાંધેલો જોઈને ઇન્સ્પેકટર તરત જ તેની પાસે ગયો અને બોલ્યોઃ "તમારા મ્હોંમાં ડૂચો મારવામાં આવ્યો હતો કે?"

"ના;" બુદ્ધિપ્રસાદે ઉત્તર આપ્યો.

"ત્યારે તમે બૂમાબૂમ કેમ ન કરી?"

"આજૂબાજુમાં કોઈ વસ્તી નથી એટલે તેમ કરવાથી પણ શું ઉપયોગ!"

"પણ નાકા ઉપરનો સિપાઇ જો તે સાંભળત તો કંઇ પણ તજવીજ કરત."

"નાકા પરનો સિપાઈ હશે જ નહિ. બદમાસોએ તેની વ્યવસ્થા અગાઉથી જ કરી મૂકી હશે."

"તમે શા ઉપરથી એમ જાણી શકયા?"

'રિવોલ્વર'નો એક અવાજ થયો પણ અહિં કોઈ આવ્યું નથી. જો સિપાઈ નાકાપર હોત તો રિવોલ્વરનો અવાજ કોણે કર્યો તે સંબધી તપાસ કરવા સારૂ અહિ આવ્યા વગર રહેતજ નહિં."

"જુવાનસિંહ," પોતાની સાથેના એક સિપાઈને ઉદ્દેશીને ઇન્સપેકટર બોલ્યોઃ—"તમે અહિં ઉભા રહો. હું અને ખુદાબક્ષ આટલામાં તપાસ કરીને હમણાં જ પાછા આવીએ છીએ"

એટલું કહીને ઈન્સપેકટર ખુદાબક્ષને સાથે લઈને ત્યાંથી ચાલતો.

થયો. જુવાનસિંહ દિવાનખાનાના દ્વારા પાસે ઉભો રહીને ચોમેર દૃષ્ટિ ફેંકવા લાગ્યો. થોડીવાર પછી ઇન્સપેક્ટર પાછો આવ્યો અને ગંભીર સ્વરે બોલ્યો. " આટલામાં તો કોઈ પણ માણસ જોવામાં આવતું નથી. તેમજ નાકા પરનો સિપાઈ પણ નથી. બદમાશો તેને પણ બાંધીને ક્યાંઈક મૂકી આવ્યા હશે ઠીક છે, પહેલાં તમે આને તો છોડો."

તરતજ બન્ને સિપાઇઓએ બુદ્ધિપ્રસાદને છોડયો. તેનું શરીર અકડાઈ ગયું હતું. માંડમાંડ આમતેમ હેરફેર કર્યા પછી તેને સહજ ઠીક લાગ્યું.

"તમારૂં નામ શું ?" ઇન્સપેક્ટર બુદ્ધિપ્રસાદને પૂછવા લાગ્યો: " લક્ષ્મીપ્રસાદ તમારા શું સગા થાય ? બીજાં કોઇ માણસો આ ઘરમાં છે કે ?"

"મ્હારૂં નામ બુદ્ધિપ્રસાદ છે. લક્ષ્મીપ્રસાદને ત્યાં હું મુનિમ તરીકે કામ કરૂં છું. ઘરમાં એક રસોઇઓ, ગાડીવાળો અને એક ઘાટી એટલા નોકર છે. પરંતુ તેઓ બધા કામ હોય તેટલી વાર સુધી જ અહિં રહે છે. હું એકલો જ બંગલામાં રહું છું."

"લક્ષ્મીપ્રસાદ ક્યાં છે ?"

"ચોરોએ ઘર પર દરોડો પાડયો ત્યારે તે બલૂનમાં બેસીને આકાશ માર્ગે ઉડી ગયા હતા. એવું એક બદમાશના કહેવા પરથી હું જાણી શકયો છું. પરંતુ તેણે 'રિવોલ્વર ફોડીને તે બલૂનને ગાબડું પાડવાથી શેઠ સમુદ્રમાં પડયા છે એ પણ તેનાજ મ્હોંએ મ્હેં સાંભળ્યું છે."

મ્હને બધી હકીકત વિસ્તારીને કહો જોઈએ. જૂઓ, સહજ પણ ભૂલ કરશો નહિ."

બુદ્ધિપ્રસાદે બધી હકીકત એટલી તો સરળતાથી કહી સંભળાવી કે ઇન્સપેક્ટર સાહેબને તે સાંભળતાં વચ્ચે એક પણ પ્રશ્ન કરવો પડયોજ

નહિ. બધું સાંભળી રહ્યા પછી તે બોલ્યા: " બુદ્ધિપ્રસાદ ! તમારા શેઠ બચવા પામ્યા હશે. હમણાં જ હું બંદર પર તપાસ કરાવું છું. અને પછી શું બનવા પામ્યું છે તે તમને કહેવરાવું છું. તમે તે બદલ તદ્દન નિશ્ચિત જ રહેજો. બદમાસોની ટોળીને હું હમણાં જ શોધી કાઢું છું. હુશિઆરીથી રહેજો અને કંઈ નવાજૂની બને તો તરત જ મ્હને ટેલિફોન દ્વારા ખબર આપજો. "

બુદ્ધિપ્રસાદે યોગ્ય શબ્દોમાં ઇન્સપેકટર સાહેબનો આભાર માન્યો ઇન્સપેકટર પોતાના સિપાઈઓને લઇને ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો બુદ્ધિ-પ્રસાદે લક્ષ્મીપ્રસાદની સૂચના અનુસાર સર્વ વ્યવસ્થા કરી લીધી. અને ત્યાર પછી તે પોતાની પથારીમાં સૂતો. અત્યારે પ્રભાતનો સમય થવા આવ્યો હતો. પરંતુ આખી રાત્રિનો ઉજાગરો થયો હોવાથી બુદ્ધિપ્રસાદને તરત જ નિદ્રા આવી ગઇ, સ્હવારે ઘાટીએ આવીને બૂમો પાડવા માંડી ત્યારે જ તે જાગૃત થયો.

બીજે દિવસે સ્હવારમાંજ બલૂન અને બદમાશોના દરોડાની હકીકત આખા શહેરમાં વાયુવેગે પ્રસરી ગઇ. તમામ વર્તમાનપત્રોના બાતમીદારો લક્ષ્મીપ્રસાદ શેઠના બંગલે આવવા લાગ્યા. પરંતુ ઘરમાં કોઇ નથી એમ સાંભળીને, તેઓ નિરાશ ચિત્તે પાછા ફરવા લાગ્યા. આજે સોમવાર હોવાથી બુદ્ધિપ્રસાદ સ્ટેશને જવા સારૂ ઉપડી ગયો હતો. અત્યારે તે કલ્યાણ સ્ટેશનના ' પ્લાટફોર્મ ' પર આમ તેમ આંટા ફેરા મારતો હતો. બરાબર બે વાગવાની તૈયારી હોવાથી બુદ્ધિપ્રસાદ ટ્રેનની રાહ કાગને ડોળે જોઇ રહ્યો હતો. અલ્પસમયમાં જ ટ્રેન ' પ્લાટફોર્મ ' પર આવી પહોંચી. સંખ્યાબંધ ઉતારૂઓ ટ્રેનમાંથી ઉતરવા લાગ્યાં. ગાડીમાં બેસવા માટે ઉતારૂઓ હડાહડ કરવા લાગ્યાં. બુદ્ધિપ્રસાદ ડબ્બે ડબ્બે બારિકીથી જોવા લાગ્યો. સૌ પોતપોતાના સગાંવ્હાલાંને લઇને

વાતો કરતાં 'પ્લાટફૉર્મ' બહાર નીકળવા લાગ્યાં. એ જોઇને બુદ્ધિપ્રસાદ નિરાશ થયો. એટલામાં તેની દૃષ્ટિ બે તરુણ કુમારિકાઓ પર પડી. તેઓ બન્ને પોતાનો સરસામાન 'પ્લાટફૉર્મ' પર મૂકીને ઉભી હતી. તેમની મુખમુદ્રાપરથી તેઓ કોઈ પણ વ્યક્તિની માર્ગપ્રતીક્ષા કરતી હોય એમ સ્પષ્ટ જણાઇ આવતું હતું. ઉતારૂઓની ભીડ હવે ઓછી થવા લાગી હતી. બુદ્ધિપ્રસાદ તે કુમારિકાઓ પાસે ગયો અને તેમને ઉદ્દેશીને ધીમેથી બોલ્યોઃ

"આપ કોઇની રાહ જૂઓ છો કે?"

"હા, તે બંન્ને તરુણીઓમાંની એક બોલી."

આજૂબાજૂ એકવાર દૃષ્ટિપાત કરીને બુદ્ધિપ્રસાદ ધીમેથી બોલ્યોઃ "આપની પાસે **રત્નકંકણ** છે કે?

બન્ને તરુણીઓની શંકા હવે દૂર થઈ. એમાંની એક તરુણી બોલીઃ "આપ જ મ્હારા પિતા છો કે?"

"ના જી." બુદ્ધિપ્રસાદ ખિન્ન સ્વરે બોલ્યો; "હું તેમનો મુનિમ છું. મ્હારૂ નામ બુદ્ધિપ્રસાદ છે."

"ત્યારે આપની પાસેનું **રત્નકંકણ** બતાવો જોઇએ." તે તરુણી બોલી.

વાંચકો જાણી ચૂકયા હશે કે આ બે તરુણીઓ તે **લીલા** અને ઉષાજ હતાં. ઉષાના આગ્રહને લીધે **સુશીલાબાઇએ** **લીલાને** તેની સાથે મોકલી હતી, બુદ્ધિપ્રસાદને **રત્નકંકણ** બતાવવાનું પૂછનારી **લીલાજ** હતી.

બુદ્ધિપ્રસાદે તરતજ પોતાનાં ખિસ્સામાંથી **રત્નકંકણ** કાઢયું અને તે **લીલાના** હાથમાં મૂકયું. **લીલાએ** પોતાની પાસેના **રત્નકંકણ** સાથે તેની સરખામણી કરી. બન્ને રત્નકંકણ એક સરખાં જ

હતાં એવી ખાત્રી થયા પછી, ઉષા પ્રત્યે સ્મિત કરતી તે બોલી:

"ઉષા! હવે શંકા રાખવાનું કંઇ જ કારણ નથી. બુદ્ધિપ્રસાદ ત્હારા પિતા પાસેથી જ આવ્યા છે. તેમની સાથે જવામાં આપણને કંઈ જ હરકત નથી."

"હવે વિલંબ ન કરો. બહાર મોટર તૈયાર છે." બુદ્ધિપ્રસાદ બોલ્યો.

ત્રણે જણા 'પ્લાટફૉર્મ'ની બહાર આવ્યા અને મોટરમાં બેઠાં. મોટર ઝપાટાબંધ દોડવા લાગી. પિતાના દર્શન માટે અધીરી થયેલી ઉષાને પ્રથમ પ્રસંગે જ પિતાના દર્શન ન થયાં તેથી નિરાશ થઇ ગઈ હતી. તે ખિન્ન સ્વરે બોલી: બુદ્ધિપ્રસાદ; મ્હારા પિતાશ્રી કયાં છે? તે મ્હને કદિ પણ મળ્યા કેમ નહિ? મ્હારી પ્રત્યે તેમનું હૃદય આટલું બધું નિષ્ઠુર કેમ?"

"બ્હેન! હું તો તમારો સેવક છું. શેઠ કેવી રીતે વર્તે છે અને તેમ શા માટે કરે છે, તે જોવાનો મ્હને શો અધિકાર છે? પરંતુ ઉષા બ્હેન! શેઠ જે કંઇ કરે છે તે તમારા હિતાર્થે જ કરે છે એટલી મ્હારી દૃઢ પ્રતીતિ છે. આપનું કલ્યાણ કેમ થાય, એ સિવાય તેમના મનમાં બીજો વિચાર જ નથી."

"બુદ્ધિપ્રસાદ!" ઉષા સજળ નયને બોલવા લાગી: "સુશીલા માશીએ જ્યારથી મ્હને બધી હકીકત કહી છે ત્યારથી, 'પિતાશ્રીનાં દર્શન કયારે કરૂં,' એજ વિચાર મનમાં ઘોળાયા કરે છે. મ્હારા માટે તેમણે આટલી બધી બે દરકારી બતાવી છે, એ માટે કેટલીકવાર તો હું તેમના ઉપર ગુસ્સે પણ થઇ જાઉં છું. આજે તો હું અવશ્ય તેમનાં દર્શન કરી શકીશ એવી મ્હારી ખાત્રી હતી. જો તેમ થયું હોત તો હું તેમને કોટિ કરીને ભેટત અને રડી રડીને મ્હારા અંતરનો ભાર હલકો

કરત. આજે પણ તેમણે મ્હને શા માટે નિરાશ કરી ? મ્હને મળવા માટે તે અહિં કેમ નથી આવ્યા ?"

ઉષાનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું. તે આગળ બોલી શકી નહિ. તેના નેત્રદ્વયમાંથી અસ્ખલિત અશ્રુપ્રવાહ વહેવા માંડયો. ઉષાની આવી સ્થિતિ જોઇને બુદ્ધિપ્રસાદનું પ્રેમાળ અંતઃકરણ ભરાઇ આવ્યું. લીલાએ ઉષાને બાથમાં લીધી અને તેનાં અશ્રુ લૂછવા લાગી.

" ઉષા બ્હેન !" બુદ્ધિપ્રસાદ ગદ્ગદ કંઠે બોલવા લાગ્યો: "તમારા પિતાશ્રીનો સ્વભાવ મમતાળુ અને સુશીલ છે. તે તમને પોતાના જીવનસર્વસ્વ મને છે, આજે તમને મળવા માટે તેઓ જાતેજ આવનાર હતા પરંતુ કેટલાક અનિવાર્ય કારણોને લીધે તે સ્ટેશને આવી શકયા નથી. આથી વધારે ખુલાસો હું અહિં રસ્તામાં કરી શકું તેમ નથી. ઘેર પહોંચ્યા પછી સર્વ હકીકત કહીશ."

ત્યાર પછી લીલા સંબંધી પૂછપરછ કરવાના હેતુથી બુદ્ધિપ્રસાદ બોલ્યો: " બ્હેન ! આ કોણ છે ? હું ધારૂં છું કે તમને મુંબાઇ સુધી મૂકવા માટે આ બ્હેન તમારી સાથે આવ્યાં હશે."

ઉષા ઉત્તર આપે તે પહેલાં લીલા જ બોલી ઉઠી: " હું સુશીલાબાઇની પુત્રી થાઉં છું ! મ્હારૂં નામ લીલા છે. ઉષાને મુંબઈ સુધી પહોંચાડવા સારૂ મ્હારી માતાએ મ્હને તેની સાથે મોકલી છે."

" ના; મ્હને પહોંચાડવા માટે જ નહિ પરંતુ મ્હારી સાથે રહેવા માટે જ તે અહિં આવી છે. સુશીલા માશીએ મ્હારી સાથે રહેવાની તેને રજા આપી છે." ઉષા બોલી.

" ચાલો, એ પણ ઠીક જ થયું. આપણે ત્યાં બીજી કોઇ સ્ત્રી નહિ હોવાથી આપને પણ ઠીક પડશે, મ્હને એ બાબતની ચિન્તા

થયા કરતી હતી. પરંતુ ઇષ્ટકૃપાથી તે હવે દૂર થઈ ગઈ." બુદ્ધિપ્રસાદ બોલ્યો.

લક્ષ્મીપ્રસાદ શેઠના ઘર પાસે મોટર આવી પહોંચી એટલે બુદ્ધિપ્રસાદ ચોમેર દૃષ્ટિપાત કરીને નીચે ઉતર્યો. તેની પાછળ ઉષા અને લીલા પણ ઉતર્યાં. મોટર ચાલી ગઇ એટલે ત્રણે જણાં બંગલામાં ચાલ્યાં ગયાં.

બંગલામાં ગયા પછી બુદ્ધિપ્રસાદ તેમને એક સુસજ્જિત દિવાનખાનામાં લઇ ગયો. ત્યાં તેણે લીલા અને ઉષાને ગઈ રાત્રે બદમાસોએ દરોરો પાડયો હતો તે સંબંધી હકીકત વિસ્તારપૂર્વક કહી સંભળાવી. આ સાંભળીને લીલા બહુ દિલગીર થઈ. ઉષાનું હ્રદય ભરાઈ આવ્યું અને તેનાં ચક્ષુદ્વયમાંથી અશ્રુપ્રવાહ વહેવા માંડયો. તેમને બન્નેને આશ્વાસન આપતો બુદ્ધિપ્રસાદ બોલ્યોઃ "ઉષા બ્હેન! આમ નિરાશ થઇને રડો નહિ. ઈશ્વર કૃપાથી આપના પિતાશ્રી ટુંક સમયમાં જ આપને મળ્યા વગર રહેશે નહિ. જોકે તેમનું બલૂન તૂટીને સમુદ્રમાં પડયું છે—પરંતુ તેમના જીવનને કંઈ પણ નુકશાન થયું જ નથી એ વાત નક્કી માનો. કારણ કે જો તેમ હોય તો તેમનું પ્રેત સમુદ્રમાં કોઈ પણ મનુષ્યની દૃષ્ટિએ પડયું હોત અને તે વાત આખા શહેરમાં પ્રસરી ગઇ હોત, બદમાશો માટે પૂરતો બંદોબસ્ત થતાં સુધી જ તેમને કોઇ ગુપ્ત સ્થળે રહેવું પડશે."

ઉષા પોતના હસ્તદ્વય જોડીને આકાશ ભણી દૃષ્ટિ કરીને પોતાના પિતાનું રક્ષણ કરવા સારૂ ઈશ્વરની પ્રાર્થના કરવા લાગી. બુદ્ધિપ્રસાદ બંગલામાંથી બહાર ચાલ્યો ગયો.

થોડીવાર પછી ઉષા લીલાની ડોકે વળગી પડી અને કરૂણાજનક સ્વરે બોલીઃ "લીલા! હું શું કરૂં? ત્હારા વગર અખિલ વિશ્વમાં મ્હારૂં કોઈ નથી, મ્હને કંઇ સૂઝતું નથી."

ઉષાનાં અશ્રુ લૂછતી અને તેને આશ્વાસન આપતી લીલા બોલીઃ " ઉષા! ગાંડી ન થા. જે પ્રમાણે આટલા દિવસ ધૈર્ય રાખ્યું છે, તે જ પ્રમાણે થોડા વધારે દિવસ ધૈર્ય ધર. ત્હારા પિતાની સાથે ત્હારો મેળાપ નહિ થાય ત્યાં સુધી હું ત્હારી સાથે જ રહીશ. બુદ્ધિપ્રસાદ મ્હને પ્રમાણિક માણસ લાગે છે તેની સાથે રહેવામાં આપણે કંઈ પણ ભય રાખવાનું કારણ નથી. "

લીલાના આશ્વાસનથી ઉષાનો શોક સહજ ઓછો થયો. દિવાનખાનામાં વિશ્રાન્તિ લીધા પછી તેઓ બન્ને જણાં બંગલો જોવા ગયાં. પ્રત્યેક દિવાનખાનામાં જઇને ઉષા ત્યાં ખૂણેખૂણો જોવા લાગી. કબાટ, મેજ અને પેટીઓ ઉઘાડીને તે કંઈક શોધતી હોય એમ લીલાને લાગ્યું. અને તેથી તેણે સ્મિત કરતાં પૂછ્યું: ' ઉષા, શું શોધી રહી છે? '

" મ્હારા પિતાશ્રીની એકાદ છબી હોય તો હાલ તરત તેનાં દર્શન કરીને પણ સંતોષ માનું! એટલા માટે જ હું આટલી બધી શોધખોળ કરૂં છું. પરંતુ એક પણ છબી હોય એમ જણાતું નથી."

બન્ને જણાએ આખા બંગલામાં શોધ કરી પરંતુ એક પણ છબી તેમની દૃષ્ટિએ પડી નહિ આથી બન્ને જણાં વિસ્મય પામ્યાં.

× × × × × ×

પ્રિય પાઠક! લીલા અને ઉષાને બંગલામાં મૂકીને ચાલો હવે આપણે દ્વિતીય પ્રકરણમાં વર્ણવેલા આપણા પૂર્વપરિચિત દિનકર તરફ વળીએ. આજે પ્રાતઃકાળ થતાં પ્હેલાં જ તે બહારગામ ગયો હતો. ત્યાંથી તે બપોરના બાર વાગ્યે ઘેર આવ્યો છે. જમી રહ્યા પછી બે કલાક વિશ્રામ લઇને તે અત્યારે ઉઠયો છે, અને ખુરસીપર બેઠો બેઠો વર્તમાનપત્રો વાંચવામાં લીન થઇ ગયો છે. એવામાં વર્તમાનપત્રમાં

એક મ્હોટા અક્ષરે લખેલી ખબર પત્યે તેનું ધ્યાન ખેંચાયું. તે ચમક્યો. અને એકદમ કપડાં પહેરીને લક્ષ્મીપ્રસાદ શેઠના બંગલે જવા સારૂ નીકળી પડયો. બંગલા પાસે પહોંચતાંની સાથે દ્વારાને તેણે જોરથી થાપો માર્યો કે તરત જ બુદ્ધિપ્રસાદે આવીને દ્વાર ઉઘાડયું દિનકર અંદર દાખલ થયો.

મુંબઇમાં દિનકર એજ માત્ર લક્ષ્મીપ્રસાદશેઠનો સ્નેહી હતો, એ વાત બુદ્ધિપ્રસાદ સારી રીતે જાણતો હતો, બુદ્ધિપ્રસાદને પણ દિનકર માટે સારૂં માન હતું. પરંતુ તેનો સ્વભાવ વિચારશીલ અને મિતભાષી હોવાથી, દિનકર સાથે તે કામ પૂરતી જ વાતચિત કરતો

"બુદ્ધિપ્રસાદ!" બંગલામાં પ્રવેશ કરતાંની સાથે જ ચોમેર દૃષ્ટિપાત કરતો દિનકર બોલ્યો: "ગઇ રાત્રે આ બંગલામાં પડેલા દરોડાની તેમજ બલૂન સંબંધીની હકીકત વર્તમાનપત્રોમાં વાંચીને હું ચકિત થઇ ગયો છું. પરંતુ એ હકીકતમાં મ્હને કંઇક સંદિગ્ધ લાગે છે. તેનો કંઈ ખુલાસો કરશો કે?"

"વર્તમાનપત્રોમાં જે હકીકત પ્રસિદ્ધ થઈ છે તેથી વિશેષ ખાસ ખુલાસો કરવા જેવું કંઇ નથી." બુદ્ધિપ્રસાદ બોલ્યો:

એટલામાં બાજુના દિવાનખાનામાં ઉષા અને લીલાનો અવાજ દિનકરના કાન પર ગયો તેના આશ્ચર્યમાં ઉમેરો થયો. તે બોલ્યો: "બુદ્ધિપ્રસાદ, મ્હારો અને શેઠનો સ્નેહ કેવા પ્રકારનો છે તે તમે જાણો છો. શેઠ વિધુર હોવાથી તેમના ઘરમાં સ્ત્રી નથી એટલું જ નહિ પરંતુ તેમના બંગલામાં કોઇ પણ સ્ત્રી નોકર નથી, એ વાત હું સારી રીતે જાણું છું. ત્યારે આ બાજૂના દિવાનખાનામાંથી સ્ત્રીઓનો સ્વર સંભળાય છે તેનું શું કારણ? તેઓ કોણ છે અને અહિં શા માટે આવેલ છે?"

બુદ્ધિપ્રસાદ નિરૂત્તર રહ્યો. એ જોઇને દિનકર બોલ્યો: "તમે નહિ કહો તો કંઇ નહિ; હું પોતે જ તે દિવાનખાનામાં જઇને તેમને પૂછી લઉં છું."

દિનકર ઉઠીને તે દિવાનખાના તરફ જવા લાગ્યો. બુદ્ધિપ્રસાદે તેને હાથ પકડીને ઉભો રાખ્યો અને તેના મ્હોં તરફ કેટલીક વાર સુધી એકીટશે જોઇ રહ્યા પછી બોલ્યો: "દિનકર, તમે લક્ષ્મીપ્રસાદ શેઠને તમારા સ્નેહી માનો છો ને?"

"હા; માત્ર કહેવાનો સ્નેહી નહિ, પરંતુ હું તેમનો સાચો સ્નેહી છું. અને તેથી જ શેઠ સમુદ્રમાં પડીને મરણ પામ્યા હોય એમ હું માની શકતો નથી. શેઠનો સ્વભાવ બહુજ ગંભીર અને દીર્ઘદર્શી છે. તેમની પાછળ કેટલાક ભયંકર શત્રુઓ ફર્યા કરે છે એ વાત પણ હું જાણું છું. માત્ર તે શત્રુઓ કોણ છે એટલું જ જાણતો નથી. પરંતુ, આ દુષ્ટ શત્રુઓનો યોગ્ય બંદોબસ્ત થાય ત્યાં સુધીને માટે શેઠે પોતાના મૃત્યુ બદલ ખોટી અફવા ફેલાવી છે એવી મ્હારી મકડી ખાત્રી છે."

"આવી જ હકીકત તમારા વર્તમાનપત્રમાં પણ પ્રસિદ્ધ કરવાના છો કે?" ચિન્તાતુર વદને બુદ્ધિપ્રસાદ બોલ્યો.

"નહિ, નહિ; જ્યાં સુધી આ સંબંધી પૂરેપૂરો પત્તો મ્હને મળશે નહિ ત્યાંસુધી મ્હારા વર્તમાનપત્રમાં એક શબ્દ સુદ્ધાં પણ હું લખનાર નથી."

"વારૂ, આ પાસેના દિવાનખાનામાંની સ્ત્રીઓ કોણ છે એ બધી હકીકત હું તમને વિસ્તારથી કહું. પરંતુ એ હકીકત ગુપ્ત રાખવાનું મ્હને વચન આપો છો?"

"અલબત્ત, તમારી રજા સિવાય એ સંબંધી એક અક્ષર પણ

હું વર્તમાનપત્રમાં પ્રસિદ્ધ નહિ કરૂં".

"ઠીક. મ્હને તમારા વચન પર પૂર્ણ વિશ્વાસ છે." એટલું કહીને બુદ્ધિપ્રસાદ દિનકરને લીલા અને ઉષા બેઠાં હતાં તે દિવાનખાનાના દ્વાર પાસે લઈ ગયો દ્વાર પાસે ઉભા રહીને અને અર્દ્ધ ઉષા પ્રત્યે આંગળી કરી બોલ્યો: "દિનકર? આ લક્ષ્મીપ્રસાદ શેઠનાં પુત્રી ઉષા બ્હેન અને આ તેમની સાથે આવેલાં બ્હેન તેમની મૈત્રિણી છે. ઉષા બ્હેનનાં શિક્ષિકા સુશીલાબાઈ તેમનાં માતુશ્રી થાય."

આ પ્રમાણે ઉષા અને લીલાને ઓળખાવ્યા પછી, ત્યાં વિશેષ વાતચિત નહિ કરતાં, બુદ્ધિપ્રસાદ દિનકરને લઇને દિવાનખાનામાં પાછો આવ્યો. દિનકર બુદ્ધિપ્રસાદ પ્રત્યે ચમત્કારિક દૃષ્ટિ ફેંકતો બોલ્યો: "બુદ્ધિપ્રસાદ! મ્હારી સાથે આટલો બધો નિઃસીમ સ્નેહ રાખવા છતાં પોતે લગ્ન કર્યું હતું, અને પોતાને એક પુત્રી છે, આ વાતની શેઠે મ્હને સહજ ખબર પડવા દીધી નથી એ ઘણી જ આશ્ચર્યની વાત છે."

"હું અને શેઠ, એ બે સિવાય કોઇપણ વ્યક્તિને આ બાબતની ખબર નથી. એ વાત ગુપ્ત રાખવાનાં ઘણાં કારણો છે."

"કહો ન કહો પણ આ રહસ્ય કંઇક અદ્ભુત છે. ઈશ્વરેચ્છાથી જો આવું અદ્ભૂત રહસ્ય ચિતરવાનો સુયોગ મ્હને જ પ્રાપ્ત થાય તો કેવી મઝા પડે!"

દિનકર! આવું અદ્ભુત રહસ્ય જાણવાની ઇચ્છા હોય તો યોગ્ય સમય આવતાં સુધી આ બધી હકીકત ગુપ્ત રાખવાની છે. પરંતુ એટલું પણ યાદ રાખજો કે આ ગુપ્ત રહસ્ય પર જ તે અનાથ બાલિકાનું જીવન અવલંબી રહ્યું છે."

"બુદ્ધિપ્રસાદ, તે બદલ સહજ પણ શંકા રાખવાનું કારણ નથી. તમે મ્હને ઘણા સમયથી ઓળખો છો, તેમજ શેઠનો પણ મ્હારા પ્રત્યે કેટલો સ્નેહ હતો તે તમે જાણો છો. હું અપ્રમાણિક મનુષ્ય નથી. જે વાત ગુપ્ત રાખવાનું મ્હેં વચન આપી દીધું, તે કદિ પણ મ્હારા મ્હોંએ બહાર જાય જ નહિ. તમે તદ્દન નિશ્ચિત રહો. હં, પણ ઉષા સાથે મ્હારી ઓળખાણ કરાવી આપશો કે ?"

બુદ્ધિપ્રસાદની ઇચ્છા એવી હતી કે દિનકરને એકદમ ઉષા સાથે ઝાઝા પરિચયમાં આવવા દેવો નહિ. પરંતુ તેને ના કહી શકાય તેમ પણ નહોતું. અનિચ્છાએ પણ બુદ્ધિપ્રસાદ ઉષા અને લીલા બેઠાં હતાં તે દિવાનખાનામાં ગયો અને દિનકરને પોતે હમણાં ત્યાં તેડી લાવે છે એવી તેમને બન્નેને સૂચના આપી. ત્યારબાદ દિનકરને લઇને તે ત્યાં પાછો આવ્યો. શિષ્ટાચાર પ્રમાણે બુદ્ધિપ્રસાદે દિનકરને ઉષા અને લીલા સાથે ઓળખાણ કરાવી આપી. ઉષાનું અપ્રતિમ લાવણ્ય અને તેનાં પાણીદાર નેત્રો જોઇને દિનકર તો દિઙ્‌મૂઢ જ થઇ ગયો. ઉષા સાથે થોડીવાર સુધી આડીઅવળી વાતો કરીને તે ત્યાંથી ઉઠયો. ઉષા એક સુશિક્ષિત અને સુશીલ તરૂણી છે એવી તેની ખાત્રી થઇ. ઉષા બદલ તેના હૃદયમાં પ્રેમ ઉપજ્યો અને તે મનોવિકારે તેના હૃદયમાં ચળવિચળ કરી મૂકી.

દિનકરની મનઃસ્થિતિ ચતુર બુદ્ધિપ્રસાદ કળી ગયા વગર રહ્યો નહિ. દિવાનખાનામાં આવીને દિનકરે બુદ્ધિપ્રસાદ સાથે કેટલીક વાર સુધી વાતચિત કરી. ત્યારબાદ બુદ્ધિપ્રસાદની રજા લઇને તે પોતાને ઘર તરફ જવા નીકળ્યો.

ઘરે આવ્યા પછી કપડાં ઉતારીને દિનકર એક આરામ ખુરસી પર પડયો અને વિચાર તન્દ્રામાં લીન થયો. એટલામાં કંઇક યાદ

આવ્યું હોય તેમ તે ખુરસીપરથી ઉઠયો. ટેલીફોનની ઘંટડી વગાડીને તેણે 'ગુર્જર' પત્રના અધિપતિ સાથે આ પ્રમાણે વાત કરી.

"લક્ષ્મીપ્રસાદ સંબંધી હકીકત મેળવવાનું કાર્ય બીજા કોઇ 'રીપોર્ટર' ને સોંપો મ્હારાથી તે બની શકે તેમ નથી."

"એમ કેમ? લક્ષ્મીપ્રસાદ તો તમારા સ્નેહી હતા ને?" અધિપતિએ પૂછ્યું.

"હા; પરંતુ હાલમાં એથી પણ એક વિશેષ મહત્વનું કામ મ્હેં હાથમાં લીધું છે. કોઈ પણ ખાસ કારણ સિવાય આવા કામમાં હું ના પાડું જ નહિ. એ તો તમે પણ કયાં નથી જાણતા?"

"ઠીક. એમ કરો. અનુકૂળતાએ રૂબરૂમાં મળીને આ બાબતનો ખુલાસો જરૂર કરી જજો."

"આથી વધારે ખુલાસો કંઇ પણ થઇ શકશે નહિ."

"આજે સ્હાંજે ઑફિસમાં આવવાનો વખત મળશે કે?"

"વખત મળશે તો આવીશ. ખાત્રી પૂર્વક કહી શકતો નથી."

"ઠીક ત્યારે, સાહેબજી."

"સાહેબજી!" કહીને દિનકરે ઘંટડી ફેરવી દીધી અને ટેલિફોનની નળી યંત્ર ઉપર લટકાવી દીધી. ત્યારપછી તે એક બારીમાં આવીને બેઠો. કેટલીકવાર પછી તેની મુખમુદ્રા પર આનંદની છટા વિલસી રહી. તે સ્વગત બોલ્યો: "એક દિવસ એવો આવશે કે જ્યારે હું આખી મુંબઇને આશ્ચર્યચકિત કરી દઇશ. પોલીસખાતાના મ્હોટા મ્હોટા અધીકારીઓ પણ મ્હારે ઘેર આવે તેવું હું કરીશ. 'ગુર્જર' પત્રમાં હું એવું તો આશ્ચર્યપૂર્ણ અને અદ્દભુત રહસ્ય લખીશ કે અન્ય વર્તમાનપત્રોના 'રીપોર્ટરો' ની આંખોમાં ધૂળ પડશે. બસ, 'ગુર્જર' ના ચાર અંકો આ વિલક્ષણ અને અદ્દભુત રસ્ય લખીને હું એકલો-જ ભરીશ."

પ્રકરણ ૫ મું.

માયા માશીનો મેળાપ.

Who does thee ill and feigns regret
Beware of falling in his net.

(Proverb')

ભાવાર્થઃ—જે ત્હને આંતરિક રીતે નુકસાન કરે છે, અને બહારથી તે બદલ શોક પ્રદર્શિત કરે છે, તેવા ભયંકર મનુષ્યની જાળમાં તું સપડાઇ જતો નહિ.

ભાયખલાપરના પોતાના મકાનના દિવાનખાનામાં એક કોચ પર પડી પડી માયા પુસ્તક વાંચવામાં તલ્લીન થઈ ગઇ હતી. પૂર્વે તેનો સ્વભાવ એટલો બધો દુષ્ટ કિંવા સાહસી નહોતો. પરંતુ જ્યારથી તે કૃષ્ણકાન્તના પ્રેમપાશમાં સપડાઈ હતી, ત્યારથી તેનો સ્વભાવ દિન-પ્રતિ દિન ઘાતકી તેમજ કારસ્થાનપટુ બનતો જતો હતો.

માયાની દૃષ્ટિ પુસ્તકમાં હતી, પરંતુ તેનું મગજ વિચારમગ્ન હતું. એટલામાં કૃષ્ણકાન્ત દિવાનખાનામાં દાખલ થયો. તેના હાથમાં મુંબઇ સમાચારનો અંક હતો. તે માયાના કોચ પાસે પડેલી ખુરસીપર બેઠે અને બોલ્યોઃ "માયા, ચતુર માણસો પણ કોઇ વાર વિલક્ષણ અને ગંભીર ભૂલ કરી બેસે છે. જો, આ વાંચ," એટલું કહીને તેણે તે અંક માયાના હાથમાં આપ્યો.

કૃષ્ણકાન્તને જોતાંની સાથે જ માયા કોચમાં બેઠી થઇ ગઈ. તેના પ્રત્યે એક પ્રેમકટાક્ષ ફેંકીને તેણે તે અંક પોતાના હાથમાં લીધો અને તે વાંચવા લાગીઃ "ગઈ કાલે મધ્યરાત્રિના સમયે 'એક બે'

માં એક મનુષ્ય ડૂબી જવાની તૈયારીમાં હતો એવામાં એક મછવા પરના ખલાસીઓની દૃષ્ટિ તેના પર પડી હતી. તેમણે તેને મદદ કરીને પોતાના મછવા પર લીધો અને તેને કિનારે પહોંચાડયો હતો. આ ગૃહસ્થના કોટના ખિસ્સામાં પાંચ હજાર રૂપિઆની નોટો હતી એમ સાંભળવામાં આવ્યું છે. તે ગૃહસ્થ બલૂનમાં ઉડવાનો અભ્યાસ કરતો હતો એટલામાં તેને અકસ્માત થવાથી તે સમુદ્રમાં પડયું હતું એમ સંભળાય છે." વર્તમાનપત્રમાં ઉપરની હકીકત વાંચી રહ્યા પછી માયા કૃષ્ણકાન્ત પ્રત્યે તાકી રહી.

"આ માણસ લક્ષ્મીપ્રસાદ જ હોવો જોઇએ એવી ત્હારી ખાત્રી થાય છે ?" કૃષ્ણકાન્ત બોલ્યો.

"તે લક્ષ્મીપ્રસાદ જ હોવો જોઇએ એમ તો ન કહી શકાય. વળી જો તે લક્ષ્મીપ્રસાદ જ હોય તો તેની પાસે પાંચ હજાર કરતાં પણ વધુ રૂપિઆ કેમ ન હોવા જોઇએ ? તે મનુષ્ય લક્ષ્મીપ્રસાદ હોવો જોઇએ એવી તમારી કલ્પના હોય તો ભલે, પરંતુ હું તો ધારૂં છું કે તે કોઇ જૂદો શખ્સ જ હોવો જોઇએ."

"ગમે તેમ હોય. હું તે બાબતમાં પૂરતી તપાસ કરીશ. પરંતુ માયા, લક્ષ્મીપ્રસાદને ઘરે આજે બે તરુણ સ્ત્રીઓ આવેલી છે. તે તરુણીઓ કોણ હશે, અને તેને ત્યાં કેમ આવી હશે, તે કંઇ સ્હમજી શકાતું નથી."

થોડીવાર વિચાર કરીને માયા બોલીઃ "કદાચ તે બે તરુણીઓમાંની એક તો લક્ષ્મીપ્રસાદની પુત્રી હોવી જોઇએ. કમળાને એક છોકરી થઇ હતી એમ મ્હેં સાંભળ્યું હતું ખરૂં."

"હેં ?" કૃષ્ણકાન્ત આશ્ચર્ય પામતો બોલી ઉઠયોઃ "લક્ષ્મીપ્રસાદને કન્યા છે ? અને આ વાત ત્હારા જાણવામાં પણ છે ? ત્યારે

અત્યારસુધીમાં કોઇ દિવસ એ વાત ત્હેં મ્હને કેમ કહી નહોતી ?"

"આટલા દિવસ સુધી તેવી પંચાતમાં પડવાની આપણને કંઇ જ જરૂર નહિ હોવાથી મ્હને તે બાબતનું વિસ્મરણ થયું હતું. હું ધારું છું કે લક્ષ્મીપ્રસાદ હયાત છે કે મરણ પામ્યો છે એ વાતનો ખુલાસો તેની પાસેથી મળી શકશે."

"હા, હા, એ વાત ખરી છે." કૃષ્ણકાન્ત આનંદિત વદને બોલવા લાગ્યો: "માયા, તું એક ચતુર સ્ત્રી છે હોં?"

"જો ગઈ રાત્રે તમે પોતે ગયા હોત તો આવી ભયંકર ભૂલ થવા પામત નહિ." માયા બોલવા લાગી: "રમણિક વિશ્વાસપાત્ર છે, પરંતુ તે આપણે કહીએ તેટલું જ કરે છે. તમે હોત તો બલૂનનો ઘાટ કેમ ઘડવો તેનો નિકાલ સત્વર લાવી દીધા વગર રહેત નહિ."

"ત્હારૂં કહેવું સત્ય છે. ગઇ રાત્રિએ જો હું પોતે હાજર હોત તો આવી ભૂલ થવા પામત જ નહિ." કૃષ્ણકાન્ત બોલવા લાગ્યો: "પણ હવે થયું તે થયું. લક્ષ્મીપ્રસાદની છોકરી તેના ઘરે આવી છે એ પણ ઉત્તમ થયું છે. જો તે તેની ખરેખરી જ છોકરી હશે, તો તેની જ મદદથી હું પુનઃ લક્ષ્મીપ્રસાદ પોતાના ઘેર આવે તેમ કરીશ. અને તેને મ્હારી જાળમાં સપડાવીશ. માયા, તું એક કામ કર. આવતી કાલે તે છોકરીને મળવા માટે, તું લક્ષ્મીપ્રસાદને બંગલે જા. લક્ષ્મીપ્રસાદનો મુનિમ બુદ્ધિપ્રસાદ ઘણો લુચ્ચો માણસ છે. તે છોકરી સંબંધી તે ત્હને ખરો પત્તો લાગવા દેશે નહિ. પરંતુ તેની સાથે બુદ્ધિપ્રસાદ કેવા સંબંધથી વર્તે છે તે તું તરતજ સ્હમજી શકે તેમ છે. વળી બંગલામાં કોઇ ગુપ્ત સ્થાન હોય તો તેની પણ તપાસ કરજે. મ્હારી માન્યતા એવી છે કે લક્ષ્મીપ્રસાદે જરૂર પૂરતા રૂપિયા પોતાની સાથે લીધા હોવા જોઇએ અને બાકીની બધી સંપત્તિ ઘરમાં કોઇ ગુપ્ત સ્થળે રાખ્યા હોવી જોઇએ. જો મ્હારી આ કલ્પના સત્ય

ઠરે તો સમુદ્રમાંથી બચાવવામાં આવેલો મનુષ્ય તે લક્ષ્મીપ્રસાદ જ હોવો જોઇએ એમ સિદ્ધ થાય છે. શું કરૂં ? અત્યારે તેના બંગલા પર પોલિસખાતા તરફથી ચોકસાઈ રાખવામાં આવે છે, નહિતર હું જાતે જઈને જ બધી બાતમી મેળવી લાવત.”

“ઠીક છે.” માયા બોલી: “આવતી કાલે સ્હવારે હું લક્ષ્મીપ્રસાદને બંગલે જઈશ અને બની શકશે તેટલી માહિતી મેળવી લાવીશ. મ્હને પોલિસનો લેશમાત્ર પણ ભય નથી હં. પણ લક્ષ્મીપ્રસાદના મુનિમનું નામ તો બુદ્ધિપ્રસાદ છે ને ?”

“હા;” કૃષ્ણકાન્ત સ્મિત કરતો બોલ્યો: “આપણે તેના નામનું શું કામ છે ? આપણે તો લક્ષ્મીપ્રસાદને પકડવાની જરૂર છે. આવતી કાલે બપોરના સમયે હું ત્હને મળવા અહિં આવું ત્યારે કંઇ સારી વધામણી આપી શકે તેમ કરજે. માયા, સાવધાનતાપૂર્વક વર્તજે. ત્હને વધુ સૂચના કરવા જેવું તો છે જ નહિ.”

ત્યારબાદ કૃષ્ણકાન્ત ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. માયા અને કૃષ્ણકાન્ત જૂદા જૂદા સ્થળે રહેતા હતા તેનું કારણ એટલુંજ હતું કે કોઇને તેમના માટે શક રાખવાનું કારણ મળે નહિ. પરંતુ આ પ્રમાણે ગુપ્ત રીતે તેઓ દરરોજ મળ્યા વગર રહેતાં નહિ.

બીજે દિવસે પ્રાતઃકાળ થતાંની સાથે માયા કપડાં પહેરીને તૈયાર થઇ ગઇ અને એક ભાડાની ગાડી કરીને લક્ષ્મીપ્રસાદના બંગલે જવા સારૂ નીકળી પડી. અલ્પ સમયમાંજ ગાડી બંગલા પાસે આવી પહોંચી એટલે માયા ગાડીમાંથી ઉતરી પડી. ગાડીવાળાનું ભાડું ચુકાવીને તે બંગલામાં ચાલી ગઇ. તેણે બંગલાનું દ્વાર ખખડાવ્યું ત્યારે બુદ્ધિપ્રસાદ દિવાનખાનામાં બેઠો હતો. દિનકર આવ્યો હશે, એવી કલ્પના કરીને તેણે તરત જ દ્વાર ઉઘાડયું. પરંતુ દ્વાર

ઉઘડતાંની સાથેજ દિનકરને બદલે એક અજાણી સ્ત્રીને બંગલામાં પ્રવેશ કરતી જોઇને તે આશ્ચર્ય પામ્યો. એક ગૃહસ્થની સ્ત્રીને શોભે એવો પોષાક માયાના અંગપર હોવાથી, બુદ્ધિપ્રસાદ બે ચાર ડગલાં પાછો હઠી ગયો. તેને બહાર કાઢવાની તેની હિંમત ચાલી નહિ. સભ્યતાપૂર્વક માયાનું સ્વાગત કરવાની તેને ફરજ પડી. તે તેને દિવાનખાનામાં લઇ ગયો. અને એક ખુરસીપર બેસવાનો નેત્રસંકેત કર્યો. માયા ખુરસીમાં બેઠી એટલે બુદ્ધિપ્રસાદે પૂછ્યું: " આપ કોની પાસે આવ્યાં છો વારૂ ?"

"મ્હારૂં નામ માયા છે. હું લક્ષ્મીપ્રસાદશેઠની પુત્રીને મળવા આવી છું. તેની માતા કમળા સાથે મ્હારે ઘણોજ સ્નેહ હતો. કમળા મ્હારી દૂરની બ્હેન થતી હતી. લક્ષ્મીપ્રસાદની પુત્રીની હું માશી થાઉં છું. મ્હારી બદલ કોઇ પણ પ્રકારનો સંશય રાખવાની જરૂર નથી."

"પરંતુ હાલ તે અહિંઆં છે એવું તમને કોણે કહ્યું ?" બુદ્ધિપ્રસાદ આશ્ચર્ય પામતો બોલ્યો.

"મ્હને કોઇએ કંઇ કહ્યું નથી. પરમ દિવસે રાત્રિએ લક્ષ્મીપ્રસાદના બંગલામાં દરોડો પડયો હતો અને શેઠ બલૂનમાં બેસીને ઉડવાનો અભ્યાસ કરતાં તેમના બલૂનને અકસ્માત થયો છે એવું વર્તમાનપત્રોમાં વાંચતાં મ્હને ચિંતા થવા લાગી. આ ઉપરથી હું તેમની ખબર કાઢવા સારૂ અહિં આવી છું. બંગલા પાસે મ્હારી ગાડી આવી પહોંચી ત્યારે મ્હારી ભાણેજને બાજૂના દિવાનખાનામાં દ્વારામાં પીઠ ફેરવીને ઉભેલી મ્હેં જોઈ હતી."

હવે બુદ્ધિપ્રસાદ કંઇ પણ બોલી શકયો નહિ. તે ત્યાંથી ઉઠીને ઉષાના દિવાનખાનામાં માયાના આગમનની ખબર આપવા ગયો. માયા દિવાનખાનામાં એકલી પડી. તેણે દિવાનખાનામાં બારીક દૃષ્ટિથી

તપાસ કરવા માંડી, પરંતુ એક પણ ગુપ્ત દ્વાર કે ગુપ્ત સ્થળ તેના જોવામાં આવ્યું નહિ.

ઉષાના દિવાનખાનામાં જઇને બુદ્ધિપ્રસાદ બોલ્યો: "બ્હેન! માયા નામની કોઇ સ્ત્રી આપને મળવા સારૂ આવી છે."

માયા કોણ? તે સ્ત્રી મ્હારા પિતાશ્રીને ઓળખે છે કે?" ઉષા બોલી.

"શેઠની સાથે તે સ્ત્રીનો પરિચય છે કે કેમ, તે હું જાણતો નથી. તે કહે છે કે આપનાં માતુશ્રી સાથે તેને સ્નેહ હતો. તેમજ તે તેમની દૂરની બ્હેન થાય છે. પરંતુ મ્હેં તેને કદિ પણ આપણા બંગલામાં આવેલી જોઇ નથી. તમે તેની સાથે સાવધાનતાપૂર્વક વાત-ચિત કરજો. કંઇ પણ હકીકત તમે તેને કહેશો નહિ. કારણ કે કદાચિત્......"

"હેં? તે મ્હારી માશી થાય છે?" એટલું બોલીને, બુદ્ધિપ્રસા-દની સૂચના પૂરેપૂરી સાંભળ્યા વગર ઉષા પાસેના દિવાનખાનામાં દોડતી નાઠી. તેના મનમાં એમ હતું કે પોતાની માતા સંબંધી કંઈ પણ હકીકત પોતાની માશી પાસેથી અવશ્ય મળી શકશે. દિવાનખાનામાં પ્રવેશ કરતાંની સાથે જ તે માયા પાસે જઇને ઉભી રહી અને બોલી: "તમારૂંજ નામ માયા કે? તમે મ્હારાં માશી થાવ છો ને? મ્હારી માતા સંબંધી કંઇ પણ માહિતિ તમે મ્હને આપી શકશો કે?"

"હા; દીકરી." માયાએ ઉષાને છાતી સરસી ચાંપી, અને સ્મિત કરતી કોમળ સ્વરે બોલી: "બેટા, તું તો ત્હારી માતાની પ્રતિમૂર્તિ જ છે. ત્હારી માતા પણ જ્યારે ત્હારા જેવડી હતી ત્યારે ત્હારા જેવી જ દેખાતી હતી. ત્હારા પિતાને પણ હું સારી રીતે ઓળખું છું."

" માશી ! મ્હારા પિતાશ્રી સંબંધી જે કંઈ પણ હકીકત તમારા જાણુવામાં હોય તે મ્હને કૃપા કરીને સત્વર કહો." ઉષા માયા પ્રત્યે સોત્કંઠિત વદને નિહાળી રહી.

" આ તો કુમળાનોજ અવતાર! સ્વભાવ પણ તેના જેવો જ આકળો છો." માયા આ પ્રમાણે સ્વગત પણ ઉષા સાંભળી શકે તેમ બોલી ને તે ઉષા પ્રત્યે તાકી રહી. થોડીવાર રહીને તે સ્મિત કરતી પૂનઃ બોલવા લાગી. " બેટા, ત્હારા પિતાની સાથે મ્હારો પરિચય હતો પરંતુ તે માત્ર થોડા દિવસનો. ત્હારા પિતાશ્રી મ્હારા બનેવી થાય. જ્યારે હું ન્હાની હતી ત્યારે તેમની ખૂબ મશ્કરી કરતી. પરંતુ એ બધા આનંદ વિનોદના દિવસો હવે અદશ્ય થયા છે. મ્હારૂં લગ્ન થયું અને હું સાસરે ગઇ ત્યારપછી ત્હારા પિતાશ્રીને હું બિલકુલ મળી શકી નથી. આટલી લાંબી મુદતે પરમ દિવસે જ્હાંજે બોરીબંદર સ્ટેશન સ્હામેની 'પીપલ્સ ફ્રી લાઇબ્રેરી'માં તેઓ મ્હારા જોવામાં આવ્યા હતા. મ્હેં તેમને ઓળખી લીધા હતા, પરંતુ તેઓ મ્હને ઓળખી શકયા નહિ હોય એમ મ્હને લાગેછે. તેમજ ત્યાં ઘણાં માણસો બેઠેલાં હોવાથી, તેમની પાસે જઇને નાનપણની વાતો યાદ કરાવીને મ્હારૂં ઓળખાણ કરાવવું એ મ્હને પણ ઠીક લાગ્યું નહિ. તેથી મ્હેં તેમનો બંગલો ક્યાં છે તે સંબંધી માહિતી મેળવી લીધી અને આજે તેમને મળવા સારૂ અહિં આવી છું. પરંતુ " બુદ્ધિપ્રસાદને દિવાનખાનામાં પ્રવેશ કરતો જોઇને માયા બોલતાં અટકી ગઇ.

" બ્હેન !" દિવાનખાનામાં દાખલ થતાં થતાં બુદ્ધિપ્રસાદ બોલ્યો:" છૂપી પોલિસના બે અમલદારો આપને મળવા માટે આવ્યા છે."

તરત જ છૂપી પોલિસના અમલદારોએ પણ બુદ્ધિપ્રસાદની

પાછળ દિવાનખાનામાં પ્રવેશ કર્યો. બુદ્ધિપ્રસાદ દિવાનખાનાનાં દ્વારમાં જઈને ઉભો રહ્યો. ઉષાએ તેઓ શા માટે અહિં આવ્યા હતા તે બદલ પૂછપરછ કરી ત્યારે. તેમાંનો એક અમલદાર બોલ્યો: " પરમ દિવસે અહિં જે દરોડો પડયો છે તેની તપાસ કરવા માટે અમે અહિં આવેલા છીએ. તમે લક્ષ્મિપ્રસાદશેઠના શું સગા થાવ છો ? "

" હું તેમની પુત્રી થાઉં છું. મ્હારૂં નામ ઉષા છે. " ઉષા બોલી.

" એમ કે ? " એટલું કહીને તે અમલદાર દિવાનખાનામાંની એક ખુરસી પર બેઠો અને ઉષાને લક્ષ્મીપ્રસાદ સંબંધી હકીકત પૂછવા લાગ્યો. પેલો બીજો અમલદાર બંગલામાં તપાસ કરવા સારૂ ચાલ્યો ગયો. તે છૂપી પોલીસનો અમલદાર હોવાથી બુદ્ધિપ્રસાદ તેને કોઇ પણ જાતનો અટકાવ કરી શકયો નહિ. તેણે ઉષાના દિવાનખાનામાં પણ તપાસ કરી. થોડીવાર પછી માયા વગેરે બેઠાં હતાં તે દિવાનખાનામાં પેલો અમલદાર આવ્યો અને પોતાના સોબતીને નેત્રસંકેત કર્યો. તરતજ પેલો બીજો અમલદાર ત્યાંથી ઉઠયો. બન્ને જણા વાંચનાલયમાં ગયા. ત્યાં તેમણે કેટલીક વારસુધી વાતચીત કરી અને પછી પુનઃ ઉષા પાસે આવ્યા એટલે તેમાંનો એક બોલ્યો: " ઉષા બ્હેન ! તમારે અમારી સાથે પોલીસ થાણામાં સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ સાહેબ પાસે આવવું પડશે. "

" શા માટે ? " ઉષા બોલી.

" કાયદાને અનુસરીને તમારે સાહેબની રૂબરૂમાં જુબાની આપવી પડશે તેમજ તમે લક્ષ્મીપ્રસાદનાં પુત્રી છો અને આ બંગલામાં રહેવાનો તમને અધિકાર છે, તે બાબતની પણ તમારે સાહેબને ખાત્રી આપવી પડશે. કારણકે લક્ષ્મીપ્રસાદ અવિવાહિત હતા એવું ઑફિસનો 'રેકર્ડ' ઉપરથી સાબીત થાય છે. "

"તેમાં શી હરકત છે" માયા વચ્ચેજ બોલી ઉઠી: "ઉષા! ચાલ હું ત્હારી સાથેજ આવું છું અને તું લક્ષ્મીપ્રસાદની પુત્રી થાય છે તેવી સાક્ષી પણ આપું છું. બહુ બહુ તો ત્યાં જઇને આપણે અર્ધો કલાકમાં પાછાં આવી પહોંચશું."

હવે શું કરવું તેની ઉષાને ચિન્તા થવા લાગી. એટલામાં, 'આવ, આવ, દિનકર!' એ પ્રમાણે બુદ્ધિપ્રસાદ મોટેથી બોલી ઉઠયો. દિનકરને આવી પહોંચેલો જોઇને બુદ્ધિપ્રસાદને હિંમત આવી. દિનકર દિવાનખાનામાં દાખલ થયો. ત્યાં માયા અને બે પોલિસ અમલદારોને જોઇને તે આશ્ચર્ય પામ્યો. તે ત્રણે વ્યક્તિઓ પ્રત્યે સંશયપૂર્ણ દૃષ્ટિ ફેંકતાં દ્વારમાં પ્રવેશ કર્યા પછી માત્ર પાંચ સાત ડગલાં આગળ ચાલીને તે ઉભો રહ્યો.

"કેમ દિનકર!" સ્મિત કરતી માયા બોલી: "આમ આશ્ચર્ય પામવાનું કંઈ કારણ? મ્હને અહિં આવેલી જોઈને તમને આશ્ચર્ય થાયછે કે? હું ઉષાની માશી થાઉંછું અને તેથી જ તેને મળવા સારૂ અહિં આવીછું."

પેલા બે પોલિસ અમલદારોમાંનો એક દિનકરને ઉદ્દેશીને બોલ્યો: "તમે કોણ છો? અત્યારે અહિં આવવાનું તમને શું પ્રયોજન છે?"

"હું પણ તમને એજ પ્રશ્ન પૂછુંછું કે તમે કોણ છો? અને અહિં શા માટે આવ્યા છો?" દિનકર નીડરતાપૂર્વક બોલ્યો.

"અમે છૂપી પોલિસના અમલદારો છીએ અને ગુપ્ત તપાસ કરવા માટેજ અહિં આવેલા છીએ." પેલો અમલદાર સહજ રૂવાબથી બોલ્યો.

"તમે છૂપી પોલિસના અમલદાર છો કે?" ઉષાને સંબોધીને દિનકર બોલ્યો: "ઉષાબ્હેન, આ લોકોએ તમને શા શા પ્રશ્નો

પૂછ્યા છે ?"

"તે લોકો મ્હને પોલિસ સ્ટેશન પર લઇ જવા સારૂ આવ્યા છે." ઉષા બોલી.

તે બન્ને અમલદારો પ્રત્યે તીક્ષ્ણ દૃષ્ટિ ફેંકતો દિનકર ક્રુદ્ધસ્વરે બોલ્યો: "છૂપી પોલિસના તમામ અમલદારોને હું સારી રીતે ઓળખું છું. તમે કોઇ ઉઠાવગીર હો એમ મ્હને લાગેછે. અહિંથી સત્વર ચાલ્યા જાવ ! તમે ગમે તેવા અમલદાર હશો તો પણ માજીસ્ટ્રેટ સાહેબના લિખિતવાર હુકમ સિવાય કોઈના મકાનમાં પ્રવેશ કરવાનો તમને અધિકાર જ નથી."

"અરે પ્રભુ !" માયા આશ્ચર્યપૂર્ણ સ્વરે બોલી: "દિનકર ! શું આ લોકો ખરેખરા છૂપી પોલિસના અમલદારો નથી ?"

"મિસ્ટર !" પેલો અમલદાર બોલ્યો: "સરકારી કામમાં ખલલ કરવા છોડી દ્યો. તે છોકરીને અમારી સાથે પોલિસ સ્ટેશનપર લઇ જવી પડશે."

"લઇ જાઓ જોઇએ !" દિનકર દૃઢતાથી બોલ્યો.

"એમ કે ?" પોતાના સોબતીને ઉદ્દેશીને તે અમલદાર બોલ્યો: "તું આ છોકરાની સંભાળ રાખ. હું આ લુચ્ચાને હાથકડી પહેરાવી દઉં છું. ચાલો આને પણ થાણાપર લેતા જઇએ એટલે તેને પણ આપણા અધિકારનું ભાન થાય." એટલું કહીને તે અમલદાર દિનકરના અંગપર ધસ્યો.

પોતાના તરફ ધસી આવતો અમલદાર નજીકમાં આવી પહોંચ્યો કે તરતજ દિનકરે તેની છાતીમાં એક એવી તો મુક્કી મારી કે તે પૃથ્વી પર પટકાઇ પડયો પરંતુ તરત જ તે ઉભો થયો. તેઓ બન્ને દ્વંદ્વ યુદ્ધ કરવા લાગ્યા. એટલામાં માયાનો પગ દિનકરના પગને

અડકવાથી તે નીચે પડી ગયો. માયાએ ઇરાદાપૂર્વક આંટી નાખીને પોતાને પાડી દીધો હશે એવી કલ્પના સુદ્ધાં દિનકર કરી શકયો નહિ. પરંતુ દિનકર તરત જ પુનઃ ઉભો થઇ ગયો. પેલો બીજો અમલદાર ઉષાનો હાથ પકડીને દિવાનખાનાની બ્હાર જવા લાગ્યો. બુદ્ધિપ્રસાદે તે અમલદારને જોરથી ધક્કો માર્યો એટલે તે ભૂમિપર પટકાયો અને ઉષાનો હાથ તેના હાથમાંથી છૂટી ગયો. પરંતુ તરત જ તે ઉભો થઈ ગયો અને બુદ્ધિપ્રસાદ સાથે મલકુસ્તી કરવા લાગ્યો બુદ્ધિપ્રસાદ અને દિનકર બન્ને શરીરે મજબૂત હતા. તેમણે પોતપોતાના શત્રુઓને જોતજોતામાં ભૂમિપર પટકી દીધા અને તેમની છાતીપર ચ્હડી બેઠા. તેમણે તે હરામખોરોના ખિસ્સામાંથી એકેક 'રિવોલ્વર' કાઢી લીધી. દિવાનખાનામાં થઇ રહેલી ધમાધમીનો ધ્વનિ સાંભળીને લીલા પણ ત્યાં દોડતી આવી અને અન્ય નોકરચાકરો પણ ત્યાં ભેગા થઇ ગયા. ઉષા અને લીલા તો આ બનાવ જોઈને છેક જ ગભરાઇ ગયાં હતાં. તેઓ બન્ને રડતાં હતાં. માયા ભયભીત મુખમુદ્રાથી આમતેમ જોઇ રહી હતી એટલામાં દિવાનખાનામાં બે પોલિસ આવી પહોંચ્યા, દિનકર અને બુદ્ધિપ્રસાદે બદમાશોને તે સિપાઇઓને સ્વાધીન કર્યા અને તેમને સંક્ષિપ્તમાં સઘળી હકીકત કહી સંભળાવી. પોલિસ દાદા બન્ને બદમાશોને કેદ કરીને ચોકીપર લઇ ગયા.

સુશીલાબાઇના આશ્રમમાં આનંદમાં કાળ વ્યતીત કરનારી ઉષા અને લીલા આવું ભયંકર દશ્ય જિંદગી પર્યંત વિસરી શકી નહિ.

"શાબાશ!" દિનકરની પીઠ ઠોકતો બુદ્ધિપ્રસાદ બોલ્યોઃ "દિનકર, ઇશ્વરકૃપાથી તું બરાબર વેળાસર જ આવી ચઢયો! ત્હારી સાવધાનતાને લીધેજ આજની આફત નષ્ટ થઇ છે નહિંતર હું પોતે પણ ફસાઇ પડયો હોત."

" મ્હને લાગે છે કે થોડા દિવસ માટે તમે કોઇ અન્ય સ્થળે રહેવા જાઓ તો ?"

" નહિ, નહિ, આના જેટલું કોઇ પણ બીજું સ્થળ ભાગ્યેજ સુરક્ષિત હશે."

" મરજી ! આપણો કંઇ ખાસ આગ્રહ નથી. પ્રસંગ આવ્યે બધું સ્હમજાશે."

બુદ્ધિપ્રસાદે સ્મિત કર્યું. માયાનું હૃદય ધબકતું હતું. દિનકરને પોતાના મોહિનિઅસ્ત્રથી ઘાયલ કરવાની કૃષ્ણકાન્તની સૂચનાનું તેને સ્મરણ થયું. પણ અત્યારે દિનકર પ્રત્યે નેત્રકટાક્ષ કરવા જેટલી પણ હિંમત તે કરી શકી નહિ. લીલા અને ઉષા સર્વ પ્રત્યે દૃષ્ટિ ફેંકતાં ત્યાંજ ઉભાં હતાં.

દિવાનખાનામાં હવે શાન્તિ પ્રસરી રહી. બુદ્ધિપ્રસાદ કંઇ કામ નિમિત્તે ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. દિનકર માયાની પાસે પડેલી એક ખુરસી પર બેઠો. માયા પ્રત્યે સહેતુક દૃષ્ટિપાત કરતો તે બોલ્યોઃ " માયા ! કૃષ્ણકાન્ત સાથે તમારો સંબંધ થયાં કેટલોક સમય થયો હશે ?"

" ચાર છ મહિના થયા હશે !" માયા બોલીઃ " મને વાંચનાનો શોખ હોવાથી હું હમેશાં વાંચનાલયમાં જતી અને તેમનું પણ ત્યાં જવું આવવું થતું. વાંચનાલયમાંજ અમારી પ્રથમ ઓળખાણ થઇ છે. પરમ દિવસે તમારી સાથે પણ અમારો મેળાપ ત્યાંજ થયો હતો. તે વખતે લક્ષ્મીપ્રસાદ પણ પુસ્તકાલયમાં હતા. પરંતુ તે મ્હને ઓળખી શકયા નહોતા. તે મ્હને ન ઓળખી શકે એ પણ સ્વાભાવિકજ હતું, કારણ કે જયારે તેમની સાથે મ્હારો પ્રથમ મેળાપ થયો ત્યારે મ્હારી ઉંમર પણ માત્ર બાર તેર વર્ષનીજ હતી. મ્હારૂં લગ્ન

પણ તે વખતે થયું નહોતું, ત્યારપછીથી ગયા પરમ દિવસ સુધીમાં તેમનો અને મ્હારો મેળાપ થવા પામ્યો નહિ. આથી તે મ્હને શી રીતે ઓળખી શકે ?" એટલું બોલી રહ્યા પછી ઉષા તરફ વળીને માયા બોલવા લાગીઃ " ઉષા, ત્હારી માતા મરણ પામી ત્યારે જ ત્હારા પિતાને મળવા આવવાનો મ્હેં વિચાર કરેલો. પરંતુ મળવાથી પણ શું ? મ્હારા બનેવીને મળવાથી ઉલટું તેમનું દુઃખ તાજું થશે એમ ધારીને તેમને નહિ મળવાનો જ મ્હેં વિચાર કર્યો. પરંતુ મ્હારા કમનસીબે મ્હારા પતિદેવતા પણ ત્યારપછી અલ્પસમયમાં જ સ્વર્ગે સીધાવ્યા. મ્હારૂં સૌભાગ્ય નષ્ટ થઇ ગયું ! આથી ત્હારા પિતાને મળવા આવવાનો વિચાર મ્હારે અનિચ્છાએ મુલતવી રાખવો પડયો." પુનઃ દિનકર તરફ વળીને માયા બોલીઃ " દિનકર ! કૃષ્ણકાન્ત વિદ્વાન્ હૂંશિઆર અને બહુશ્રુત માણસ જણાય છે, નહિ વારૂ ? "

" હા; એમ લાગે છે ખરૂં ! તેમને ઘણી ભાષાનું જ્ઞાન હોય એમ મ્હને લાગે છે. તેમણે પ્રવાસ પણ ઘણા દેશોમાં કરેલો જણાય છે. કોઈ પણ વિષયની વાત નીકળી કે તેમાં તે ચચ્ચુપાત કરી શકે છે. અમુક વિષયનું તેમને જ્ઞાન નથી એમ કોઇથી કહી શકાય તેમ નથી. "

દિવાનખાનામાંના ઘડિઆળ પ્રત્યે દૃષ્ટિ ફેંકતી માયા બોલીઃ " ઉષા ! આજે તો બહુ મોડું થઇ ગયું છે, ઠીક. ત્યારે હું હવે રજા લઇશ."

" માશી ! તમારા વગર મ્હારૂં અહિં કોઇ જ નથી. વારંવાર મ્હને અવશ્ય મળતા રહેશો." ઉષાએ વિવેક દર્શાવ્યો.

" બેટા ! હું જરૂર આવતી રહીશ. ત્હને કંઈ જરૂર પડે તો મ્હને માણસ મોકલીને ખબર આપજે. કોઈ પણ જાતની ભિન્નતા

માનીશ નહિ. હું કાંઈ પરકીય મનુષ્ય નથી. હવે તું મુંબાઇ જેવા શહેરની નિવાસિની થઈ છે. ગ્રામ્ય જીવનના રીતરીવાજ ત્યજી દઇને હવે ત્હારે શહેરના રિતરિવાજનું અનુકરણ કરવાનું શીખવું પડશે. ધીમે ધીમે હુંજ ત્હને એ બધું શીખવીશ. બેટા ! ત્હારી મા મરણ પામી છે. પરંતુ હું ત્હારી માશી તો હજી હયાત છું ને ? ને હું ત્હારી માતાને ઠેકાણે છું. ત્હારે કંઇ પણ ચિન્તા રાખવાનું પ્રયોજન નથી."

એટલું બોલીને ઉષા અને લીલાની રજા લઈને, દિનકર પ્રત્યે એક પ્રેમકટાક્ષ ફેંકતી માયાએ ત્યાંથી ચાલતી થઈ. તરત જ ઉષા બોલી ઉઠીઃ "માયામાશી કેવાં સુશીલ અને વિવેકી છે ?"

લીલા કંઇજ બોલી નહિ. કારણકે માયાનું ભાષણ ત્હેને ફક્ત ટાયલા જેવું જ લાગ્યું હતું. માયા ગયા પછી તરત જ દિનકર પોતાની ખુરશી પરથી ઉભો થયો અને બોલ્યોઃ "ઉષા ! હું પણ હવે રજા લઉં છું. હવે તમારે બહુજ સાવધાનતાપૂર્વક રહેવાનું છે. બુદ્ધિપ્રસાદને પૂછ્યા વગર કોઇ પણ ઠેકાણે જશો નહિ. તેમજ કોઈ અજાણ્યા માણસને મળવાનું પણ બંધ રાખશો. હું હવે તમારા પિત્તાશ્રીની તપાસ કરવા જાઉં છું. સમુદ્રમાં ફરતા માછીમારના મછવા-પરના ખલાસીઓએ કોઈ માણસને બૂડતો બચાવ્યો છે એમ મ્હેં વાંચવામાં આવ્યું છે. તે માણસ કોણ છે, તેની તપાસ મ્હારે આજે જ કરવી પડશે." એટલું બોલીને દિનકરને ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.

દિવાનખાનાના દ્વારમાંથી નીકળીને દિનકર ત્યાંથી જવા લાગ્યો એટલામાં બુદ્ધિપ્રસાદ ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તેણે દિનકરનો હાથ પકડીને ઉભો રાખ્યો અને બોલ્યોઃ "દિનકર, તે સ્ત્રી–માયા કોણ હોવી જોઈએ ? ત્હને શું લાગે છે ?"

"તે દેખાવ છે તો સુશીલ અને સુંદર તેની હકીકત થોડે ઘણે અંશે ખરી પણ હોય." દિનકર ગંભીર સ્વરે બોલ્યો.

"તે ગમે તેવી સુશીલ અને સુંદર જણાય છે, પરંતુ મ્હને તેના વિષે સંપૂર્ણ શક છે. હમણાંજ મ્હારા મનમાં એક કલ્પના ઉદ્‌ભવી છે, પરંતુ હું હમણાં તે ત્હને કહી શકતો નથી. દરરોજ સ્હાંજે 'ટેલિફોન' દ્વારા હું ત્હને નવીન સમાચાર આપતો રહીશ. જે દિવસે મ્હારા તરફથી કંઈ સમાચાર ન મળે તે દિવસે કંઈ નવાજૂની છે એમ ત્હારે સ્હમજી લેવું અને સત્વર અહિં આવવું."

"વારૂ, આ વ્યવસ્થા ઉત્તમ છે. હમેશાં ૭ વાગ્યા પછી હું મ્હારા ઘેર જ રહીશ." એટલું કહીને દિનકર ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.

"આ તરુણ પુરુષનો સ્વભાવ કેવો સાહસી, પ્રેમાળ અને ઉદાર છે!" દિનકર દિવાનખાનામાંથી ગયા પછી લીલા બોલી.

"મ્હને પણ તેમનો સ્વભાવ બહુ જ પસંદ પડ્યો છે. તેમની સાથે મિત્રતા બાંધવાની મ્હને ઘણીજ ઇચ્છા થાય છે." ઉષા બોલી:

દિનકર જેવા ચાલાક મનુષ્ય સાથે મિત્રતા બાંધવાની ખાસ જરૂર છે. આવા સમયે તેના જેવો હુશિઆર માણસ આપણને બહુ ઉપયોગી થઈ પડે તેમ છે, દિવાનખાનામાં પ્રવેશ કરતાં બુદ્ધિપ્રસાદે દિનકર વિષેનો પોતાનો અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો. ત્યારબાદ ઉષા અને લીલાને કેટલીક સૂચનાઓ કર્યા પછી બુદ્ધિપ્રસાદ ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. લીલા અને ઉષા પણ પોતાના દિવાનખાના તરફ ચાલતાં થયાં.

પ્રકરણ ૬ ઠું.

બાહદુર બાતમીદાર.

બીજા ભલે કરે હાનિ, ન્હારા દ્વેષથી બને,
હમેશાં તોય જે સાચું, ધરવું તે ઘટે તને.

લગભગ બાર વાગ્યાનો સમય થવા આવ્યો છે. જમીને પરવાર્યા પછી માયા આજે લક્ષ્મીપ્રસાદને બંગલે બનેલા બનાવનો વિચાર કરવા લાગી. કૃષ્ણકાન્તના ઉતાવળીઆ સ્વભાવને લીધે જ પોતાના પ્રથમ પ્રયત્નમાં આજે વિઘ્ન આવી પડ્યું હતું. કૃષ્ણકાન્તને તે અંતઃકરણ-પૂર્વક ચ્હાતી હતી. તેની સાથે રહેવાથી તેને દ્રવ્યપ્રાપ્તિ પણ સારી થવા લાગી હતી. ગમે તેવાં ભયંકર કારસ્થાનોમાં પણ તે કૃષ્ણકાન્તને આંતરિક સહાય આપતી હતી, છતાં બહારથી તેવાં કારસ્થાનોથી અલિપ્ત રહેવા માટે તે બહુજ સંભાળ રાખવાનો યત્ન કરતી હતી. આજે સ્હવારે તે ઉષા પાસે ગઈ ત્યારે પોતાને જણાવ્યા વગર બદમા-શોને છૂપી પોલિસના માણસો તરિકે મોકલવાની જે વ્યવસ્થા કૃષ્ણ-કાન્તે કરી હતી, તેને લીધેજ બુદ્ધિપ્રસાદ વગેરે સર્વને પોતાના માટે સંશયગ્રસ્ત થવાનું કારણ મળ્યું હતું એવી તેની ખાત્રી થઈ હતી. આજે માયા કૃષ્ણકાન્ત પ્રત્યે અત્યંત ગુસ્સે થઇ હતી.

માયા વિચારગ્રસ્ત સ્થિતિમાં બેઠી હતી એટલામાં કૃષ્ણકાન્તે તેના દિવાનખાનામાં પ્રવેશ કર્યો. તેને જોતાંની સાથેજ તે ત્રુરકી ઉઠીઃ " આજે શુદ્ધિમાં નહોતા કે શું ? ? "

" સહજ ધીમે બોલ." દિવાનખાનામાં એકવાર ચોમેર દૃષ્ટિપાત કરીને ખુરસીપર બેસતાં કૃષ્ણકાન્ત બોલ્યોઃ " કેમ શું થયું ! તે છોકરી છટકી ગઈ કે ? "

" જવાની તે કયાં હતી ? એ રહી." માયા બોલીઃ હું જાતે જ ત્યાં ગઈ છું એમ જાણવા છતાં પણ આટલી બધી ઉતાવળ કરવાનું કંઈ કારણ ? ધારો કે તમે યોગ્ય વ્યવસ્થા કરી હશે એમ હું માનું, પરંતુ તમે માણસો પણ કેવા મોકલ્યા ? તદ્દન ઉચ્છૃંખલ ! જો આવી

વ્યવસ્થા કરવાની હતી તો પછી મ્હને અગાઉથી તેવી સૂચના કેમ ન કરી ?"

"તું લક્ષ્મીપ્રસાદના બંગલે જવા નીકળી ત્યારપછી જ આ કલ્પના મ્હારા મગજમાં ઉદ્દભવી હતી. મ્હેં ત્હને તે બાબતની સૂચના કરી નહોતી તેમ છતાં તું એ બધું રહસ્ય સહજમાં સ્હમજી શકીશ એવી મ્હારી પક્કી ખાત્રી હતી. આ દાવ સવળો પડશે એમ મ્હારૂં ચોક્કસ માનવું હતું."

"અને એ દાવ સવળો પડવાની તૈયારી પણ હતી. પરંતુ બરાબર તે જ વખતે તમારો મિત્ર, પેલો 'ગુજજર' પત્રનો બાતમીદાર દિનકર ત્યાં આકસ્મિકરીતે આવી ચઢયો. તેણેજ આપણી બાજી ધૂળમાં મેળવી."

"હેં ! દિનકરે જ આપણો બધો ખેલ બગાડયો ?"

"હા; અત્યારસુધીમાં પ્રત્યેક વખતે યશ મળવાથીજ તમને પોતાના માટે આત્મવિશ્વાસ ઉત્પન્ન થયો છે, અને તેથી જ તમે કોઇ પણ કાર્યમાં બહુ સાવધાનતા રાખતા નથી. પરંતુ, આ લક્ષ્મીપ્રસાદની બાબતમાં એમ ઉતાવળ કરવાથી ફાવી શકાય તેમ નથી. મ્હને લાગે છે કે તેના માણસો પણ બહુ જ હુશિઆર છે. લક્ષ્મીપ્રસાદ મરણ પામ્યો નથી પરંતુ હયાત છે. તે ગુપ્તરીતે મુંબઇમાંજ રહેતો હોવો જોઇએ એવી મ્હારી ખાત્રી છે. ટુંકામાં અત્યારસુધીમાં આપણે જે કામો કર્યાં છે, તે બધાં કરતાં આ કામ ઘણું મુશ્કેલભર્યું અને મહત્વનું છે. આવા કામમાં ઉતાવળ કરવાથી કે બેદરકારી રાખવાથી બિલકુલ યશ મળનાર નથી."

"વાહ વાહ; આજે તો ત્હારી જીભ વિદ્યુત્ ગતિથી ચાલી રહી

છે ને શું ? માયા ! તું આટલું બધું પાંડિત્ય કોની પાસે બતાવે છે તેનું ત્હને ભાન છે કે ?" કૃષ્ણકાન્ત ભવાં ચઢાવીને બોલ્યો:

"પોતાની ભૂલ કબૂલ નહિ કરતાં ઉલટું મ્હને ધમકાવો છો ?" માયા દૃઢતાથી બોલવા લાગી: "હું તમારાથી લેશ માત્ર પણ ભય પામતી નથી. મ્હારા વગર તમને બિલકુલ ચાલવાનું નથી. આવા કટોકટીના પ્રસંગે મ્હારી મદદની તમને જ ખાસ આવશ્યકતા છે."

"બહુ સારૂં લ્યો. મ્હારી ભૂલ થઇ. થયું હવે !" કૃષ્ણકાન્ત ઠંડો પડીને બોલ્યો: "લે, હવે શાન્ત થા ! જે વ્યવસ્થા કરી તેમાં કંઇક ખામી રહી ગઇ હોં ? પરંતુ એ લોકોને ત્યાં મોકલ્યા પછી જ મ્હારા મનમાં આ વિચાર ઉદ્દભવ્યો હતો, સુભાગ્યે એટલું સારૂં થયું કે એ લોકોને મ્હેં સૂચના આપી ત્યારે મ્હારા મ્હોં ઉપર કપડું વિંટાળેલું હતું. અને તેથી હું કોણ છું, તે તેઓ જાણી શકયા નહિ હોય. તે વખતે તો મ્હને એમ જ લાગ્યું હતું કે આ યુક્તિથી તે છોકરીને સત્વર આપણા કબજામાં લઇ શકાશે. અને પેલો લુચ્ચો દિનકર ત્યાં આવ્યો ન હોત તો આપણી યુક્તિ પાર પડત પણ ખરી !"

"તમે મ્હારી પણ ફજેતી કરી !" માયા ખિન્ન સ્વરે બોલી: "બુદ્ધિપ્રસાદનાં મનમાં મ્હારા વિશે સંશય ઉત્પન્ન થયો છે. હું ત્યાં રહી ત્યાંસુધી તે મ્હારાજ સામું જોયા કરતો હતો. લક્ષ્મીપ્રસાદે તેને પોતાના કારસ્થાનમાં સામિલ કર્યા હોય એમ મ્હને જણાય છે."

"કંઇ હરકત નહિ. તેની હિલચાલ પર આપણા માણસો સખ્ત દેખરેખ રાખે છે. અત્યાર સુધીમાં તે ઘરની બહાર નીકળ્યો જ નથી. તેના શિરનામાનો કંઇ પત્ર કે તાર આવ્યો નથી. તેમજ તેણે પણ કોઇને પત્ર લખ્યો નથી. લક્ષ્મીપ્રસાદે પોતાની બધી મિલ્કત કયાં છૂપાવી છે એ વાત તેનો એકાદ માણસ તો અવશ્ય જાણતો હોવો જ

જોઇએ. ઘણે ભાગે તો તે છોકરી જ બધું જાણતી હોવી જોઇએ."

"એ છોકરી તો જાણે કમળાનો જ અવતાર! બરાબર તેની પ્રતિમૂર્તિ જ છે હોં ?" માયા બોલી.

"તેણે ત્હારા માટે કેવો અભિપ્રાય બાંધ્યો છે!" કૃષ્ણકાન્તે પ્રશ્ન કર્યો.

"ઘણો જ ઉત્તમ, એ છોકરી હરિણી જેવી જ છે. મ્હેં તેને છાતી સરસી ચાંપીને ચુંબન કર્યું, અને હું તેની માશી થાઉં છું એવું તેને કહ્યું એટલે તેણે તે હકીકત સત્ય જ માની લીધી છે. મ્હારા પર તેને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ બેસી ગયો છે. જ્યારે હું અહિં આવવા માટે નીકળી ત્યારે મ્હને વારંવાર મળવા જવાનો તેણે આગ્રહ પણ કર્યો છે." એટલું બોલીને માયા કૃષ્ણકાન્ત પ્રત્યે તાકી રહી.

"ઠીક છે." કૃષ્ણકાન્ત થોડીવાર વિચાર કર્યા પછી બોલ્યો: "તું જે કહે છે તે બધું હું સત્ય જ માનું છું. આ કામમાં મ્હારા કરતાં ત્હારે વધુ શ્રમ લેવાનો છે. સગપણનું બ્હાનું બતાવવામાં ત્હેં જે ચતુરાઇ વાપરી છે તેથી જ તું આ કામમાં અવશ્ય ફતેહ મેળવી શકીશ. ત્હારૂં વર્તન કપટી છે, એવી શંકા પણ કોઇ કરી શકશે નહિં. પરંતુ હવેથી હું અને તું જાહિરરીતે સાથે ફરી શકશું નહિ. આપણે ઘણી જ સાવધાનતાથી રહેવું પડશે. લક્ષ્મીપ્રસાદને એક છોકરી છે, એવી બાતમી આપણને અત્યાર સુધી મળી નહિ એ કંઇ થોડા આશ્ચર્યની વાત નથી."

"પણ બુદ્ધિપ્રસાદ સંશયી માણસ છે. કઇ વખતે તેને મ્હારા વિષે કેવો વ્હેમ આવે, અને તેં શું શું ખટપટ કરે તેનું કંઇ કહી શકાય નહિ."

"તું તેની બિલકુલ દરકાર રાખીશ નહિ. હું તેની હિલચાલ

પર ચોવીશ કલાક સખ્ત નજર રાખીશ. પરંતુ માયા, અત્યારે મ્હારા મનમાં એક નવીન કલ્પના ઉદ્‌ભવી છે. તું ઉષાના જેવો જ વેષ ધારણ કરી શકે ખરી કે?"

"હા; હા; ઘણી ખુશીથી. કેમ વારૂ?" માયા આશ્ચર્ય પામતી બોલી.

"ત્યારે એક કામ કર. જે મછવાવાળાઓએ તે બૂડતા મનુષ્યને બચાવ્યો છે તેમની પાસે આજે સાયંકાળે ઉષાનો વેષ પહેરીને તું જા. અને તેમની પાસેથી બને તેટલી વિશેષ બાતમી મેળવી લાવ. આપણે સૌથી પહેલું તો એટલું જ નક્કી કરવાનું છે કે લક્ષ્મીપ્રસાદ જીવતો છે કે નહિ. જો તે જીવતો જ હશે તો ગમે ત્યારે પણ આપણો ઉદ્દેશ પાર પડશે જ. મછવાવાળાઓ પાસે જઈને આંખમાં આંસુ લાવીને, પોતાના પિતાની શોધ કરવા આવી હોય એવો તું ઢોંગ કરીશ એટલે તેઓ ત્હને સત્ય બાતમી કહી સંભળાવશે. તેઓ દયાળુ હોય છે. તે વખતે કેવી રીતે વર્તવાની જરૂર છે એ સંબંધમાં મ્હારે તને કંઈ જ સૂચના કરવી પડે તેમ નથી."

માયા કંઇ જ બોલી નહિ. તે કૃષ્ણકાન્ત પ્રત્યે એકીટશે જોઈ રહી. કૃષ્ણકાન્ત વિચાર કરતો આમતેમ દૃષ્ટિ ફેંકી રહ્યો હતો. થોડીવાર પછી તે એકદમ ખુરશીપરથી ઉભો થયો અને બોલ્યોઃ "ઠીક. હું હવે જાઉં છું."

"એમ કેમ? થોડીવાર બેસોને?"

"ના;" કૃષ્ણકાન્ત સ્મિત કરતો બોલ્યોઃ "ત્હારી પાસે રહું છું ત્યારે મ્હને કંઈ કામ જ સૂઝતું નથી, આવા વખતે મ્હારૂં મન તદ્દન શાંત રહેવું જોઇએ. લક્ષ્મીપ્રસાદ સંબંધી ખટપટ પૂરી થાય કે તરત જ ત્હારી સાથે લગ્ન કરીને આપણે બન્ને સહવાસસુખ

ભોગવશું." એમ બોલીને તેણે માયાના સુકુમાર ગાલ પર એક મધુર ચુંબન કર્યું. અને તરતજ તે ત્યાંથી ચાલતો થયો.

માયા સતૃષ્ણ દૃષ્ટિથી કૃષ્ણકાન્ત પ્રત્યે જોઇ રહી. વાઘ જેવા હિંસક, અને ક્રૂર પ્રાણી પણ પ્રણયની બાબતમાં તો કોમળ હોય છે એવો આ સૃષ્ટિનો નિયમ જ છે.

આ તરફ સંધ્યાકાળ થવા આવ્યો એટલે દિનકર સમુદ્ર કિનારે જવા સારૂ નીકળી પડયો હતો. ફરતાં ફરતાં જે માછીમારે સમુદ્રમાં પડેલા મનુષ્યના પ્રાણ બચાવ્યા હતા તે માછીમારોમાંના એકની સાથે તેનો અચાનક રીતે મેળાપ થયો. દિનકરની પહેલાં કેટલાયે બાતમીદારો તે માછીમાર પાસે આવી ગયા હતા. પરંતુ તેમાંના કોઈને લક્ષ્મીપ્રસાદ સંબંધી કંઇ પણ માહિતી નહિ હોવાથી, માછીમારે બચાવેલો માણસ કોણ હોવો જોઈએ તે સમજવાનો તેમના માટે માર્ગ જ નહોતો. દિનકર લક્ષ્મીપ્રસાદને સારી રીતે ઓળખતો હોવાથી, માછીમારે કહેલી હકીકતપરથી તે બરાબર અનુમાન કરી શક્યો. માછીમારે અન્ય બાતમીદારોને જે હકીકત કહી હતી તે જ હકીકત દિનકરને પણ કહી. તેણે કહ્યું: "મ્હારો મછવો સમુદ્રમાં ફરતો હતો તેવામાં એક ડૂબતો મનુષ્ય મ્હારા જોવામાં આવ્યો. મ્હારો મછવો હું તેની પાસે લઈ ગયો અને તેને મછવા પર લઇ લીધો. તે વખતે તે મનુષ્ય ઘણો જ ગભરાઇ ગયેલો જણાતો હતો."

"તમે તે માણસને બચાવ્યો ત્યારપછી કોઈ બીજા મનુષ્યને સમુદ્રમાં ડૂબતો તમે જોયો હતો? અથવા કોઈ મનુષ્યનો મૃત દેહ તમારો જોવામાં આવ્યો હતો?" દિનકરે પ્રશ્ન કર્યો.

"ના; તે માણસને બચાવ્યા પછી કોઇ પણ મનુષ્યને મ્હેં બચાવ્યો નથી. તેમ જ કોઈ બીજા માછીમારે કોઇને બચાવ્યો હોય

એવું પણ મ્હેં સાંભળ્યું નથી." માછીમારે સરળતાથી ઉત્તર આપ્યો.

"મછવા પર લીધા પછી તે મનુષ્ય માટે તમે શો બંદોબસ્ત કર્યો હતો?"

"કિનારે આવ્યા અમે તેને સહિસલામત રીતે મછવામાંથી ઉતાર્યો. પરંતુ તે મનુષ્યે પોતાની હકીકત કોઇને પણ નહિ જણાવવાની ઇચ્છા પ્રદર્શિત કરી. કિનારે ઉતર્યા પછી તરત જ તે શહેરમાં ચાલ્યો ગયો. પછીથી અમે પોલીસને તે હકીકત સંક્ષિપ્તમાં કહી સંભળાવી હતી."

"તેની પાસે કંઇ પૈસા હતા કે?"

"હા; આશરે પાંચેક હજાર રૂપિયાની નોટો હતી. અમે તેને મછવા પર લીધો ત્યારે પોતાના ખિસ્સામાંની નોટો ભીંજાઇ ગઇ છે કે કેમ, તે બાબતની ખાત્રી કરવા સારૂ તેણે એક વાર નોટોનું બંડલ બહાર કાઢયું હતું."

"વારૂ, તે માણસનો ચ્હેરો કેવો છે? બરાબર યાદ લાવીને કહો જોઈએ."

માછીમારે પોતાને યાદ હતું તે પ્રમાણે તે મનુષ્યનો પોષાક અને તેની આકૃતિના સંબંધમાં વર્ણન કર્યું. એ સાંભળીને દિનકર કેટલીકવાર સુધી વિચારમાં પડી ગયો. ત્યારપછી તેણે પોતાના ખિસ્સામાંથી સો રૂપિઆની નોટો કાઢી અને તે માછીમારના હાથમાં મૂકી."

સો રૂપીઆની નોટો પોતાના હાથમાં આવીને પડેલી જોઇને માછીમાર સાશ્ચર્ય બોલી ઉઠયો: "આ શું?"

"કૃપા કરીને મ્હારૂં થોડુંક કામ કરો. આ રકમ હું તમને બક્ષિસ તરીકે આપું છું," દિનકર ધીમે રહીને બોલ્યો.

"મ્હારા શિરપર કંઇ આપત્તિ ન આવી પડે એવું ગમે તેવું તમારૂં કામ હું ખુશીથી કરીશ. મછવાની તપાસ રાખનાર બંદરના પોલિસ સાથે આ માણસના સંબંધમાં મ્હારે કેટલીક તકરાર થવા પામી છે. હમણાં મ્હારે બહુ કાળજીપૂર્વક રહેવું પડે છે." માછીમાર બોલ્યો.

"નહિ, નહિ; મ્હારૂં કામ કરવાથી તમને કંઇપણ આપત્તિમાં ઉતરવું પડે તેમ નથી. તેમજ પોલિસની પણ ભીતિ રાખવાની જરૂર નથી. જેના માટે હું આટલી બધી મહેનત કરૂં છું તે માણસ મ્હારો સ્નેહી છે. પરંતુ તેના કેટલાક દુશ્મનો તેની વિરૂદ્ધમાં ખટપટ કરી રહ્યા છે. તેઓ તેની સંપત્તિ મેળવવાની તેમ જ તેના પ્રાણ હરવાની ખટપટ કરે છે. સરકારમાં ફરીઆદી નોંધાવીને બદમાશોને પકડાવવાનો અમારો વિચાર છે. પરંતુ હજુ સાક્ષી પૂરાવા જોઈએ તેવા મળ્યા નથી. ત્યાં સુધી સરકાર પણ શું કરી શકે?"

"હં. પણ મ્હારે શું કામ કરવાનું છે તે કહી દ્યો એટલે થયું."

"પોલિસખાતાના અધિકારીઓ તેમજ વર્તમાનપત્રોના બાતમીદારો સિવાય જો કોઇ પણ માણસ તે મનુષ્યસંબંધી કંઇ પણ હકીકત પૂછવા સારૂ તમારી પાસે આવે તો તમારે તેને એટલું જ કહેવું કે તે માણસની પાસે એક લોખંડી પેટી હતી અને સમુદ્ર કિનારે ઉતર્યા પછી તે લોખંડી પેટીને લઇને તે માણસ સામેની ગોદીમાં ચાલ્યો ગયો હતો. પરંતુ તરત જ તે ગોદીમાંથી પાછો ફર્યો હતો અને તે વખતે પેલી પેટી તેની પાસે નહોતી."

"ઠીક. આ કામ તો મ્હારાથી થઇ શકશે."

"અને તે સાથે એટલું પણ કહેવાનું કે તે માણસના માથાના વાળ શ્વેત થઇ ગયેલા છે અને તેણે દાઢી રાખેલી છે."

"બસ એટલું જ ને?"

"હા; પણ મ્હેં કહ્યું તે બરાબર યાદ રહ્યું ને?"

"તમે નિશ્ચિત રહો. મ્હારૂં કામ જોઇને આપ સંપૂર્ણ સંતોષ પામશો."

"ઠીક છે." કહીને દિનકર ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. માછીમારે રૂપિઆ સોની નોટો ખિસ્સામાં મૂકી. તેનો આનંદ ગગનમાં પણ સમાતો નહોતો.

દિનકર સામેની ગોદીમાં ચાલ્યો ગયો. ગોદીના મેનેજર સાહેબ પત્રો લખવામાં લીન થઇ ગયા હોવાથી દિનકર આવ્યો તેની તેમને ખબર પડી નહિ. થોડીવાર આમ તેમ નજર ફેરવીને દિનકર મોટેથી બોલ્યો: "કેમ સાહેબ, આજકાલ કામની ધમાલ બહુ ચાલે છે કે શું? આ રંક સેવક ઉપર સહેજ કૃપાદૃષ્ટિ કરશો કે?"

મેનેજર સાહેબ ચમકયા. તેમણે ઉંચી નજર કરી તો દિનકરને પોતાની સ્હામે ઉભેલો જોયો. મેનેજર સ્મિતપૂર્વક બોલ્યા: "અહો, દિનકર, આજે આપની સ્વારી અહિં કયાંથી? હં, હં, સ્હમજ્યો. પેલા બલૂનના અકસ્માત સંબંધી બાતમી મેળવવા માટે જ આવ્યા હશો." એટલું બોલીને મેનેજર સાહેબે પાસેની એક ખુરસી પર બેસવાનો નેત્રસંકેત કર્યો. ખુરસી પર બેસતાં બેસતાં દિનકર બોલ્યો: "વારૂ, તે મનુષ્યને બચાવનાર માછીમાર કેવો માણસ છે?"

"તેનું હૃદય સરળ છે. પરંતુ તેનો સ્વભાવ બીકણ હોવાથી કોઇ પણ ભાંજગડમાં પડતાં તે બહુ ભય પામે છે. તેનામાં સભ્યતા તેમ જ પ્રમાણિકતા છે એટલું તો મ્હારે કહેવું જ પડશે." મેનેજર સાહેબ બોલ્યા.

"વારૂ. આજે તમારૂં થોડુંક કામ પડયું છે. કરશો કે?"

"થોડુંક હશે તો કરીશ. પરંતુ મ્હારી શક્તિ કરતાં વધારે

બોજો લાદવામાં આવશે તો હું ચગદાઈ મરીશ." એટલું બોલતાં મેનેજર સાહેબ હસી પડયા.

"ના; ના; કામ બહુ જ હલકું છે. તમે ચગદાઇ મરો તેવું નથી. બલૂનના અકસ્માત સંબંધી તેમ જ તે માછીમારે બચાવેલા મનુષ્ય સંબંધી બાતમી મેળવવા માટે તમારી પાસે પુષ્કળ મનુષ્યો આવશે. તમારે તે બધાંને માત્ર એટલું જ કહેવાનું છે કે તે માણસ તમને એક લોખંડી પેટી આપી ગયો છે અને તે આ ગોદીમાં મૂકી છે. પરંતુ તે પોતે જ સહી કરીને લઇ જાય તો તે પેટી આપવાની છે. પરંતુ તે સિવાય તે પેટી અન્ય કોઇ પણ મનુષ્યને સ્વાધીન નહિ કરવાનું તે તમને કહી ગયો છે."

"અને ધારો કે કોઇ મનુષ્ય તે પેટી લેવા આવે તો ?"

"પેટી લેવા આવનાર માણસ પાસે તમે આપેલી પાવતી માગજોને એટલે પત્યું !"

"શાબાશ ! દિનકર ! ત્હારૂં ભેજું તો ન્હાનકડું છે પરંતુ તેમાં અક્કલ બહુ ભરી છે હોં ? ભલે, હું ત્હારા કહેવા પ્રમાણે કરીશ. પરંતુ આ વળી કંઇ ઓરજ રહસ્ય જણાય છેને શું !"

"હાલ હું તે સંબંધી કંઇ પણ કહી શકતો નથી. બાજી પાર પડશે એટલે તમને બધું કહીશ. આતો એક પ્રકારની પ્રપંચજાળ પાથરી છે. કોઈને કોઇ તેમાં અવશ્ય સપડાશે જ. જોઇએ હવે કોણ સપડાય છે તે !" એમ બોલીને દિનકરે સ્મિત કર્યું.

" વારૂ, પણ આ અઠવાડીઆમાં મ્હારે નાટક કંપનીની બે ટીકીટો જોઇશે હોં કે ? જો ટીકીટો નહિ મળે તો હવે હું કદિ પણ ત્હારૂં કામ નહિ કરૂં ?"

"લ્યો. આ તમારી ટીકીટો." એમ કહીને દિનકરે પોતાના

ખિસ્સામાંથી નાટક કંપનીની બે ટીકીટો કાઢીને મેનેજર સાહેબના હાથમાં મૂકી અને બોલ્યોઃ "તમે નાટકની ટીકીટો માગ્યા વગર રહેશો નહિ એ હું સારી રીતે જાણુંછું તો?"

દિનકર! તમારે બાતમીદારોને તો ભારે મજા પડે છે હોં? નાટક, જલસા કે સભા, ગમે તે હોય પણ તમારે માટે તો ટીકીટો તૈયાર જ. પૈસા ખરચતાં પણ તમારા જેવો આનંદ અને ખાનપાન ન જ મળી શકે હોં?"

"એમાં મજા શાની? આવાં ક્ષુદ્ર નાટકો જોવા જઇને તો નાહક નિદ્રાનો પણ ભંગ થાય છે. એવી તે નાટક જોવામાં તમને શી મજા પડે છે, વારૂ?"

"તમારા જેવા અરસિક પુરૂષો નાટકની મજાને શી રીતે પિછાની શકે?"

"ઠીક લ્યો. જાણી તમારી રસિકતા!" સ્મિત કરતાં દિનકર બોલ્યોઃ "આવતી કાલે સંધ્યાકાળ સુધીમાં જો કોઇ પણ મનુષ્ય તે પેટી લેવા માટે આવે તો મ્હને તરત જ ટેલીફોનથી ખબર આપજો. અને કોઇ ન આવે તો આ દાવ ખાલી ગયો એમ જ માનજો."

"કંઇ ફિકર નહિ. આવતી કાલે સાંજે છ વાગ્યા સુધી હું અહિં જ હાજર રહીશ."

"ઠીક ત્યારે, સાહેબજી!" એમ કહીને દિનકર ખુરસી ઉપરથી ઉઠયો અને મેનેજર સાહેબ સાથે 'હસ્ત ધૂનન,' કરીને ત્યાંથી ચાલતો થયો. દિનકર ગોદીની બહાર નીકળી ગયો ત્યાં સુધી મેનેજર તેના પ્રત્યે એકી ટશે જોઇ રહ્યો અને સ્વગત બોલ્યોઃ "જેટલો બહારથી જણાય છે તેના કરતાં ત્રણ ઘણો ભોંયમાં છે તો? કેવી તેની અપૂર્વ કલ્પનાશક્તિ!"

બીજે દિવસે સ્હવારે દિનકર લક્ષ્મીપ્રસાદ શેઠને બંગલે જવા નીકળ્યો. બંગલા પાસે પહોંચતાં એ ત્રણ વખત ચોમેર દષ્ટિપાત કરીને તે બંગલામાં દાખલ થયો. જો કે પોતાના હૃદયમાં ઉષા બદલ પ્રેમભાવના જાગ્રત થઇ છે એમ તે સ્હમજતો નહોતો તોપણ તેની સાથે સંભાષણ કરવાની અને તેની સાથે વખતોવખત મેળાપ કર-કરવાની દિનકરને બહુ ઉત્કંઠા થતી હતી. દિનકર બંગલામાં દાખલ થયો કે તરતજ બુદ્ધિપ્રસાદે તેને નવાજૂની જણાવવાની વિનંતી કરી. દિનકરે જે કંઇ બન્યું હતું તે તેને અથેતિ કહી સંભળાવ્યું. ત્યારપછી તે લીલા અને ઉષા બેઠાં હતાં ત્યાં ગયો. તેમની સાથે વાતચાત કરતાં કરતાં દિનકરની ખાત્રી થઇ ગઇ કે ઉષાનો સ્વભાવ ચિકિત્સક હતો, તેમજ તે સંગીત કળામાં પણ પ્રવીણ હતી. પિતાના દર્શનાં નહિ થવાથી નિરાશ થયેલી ઉષાને તે વારંવાર તે આશ્વાસન દેવા લાગ્યો. આ પ્રમાણે ઉષા અને લીલા સાથે કેટલાક સમય સુધી જૂદા જૂદા વિષય પર ચર્ચા ચલાવ્યા પછી દિનકરે ત્યાંથી જવાની રજા માગી ત્યારે ઉષા બોલી: “ દિનકર, હમેશાં અહિં આવીને તમારી તપાસ સંબંધી જે કંઇ નવાજૂની હોય તે કૃપા કરીને મ્હને અવશ્ય જણાવશો. એટલાથી યે મ્હારા સંતપ્ત આત્માને કંઇક આશ્વાસન મળશે.”

“ વારૂ, તેમ કરીશ. મ્હને જ્યારે જ્યારે અવકાશ મળશે ત્યારે ત્યારે હું અહિંઆં આવીશ. પરંતુ, હું તમારી સાથે વાતચિત કરતાં લાંબા સમય સુધી બેસી શકીશ નહિ.”

“ કંઇ હરકત નહિ. તમારી અનુકૂળતા પ્રમાણે આવજો. પરંતુ દરરોજ એક વખત અહિં અવશ્ય આવશો. તમારા આગમનથી મ્હને સહજ પણ કંટાળો આવે છે એવું તમે કદિ પણ માનશો જ નહિ.”

લીલા અને ઉષાની રજા લઇને તેમના દિવાનખાનામાંથી દિનકર નીકળ્યો તો તેની રાહ જોઇને જ દિવાનખાનાની બહાર ઉભો રહેલો બુદ્ધિપ્રસાદ તેની નજરે પડ્યો. તેની સાથે કેટલીકવાર સુધી વાત-ચિત કરીને દિનકર પોતાના ઘેર આવ્યો અને મેનેજર સાહેબના ટેલિફોનની રાહ જોતો બેઠો.

દિનકર સ્વગત વિચારવા લાગ્યોઃ ‘ બુદ્ધિપ્રસાદનો સ્વભાવ એટલો તો સંશયગ્રસ્ત છે કે હજી પણ તેને મ્હારા ઉપર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ નથી. લક્ષ્મીપ્રસાદ સંબંધી વિશેષ હકીકત પોતે જાણતો હોવા છતાં પણ હજુ તે મ્હારાથી કંઇક છૂપાવે છે. મ્હને પણ સામાન્ય બાતમીદાર જેવો જ તે સમજે છે. પરંતુ એકાદ મુત્સદ્દિ કરતાં પણ બાતમીદારોના ભેજામાં ગુપ્તમાં ગુપ્ત રહસ્ય હોય છે એ વાત તે જાણતો હોય એમ લાગતું નથી.” ભલે તે મ્હારા પ્રત્યે તે અવિશ્વાસ રાખે. હું, મનુષ્ય તરિકેનું મ્હારૂં કર્તવ્ય અવશ્ય બજાવીશ. ગમે તેવું સંકટ સહન કરીશ પરંતુ સત્યનો પંથ કદિ પણ નહિ ચૂકું. આમ વિચારતાં દિનકર બુદ્ધિપ્રસાદ પર ગુસ્સે થઈ ગયો. પરંતુ પોતાની સભ્યતા અને હુશિ-આરીથી બુદ્ધિપ્રસાદનો સંપૂર્ણ વિશ્વાસ પ્રાપ્ત કરવાનો તેણે પોતાના મનમાં દૃઢ નિશ્ચય કર્યો.

તે જ દિવસે સંધ્યા સમયે માછીમારોના મછવાઓ પડી રહેતા હતા ત્યાં એક તરુણ સ્ત્રી ફરતી ફરતી આવી. રૂદન કરીને તેનાં ચક્ષુ લાલ થઈ ગયાં હતાં. દિનકરને જે માછીમાર સાથે વાતચિત થઇ હતી તેની સાથે આ તરુણીનો પણ આકસ્મિકરીતે મેળાપ થયો. તેણે પોતાની આંખો લૂછતાં તે માછીમારને કરૂણાજનક સ્વરે પૂછ્યુંઃ “આ મછવો આપનો છે કે ?”

"હા; તમારે શું કામ છે?" એટલું બોલીને પોતાના હાફ-કોટના બન્ને ખિસ્સામાં હાથ ઘાલીને માછીમાર તે તરુણી પ્રત્યે એકીટશે જોતો ઉભો રહ્યો. ખિસ્સામાં હાથ પડતાંની સાથે જ માછીમારને દિનકરે આપેલી નોટોનું સ્મરણ તાજું થયું.

"ભાઈ," તે તરુણી શોકાન્વિત વદને બોલી: "પરમ દિવસે મધ્યરાત્રિએ જે બૂડતા મનુષ્યના પ્રાણ કોઇ માછીમારે બચાવ્યા છે તે મ્હારા પિતાશ્રી જ હોવા જોઇએ એવી મ્હારી કલ્પના છે. તમે તે મનુષ્ય સંબંધી સવિસ્તાર હકીકત મ્હને કૃપા કરીને જણાવશો કે?"

માછીમારે દિનકરે જણાવ્યા પ્રમાણે સર્વ હકીકત તે તરુણીને કહી સંભળાવી અને છેવટે તે બોલ્યો: "તે ગૃહસ્થ પોતાની ન્હાનકડી લોખંડની પેટીની એટલી બધી સંભાળ રાખતો હતો કે જાણે કે તે તેનું જીવન સર્વસ્વ ન હોય! સમુદ્ર કિનારે ઉતરતાંની સાથે જ તે પેટી લઇને તે સામેના ગોડાઉનમાં ચાલ્યો ગયો. હું તે શું કરે છે તે બારિકીથી જોતો અહિં જ ઉભો રહ્યો હતો. થોડા વખત પછી તે ગોડાઉનમાંથી પાછો ફર્યો પરંતુ તે વખતે પેલી પેટી તેના પાસે મ્હારા જોવામાં આવી નહિ."

"આપે સવિસ્તર હકીકત કહી સંભળાવીને મ્હારા પર અનહદ ઉપકાર કર્યો છે." તરુણીએ વિવેક દર્શાવ્યો.

"બાઇ, એમાં ઉપકાર શાનો? મ્હેં માત્ર મ્હારી ફરજ બજાવી છે. કોઇ પણ ડૂબતા મનુષ્યના પ્રાણ બચાવવા માટે ગમે તેટલી ખટપટ કરવી પડે તો પણ એક ખલાસી કદિ કંટાળતો જ નથી."

ત્યારબાદ તે તરુણી માછીમારની રજા લઇને ત્યાંથી ચાલી ગઇ. તે દૂર ગઇ એટલે માછીમારે દીર્ઘ નિઃશ્વાસ મૂક્યો અને સ્વગત બોલ્યો: "તે ગૃહસ્થ આ છોકરીનો ખરેખરો પિતા હશે તો? તેને બિચારીને

ખોટું સ્હમજાવીને ફસાવવા બદલ મ્હને પશ્ચાત્તાપ થાય છે. પણ... રૂપિઆ સોનું ઇનામ કંઇ ઓછું કહેવાય કે ?"

માછીમાર પાસેથી નીકળીને તે તરુણી સામેના ગોડાઉનમાં ગઈ. પોતાના નેત્રોમાંથી અશ્રૂ લૂછતી લૂછતી તે મેનેજર સાહેબ પાસે જઇને ઉભી રહી અને દયાજનક સ્વરે બોલી: "સાહેબ પરમ દિવસે મધ્યરાત્રિએ માછીમારોએ જે ગૃહસ્થને સમુદ્રમાંથી બચાવ્યો હતો તે મ્હારા પિતા થાય છે. તેમણે એક ન્હાની લોખંડી પેટી આપને સ્વાધીન કરી છે. તેમણે તે પેટી લાવવા માટે મ્હને આપની પાસે મોકલી છે તો કૃપા કરીને તે મ્હને આપો !"

"બાઇ" મેનેજર બોલ્યો: "તે ગૃહસ્થે મ્હને પેટી આપી છે એ વાત ખરી છે. પરંતુ જ્યારે તે પેટી મ્હેં મ્હારા કબજામાં લીધી ત્યારે મ્હેં તેને એક પાવતી લખી આપી છે. હું જણાવવાને દિલગીર છું કે તે પાવતી મ્હને પાછી મળે તો જ તે પેટી હું તમને આપી શકું તેમ છું. તે પેટી આ ગોડાઉનમાં સુરક્ષિત છે. તમે જો તે ગૃહસ્થનાં પુત્રી થતાં હો તો તે પેટી તમારી જ છે. પરંતુ વ્યવહારિક રીતે પાવતી મળ્યા વગર હું તે પેટી તમને કેવી રીતે આપી શકું ? જેમ તે ગૃહસ્થની સાથે મ્હારે ઓળખાણ નહોતી તેમ તમને પણ હું ઓળખતો નથી. હું તમારા વચન પર વિશ્વાસ રાખીને, તે પેટી તમને શી રીતે સોંપી શકું ? તમારા પિતાશ્રી પાસેથી તે પાવતી લઇ આવો એટલે હું તે પેટી તમને આપી શકીશ."

હવે તે તરુણી નિરૂત્તર થઇ મેનેજર સાહેબની રજા લઇને તે ત્યાંથી ચાલતી થઇ. તે થોડેક દૂર પહોંચી એટલે મેનેજર સાહેબ સ્વગત બોલ્યા: "આ વળી કંઇક ઓરજ રહસ્ય લાગે છે ! પરંતુ તેની સાથે દિનકરને શો સંબંધ હશે ?" તે તરુણી દષ્ટિમર્યાદા

બહાર નીકળી ગઇ એટલે મેનેજર સાહેબ પોતાની ખુરસી ઉપરથી ઉભા થયા અને ટેલીફોનની ઓરડીમાં ગયા અને દિનકરને આ હકીકત કહી સંભળાવી.

અલ્પ સમયમાં જ દિનકર મેનેજર સાહેબ પાસે આવ્યો અને તેણે તેમને બધી હકીકત ફરીને પૂછી લીધી. મેનેજર સાહેબે તે તરુણીના સ્વરૂપનું જે વર્ણન કર્યું, તે સાંભળીને દિનકર વિસ્મય પામ્યો. કારણ કે તે વર્ણન ઉષાના સ્વરૂપને તંતોતંત મળતું આવતું હતું. તેમ જ ઉષા આજે સંધ્યા સમયે ઘરની બહાર નીકળી જ નહોતી એ વાત પણ દિનકર ખાત્રીપૂર્વક જાણતો હતો. તે તરત જ પેલા માછીમાર પાસે ગયો. તેણે પણ તે તરુણીનું વર્ણન મેનેજર સાહેબે કર્યું હતું તે જ પ્રમાણે કર્યું. દિનકર આ તરુણી કોણ હશે, તે સંબંધી વિચાર કરતો કરતો પોતાને ઘેર ગયો. ઘેર પહોંચ્યા પછી તેણે તરત જ બુદ્ધિપ્રસાદને 'ટેલિફોન' દ્વારા ઉષા આજે સંધ્યા સમયે બહાર ગઇ હતી કે કેમ, તે સંબંધી પૂછપરછ કરી. પરંતુ આજે ઉષા ઘરની બહાર નીકળી જ નહોતી એવું બુદ્ધિપ્રસાદે જણાવ્યાથી લક્ષ્મીપ્રસાદના શત્રુઓએ કોઇ સ્ત્રીને ઉષાનો વેષ પહેરાવીને સમુદ્ર કિનારે મોકલી હોવી જોઇએ એવી દિનકરની દૃઢ ખાત્રી થઇ.

બીજે દિવસે પ્રાતઃકાલ થતાંની સાથે જ સમુદ્ર કિનારા પરના ગોડાઉનમાં ગઇ રાત્રિએ દરોડો પડયો હતો તે બાબતની હકીકત 'મુંબઇ સમાચાર'માં પ્રસિદ્ધ થઇ. તે આ પ્રમાણે હતી.

" ગઇ કાલે મધ્યરાત્રિના સમયે કેટલાક બદમાશોએ ગોદીમાં દરોડો પાડવો શરૂ કર્યો હતો. પરંતુ પોલિસને અગાઉથી એ બાબતની કંઇ પણ બાતમી મળી હોવાથી, તેઓ ત્યાં સારી સંખ્યામાં હાજર હતા અને તમામ બદમાશોને પકડવામાં આવ્યા છે. કોઇ પણ

મનુષ્યની ઉશ્કેરણીને લીધે જ આ દરોડો પાડવામાં આવ્યો છે એવું પોલિસખાતાનું માનવું હોવાથી, તેમણે બદમાશોને ખૂબ માર મારીને તે બાબતમાં તપાસ ચલાવી હતી. પરંતુ હરામખોરોએ માત્ર એટલું જ કબૂલ કર્યું છે કે અમુક ગૃહસ્થે તેમને પુષ્કળ પૈસા આપીને ચોરી કરવા સારૂ ગોડાઉનમાં મોકલ્યા હતા. તેમને પૈસા આપનાર ગૃહસ્થે પોતાના મ્હોં ફરતું કપડું વિંટાળેલું હોવાથી, તે ગૃહસ્થ કોણ છે, તેમ જ તેનું સ્વરૂપ કેવું છે, તે વિષે પોતે કંઇ જ જાણતા નથી એમ બદમાશો જણાવે છે. ગોડાઉનમાં એક ન્હાની લોખંડની પેટી છે તે લઇ આવવા માટે જ હરામખોરોને પુષ્કળ પૈસા આપીને દરોડો પાડવા સારૂ તે ગૃહસ્થે મોકલ્યા હતા એમ પણ તેઓ જણાવે છે. આ કરતાં વિશેષ કંઇ પણ હકીકત હજી સુધી અમને મળી નથી."

જે ઉદ્દેશથી દિનકરે આટલી બધી ખટપટ કરી હતી તે સફળ થયો નહિ. લક્ષ્મીપ્રસાદના શત્રુઓને સપડાવવા માટે તેણે જે જાળ પાથરી હતી તેમાં ભળતા જ માણસો સપડાઇ ગયા. રાત્રિએ જ્યારે ગોડાઉનમાં દરોડો પડવાની તૈયારી હતી ત્યારે કૃષ્ણકાન્ત ગોડાઉનની સામેના અનાજના કોથળાઓની હાર પાછળ સંતાઇ રહ્યો હતો. તે રાત્રિએ સખ્ત ઠંડી પડી હોવાથી તેનું શરીર ટાઢથી ધ્રુજતું હતું. ઝાકળને લીધે તેનાં કપડાં ભીંજાઇ ગયાં હતાં. પોતાનો પ્રયત્ન પાર નહિ પડવાથી તે નિરાશ થયો. પરંતુ દરોડો પાડનારાઓની સાથે ન જતાં કોથળાઓની હાર પાછળ સંતાઇ રહેવાથી પોતે બચી જવા પામ્યો છે, એવો વિચાર આવતાં તેણે પોતાના મનમાં સંતોષ માન્યો. બદમાશો અને પોલિસના સિપાઇઓ વગેરે ગોડાઉનમાંથી નીકળી ગયા પછી કૃષ્ણકાન્ત પોતાની જગ્યાએથી ધીમે રહીને ઉઠયો અને એક અજાણ્યા માર્ગે થઇને ગોડાઉનની બહાર જવા લાગ્યોઃ તે વિચારવા

લાગ્યોઃ "આ ઉપરથી એટલું તો નક્કી જ છે કે લક્ષ્મીપ્રસાદ હજી જીવતો છે. આજનો પ્રયત્ન નિષ્ફળ નિવડયો છે તેમાં પેલા લુચ્ચા દિનકરનો હાથ હોવો જોઇએ. કારણ કે પોલિસ લોકોએ જ્યારે મ્હારા મોકલેલા માણસોને પકડયા ત્યારે મ્હેં તેને જોયો હતો. લક્ષ્મીપ્રસાદ દિનકરને મળ્યો હોવો જોઈએ, અને તેઓ બન્નેએ સાથે મળીને જ આ જાળ પાથરી હોવી જોઇએ. ટુંકામાં હવે દિનકરની હિલચાલ પર પણ સખ્ત નજર રાખવી પડશે. આપણે પોતે વળી એટલા નશીબદાર કે કોથળાની હાર પાછળ લપાઈ જવાની સદ્બુદ્ધિ સૂઝી અને પકડાઈ જતાં બચી ગયા. માત્ર આખી રાત ઠંડી સહન કરવાથી જ આપત્તિ દૂર થઇ !" આ પ્રમાણે વિચાર કરતો કૃષ્ણકાન્ત અનાજના કોથળાની ઉંચી ઉંચી હારોની ઓથે લપાતો છૂપાતો આગળ વધતો હતો. બંદરપરના કોઈ સિપાઈની હીલચાલ અગર તેનો સ્વર કાને પડતાં જ તે એકદમ અટકી જતો અને ચોમેર દષ્ટિપાત કરતો. પુનઃ શાન્તિ જણાય ત્યારે તે આગળ વધતો હતો. આમ મહા મુશિબતથી તે ગોડાઉનની બહાર નીકળી શક્યો. આ વખતે લગભગ સૂર્યોદય થવા આવ્યો હતો. ધીમે ધીમે તે પોતાના એક ખાનગી રહેઠાણ તરફ ચાલ્યો ગયો.

કૃષ્ણકાન્તે મુંબઇમાં લગભગ પાંચ છ મકાન ભાડે રાખ્યાં હતાં. જ્યારે જ્યારે વેશ બદલવાની જરૂર પડે ત્યારે ત્યારે ગમે તે સ્થળે પોતે હોય તોપણ તેમ કરવાનું તેને મુશ્કેલ લાગતું નહિ. કારણ કે એકાદ ઘર તો તે જ્યાં હોય ત્યાંથી અલ્પ સમયમાં પહોંચી શકાય એટલે દૂર હોય જ. વળી તેણે જ્યાં જ્યાં ઘર રાખ્યાં હતાં તેના ઘર-માલિકોને તે છ છ મહિનાનું ભાડું અગાઉથી ચૂકતે આપી દેતો હોવાથી, કૃષ્ણકાન્ત કયાં છે, અને તે શું કરે છે તેની તેઓને લેશમાત્ર પણ દરકાર નહોતી.

અલ્પ સમયમાં જ કૃષ્ણકાન્ત પોતાના એક મકાનમાં આવી પહોંચ્યો. તરત જ ભીનાં કપડાં કાઢી નાખીને તે પથારીમાં પડ્યો અને નિદ્રાધીન થઈ ગયો. સ્હવારે લગભગ નવ વાગ્યા પછી તે જાગ્રત થયો અને કપડાં પહેરીને બહાર નીકળી પડ્યો. તે બોરીબંદર સ્ટેશન સામેના વાંચનાલયમાં આવ્યો. ત્યાં દૈનિક પત્રોમાં પ્રસિદ્ધ થયેલી દરોડા સંબંધી હકીકત તેણે વાંચી. એક ખુણામાં પડેલી ખુરશી પર બેઠાં બેઠાં વિચારગ્રસ્ત થઈ ગયો.

અલ્પ સમયમાં દિનકર પણ આ પુસ્તકાલયમાં આવી પહોંચ્યો. કૃષ્ણકાન્તની સાથે દૃષ્ટોદષ્ટ મળતાંની સાથે દિનકર કૃષ્ણકાન્ત પાસે ગયો.

"આવ; દિનકર !" કૃષ્ણકાન્ત સ્મિત કરતાં બોલ્યો: "આ વખતે તો ઘણા દિવસે ત્હારો મેળાપ થયો. કેમ શી નવાજૂની છે ? કોઇના જાણવામાં યે ન હોય એવી એવી બાતમી તમે લોકો મેળવી શકો છો. આવી ગુપ્ત બાતમીઓ તમે કોણ જાણે કેવી રીતે અને કોની પાસેથી મેળવી શકો છો, તે આપણાથી તો કંઇ જ સ્હમજી શકાતું નથી."

"કૃષ્ણકાન્ત ! કોઇ પણ ધંધામાં જોડાયા વગર તેની ખરી ખૂબી અને મઝા સ્હમજી શકાય નહિ." દિનકર પાસેની ખુરસી પર બેસતાં બેસતાં બોલ્યો.

"વારૂ, પણ મ્હેં ગઈ કાલે વર્તમાનપત્રમાં વાંચ્યું છે કે ત્હારા સ્નેહી પેલા મિ. લક્ષ્મીપ્રસાદ બલૂનમાં ઉડીને જતા હતા તેવામાં બલૂનને અકસ્માત થવાથી તે સમુદ્રમાં પડી ગયા છે ને ? તેમનું શું થયું ! કંઇ પત્તો લાગ્યો કે નહિ ?"

"કોણ જાણે? લક્ષ્મીપ્રસાદ સંબંધી માહિતી મેળવવાનું કામ બીજા બાતમીદારોને સોંપવામાં આવ્યું છે. લક્ષ્મીપ્રસાદ મ્હારા સ્નેહી હોવાથી તેમના સંબંધી હકીકત નહિ મેળવવા માટે મ્હેં અમારા પત્રના અધિપતિને જણાવ્યું છે, કારણ કે મરેલા માણસ સંબંધી હરઘડી ચર્ચા કરતાં મ્હને ભય ઉપજે છે. આવતી કાલે લક્ષ્મીપ્રસાદનું શબ સમુદ્રમાંથી મળી આવશે તો તે જોવા જવાની આપણી હિમ્મત ચાલી શકે તેમ નથી." દિનકર મ્હોં દાવકું રાખીને બોલ્યો:

"હેં? લક્ષ્મીપ્રસાદનું શબ હજી પણ મળી આવશે એવું તું ધારે છે કે? ત્યારે માછીમારોએ બચાવેલો માણસ કોણ હશે?" કૃષ્ણકાન્ત પોતે વિસ્મય પામતો હોય તેવું મ્હોં કરીને બોલ્યો.

"તે ગમે તે હોય પરંતુ લક્ષ્મીપ્રસાદ તો નથી જ એ વાત નક્કી છે. કારણ કે બલૂનની સાથે તેમનો કંઇ પણ સંબંધ હોય એમ મ્હને લાગતું નથી, તેમ જ વળી માછીમારે તે મનુષ્યના સ્વરૂપનું જે વર્ણન કર્યું છે તે લક્ષ્મીપ્રસાદના સ્વરૂપથી તદ્દન ભિન્ન છે. ગમે તેમ હોય ને! મ્હારે શું? મ્હેં તો એ પંચાત જ પડતી મૂકી છે!"

"વારૂ, દિનકર! ગઈ રાત્રિએ સમુદ્ર કિનારાપરના ગોડાઉનમાં દરોડો પડયો હતો તે હકીકત વાંચી કે?"

"હા; પરંતુ મ્હને તો એ દરોડો પ્રત્યક્ષ જોવાનો લાભ અનાયાસે પ્રાપ્ત થયો હતો." કૃષ્ણકાન્ત પ્રત્યે સહેતુક દૃષ્ટિ ફેંકતો દિનકર બોલ્યો: "ગઈ રાત્રે મ્હારા એક મિત્રને ત્યાં મિજલસ હોવાથી હું તેના ઘેર ગયો હતો. ત્યાંથી પાછાં ફરતાં હું એ ધરપકડ વેળાએ અનાયાસે ત્યાં જઇ ચઢ્યો હતો."

"ગોડાઉનમાં દરોડો પડે એ તો આશ્ચર્યની વાત! ત્યાં એવી શી મહત્વની વસ્તુ મેળવવાની બદમાશોએ આશા રાખી હશે!"

" ગોડાઉનમાં ગઇ કાલે મ્હા અને કોફીની દશ હજાર પેટીઓ આવી હતી ને ? "

" ખુરસી પર ડોકું નાખી દઇને કૃષ્ણકાન્ત ખડખડ હસવા લાગ્યો. દિનકર પણ કૃષ્ણકાન્તને હસતો જોઈને હસવા લાગ્યો. થોડી વાર રહીને તે બોલ્યો: કૃષ્ણકાન્ત તમને એક વાત પૂછવાની ઇચ્છા છે. તે વાત વર્તમાનપત્રમાં પ્રસિદ્ધ કરવાની નથી; સ્હમજ્યા કે ? "

" ખુશીથી પુછ. "

" માયાની સાથે પરિચયમાં આવ્યે તમને કેટલોક સમય થયો હશે ? તેના સંબંધમાં તમને કંઈ વિશેષ માહિતી છે કે ? "

કૃષ્ણકાન્ત કંઈક સ્મરણ કરતો હોય તેવી મુખમુદ્રા કરીને બોલ્યો: " માયાને લગભગ એકાદ વર્ષ થયાં હું ઓળખું છું. મ્હારા એક મિત્રના લગ્ન પ્રસંગે હું તેના ઘેર ગયો હતો ત્યાં તેની સાથે મ્હારો પ્રથમ મેળાપ થયો હતો. ત્યારથી હું માયાને ઓળખું છું. જો કે મ્હને તેના પૂર્વ ઇતિહાસ સંબંધી વિશેષ માહિતી નથી તો પણ તે એક હુશિઆર, સુશિક્ષિત અને સુશીલ સ્ત્રી હોય એમ જણાય છે. ત્હને કેમ લાગે છે વારૂ ? "

" અમારા લક્ષ્મીપ્રસાદશેઠની પુત્રી–ઉષાને તે એમ કહેતી હતી કે તે તેની માશી થાય છે. આ હકીકત સત્ય છે કે કેમ, તે જાણવા સારૂ જ તમને આટલી પૂછપરછ કરવી પડી છે. "

" હા, હા; મ્હારી પાસે પણ તે એક વખત એમ જ કહેતી હતી. વારૂ, બીજા કંઈ નવીન ? "

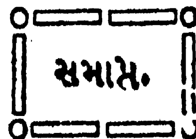
" વિશેષ તો કંઈ નથી. આવતી કાલે ના. ગવર્નર સાહેબના હાથે એક ધર્માદા દવાખાનું ખોલવાની ક્રિયા થવાની છે. તે વખતે તેમનું અક્ષરે અક્ષર ભાષણ લખવા સારૂ મ્હારે જવું પડશે. "

આ પ્રમાણે કૃષ્ણકાન્ત અને દિનકર વચ્ચે વાતચિત ચાલતી હતી એટલામાં ઘડીઆળમાં અગીઆર ટકોરા વાગ્યા. તરત જ જમવાનો વખત થયો હોવાથી બન્ને જણા ઉભા થયા અને પરસ્પર 'સાહેબજી' કહીને પોતપોતાને ઘેર ચાલ્યા ગયા.

રસ્તે ચાલતાં કૃષ્ણકાન્ત સ્વગત વિચારવા લાગ્યો: " આ દિનકર બડો ઉસ્તાદ જણાય છે. પરંતુ મ્હારા વિષે હજી સુધી તેના મનમાં કંઇ પણ શંકા ઉદ્ભવી હોય એમ જણાતું નથી. પરંતુ તેના મનમાં મ્હારા વિષે પણ ક્યારે સંશય ઉદ્ભવે તે કંઈ કહી શકાય નહિ અને એટલા માટે પહેલાં તો તેનો જ કંઈ બંદોબસ્ત કરવો પડશે."

ગોડાઉનમાં પડેલા દરોડા સંબંધી ખટપટમાં દિનકરનો કંઇ પણ પ્રત્યક્ષ સંબંધ નહિ હોય એવી કૃષ્ણકાન્તે કલ્પના કરી. કારણકે જો તેની સાથે તેને કંઈ સંબંધ હોય તો વાતવાતમાં પોતે ત્યાં હાજર હતો એવું કહી દેત નહિ, એવો પણ તેણે વિચાર કર્યો. દિનકર પ્રત્યેનો તેનો રોષ કંઈક અંશે શાન્ત થયો. પરંતુ તે લક્ષ્મીપ્રસાદનો સ્નેહી હોવાથી, તેની વિરૂદ્ધમાં ચાલી રહેલી ખટપટની હકીકત જો તેના જાણવામાં આવશે તો તે પોતાના કામમાં આડે આવ્યા વગર રહેશે નહિ એવી પણ તેની ખાત્રી થઈ. ગમે તેમ કરીને દિનકરનો ઘાટ ઘડવાનો કૃષ્ણકાન્તે પોતાના મનમાં દૃઢ નિશ્ચય કર્યો.

પ્રિય વાંચક આ વારતાનો અધુરો ભાગ નવલખી પેટી એ નામની વારતામાં વાંચવા કૃપા કરશો પોસ્ટેજ સાથે પાંચ આનાની ટીકીટો મોકલવાથી બુકપોસ્ટથી મોકલી આપવામાં આવશે. મળવાનું ઠેકાણું, મહાદેવ રામચંદ્ર જાગુષ્ટે બુકસેલર. ત્રણ દરવાજા—અમદાવાદ.

આવી જાતનાં બહાર પડેલાં પુસ્તકોમાં સૌથી મોટું, અને સસ્તું પુસ્તક.

શાક, પાક, પકવાનશાસ્ત્ર.

આમાં જુદી જુદી જાતના ગરમ મસાલા જેવા કે પારસી રીતનો શાકનો મસાલો, શાકનો સાદો મસાલો, શાક દાળનો ગરમ મસાલો, રાઇનો મસાલો; ખોપરાનો મસાલો, મેથીનો મસાલો, ભજીયાંનો મસાલો, શાકદાળનો દક્ષિણી રીતનો મસાલો, શાકભાતમાં મેળવવાનો લોટનો મસાલો, હિન્દુસ્તાની રીતનો ગરમ મસાલો, પાનનો મસાલો; જુદી જુદી જાતની ચટણીઓ તથા કચુંબરો જેવી કે, રીંગણાંની ચટણી, કાંદાની, થોરનાં પાંદડાંની, અડદની દાળની, આંબલીની, આંબળાંની, દ્રાક્ષની, કેરીની, કેળાંની, કોથમીરની, ફુદીનાની, મસાલાના ભાત જોડે ખાવાની, આદાની, મીઠાલીંમડાની, કાચાં દાડમની, કોઠાંની, કરમદાંની, ચણાની દાળની, લીલાં મરચાંની, કોકમની, ઇંગ્રેજી રીતની, ફુદીનાની, તલની, લસણની, જીરાની, ખજુરીની, ટામેટાંની. બંગાળી રીતની, શેરડીનો સરકો, ગોળનો સરકો, લીંબુના રસનો, જાંબુના રસનો, કાંદાનો કચુંબર, પપૈયાનું કચુંબર, કેરી તથા રાયણનું, ગાજરનું, મૂળાનું, મોગરીનું કાકડીનું કચુંબર, જાત જાતનાં રાયતાં, જેવાં કે બટાકાનું રાયતું, કાકડીનું રાયતું, કહોળાનું, ખારેકનું દ્રાક્ષનું, ખોપરાનું, લીલાં મરચાં આદુ અને કોથમીરનું. કેળાંનું, સુરણનું, શક્કરીયાનું, મૂળાનું, મોગરીયોનું, પપનસનું, અળવીનાં દાંડલાનું, જામફળનું, લીંબુનું, અનન્નાસનું, આદુનું, શેવફળનું રાયતું, કેળાના ફુલનું, આંબળાનું રાયતું વીગેરે, તેમજ જાત-જાતનાં અથાણાં જેવાં કે બાફેલાં લીંબુનુ અથાણું, છીણેલી કેરીનુ, બોરકેરીનુ, દાબડા કેરીનુ, મેથીયા કેરીનુ, મુગલાઇ રીતનુ, મરવા કેરીનુ. ચાસણીદાર કેરીનુ અથાણું, ગુજરાતી રીતનુ મેથીયા કેરીનુ, રાયતા કેરીનુ અથાણું, કેરીનુ મોગલાઇ અથાણુ, આદાનુ અથાણુ; કોબીફલાવરનુ, ડુંગળીનુ, ગાજરનુ, ચવચનુ, બાફેલી કેરીનુ. લીંબુનુ, મીઠી કાકડીનુ, રાઈતું કાકડીનુ, કેરીનુ, ગુંદાનુ, ગરમનુ, કાઠીયાવાડી ડાળાંનુ, લીંબુ હળદર તથા આદાનુ, વાંસનુ, લીંબુનુ મદ્રાસીરીતનુ, કુંવળનુ, કરમાંનુ, બાવળના પરડાનુ, ફણસનુ વીગેરે;

તેમજ જુદી જુદી જાતનાં પકવાન જેવાં કે કંસાર, ચુરમાના લાડુ, શીરો કરવાની રીત, વેડમી (પુરણપોળી), માલપુવા, પાપડ, અનારસા, ગુલકંદ, ગુલાબજાંબુ, ગુલગુલાં દહીનાં તથા માવાનાં, દુધની, ગુલફી, ગોળપાપડી, ગાંઠીયા, ધારી, ધારી બદામ પીસ્તાની, અમૃતપાક મેહસુર, મોહનપાક, ધારગા, ઘુઘરા, ઘેબર, ઘસોટ, ચીક્કી, જલેબી, ઢોકળાં સાદાં તથા ફીણેલાં, ખમણઢોકળાં, દહીવડા, દહીથરાં, દુધપહુવા, દુધપાક, દુધરોટલી થુલી, દખલીગ્સ, નાનખટાઇ, પરેઠા, પીસ્તાની પાપડી, દુધના પર, પુરણીઆ કેળાંની પુરી, ખારીપુરી, દહીંની પુરી, પુરી કેરીના રસની, શીંગોડાના લોટની, બટાટાંની, પંચામૃત, ચોખાની પાપડી, ગગનગાંઠિયા, પેંડા, પાઉ, બદામની પાપડી, બરફી, બદામની રોટલી, બાસુદી, દુધના બીસકીટ, ગળ્યાં બીસકીટ, બીરંજ, ચતુરંગી બીરંજ, ફુલવડી, ફુદીઆ, ફાફડા, ફરસીપુરી, મથુરાના પેંડા, સુકા પેંડા, મીઠા ભાખર, ઠોર, આરમીનીયન મીઠાઇ, મેહેસુર માવાનો બદામનો, મરકી, મોહનથાળ, મોદક, મોડાં પુરણાના, બાટી મારવાડી, ચુરણીયા મોદક, બુંદીના લાડુ, વેસણના લાડુ, દળના લાડુ, મગદળ તથા અડદીયા લાડુ, ચોખાના લોટના લાડુ, ગુજરાતી લાડુ, ચોખાના આટાની ખીર, ચોખાની કણકીની ખીર, સેવની ખીર, ચોખાની ખીર, લીલા શ્રીફળની ખીર, બદામની ખીર, તલની ખીર, દ્રાક્ષની ખીર, ખારેકની ખીર; બટાટાંની ખીર, સુરણની ખીર, શીખંડ, બાસુદી, હલવો કરવાની રીત, સુતરફેણી, રોટલી ઘીની, ફુલકા, ખમરી રોટલી, ખજુરીની ટોપલી, ખાંડની રોટલી, ખોપરાની રોટલી, બાખરવડી, કેવડો, ચાસણી બનાવવાની રીત, ઘેંસ, ઘુઘરા લીલવાના, ખજુર, ચોપડા, બાવટાના લાડવા, તલના લાડવા, વઘારેલા મહાયા, મકાઇનાં વડાં. મકાઇનું ઓરમું. ખાજાં ખાજલી. સાટા, મેસકુટ, રાધત્રદાસી મોદક, ચોખાના લાડુ. લાપસી. કુરડાઇ. કરકરવડી. કોટણીવડાં મગફળીના લાડુ. સાદો ભાત. વઘારેલો ભાત. દહીંવાળો ભાત. વંતાકનો ભાત. બટાટાંનો. ઘીલોડાંનો. તુરીઆનો. પરવરનો. ગોળભાત. બદામનો ભાત. ચાસણીનો મીઠો ભાત. સાકરીયા મીઠો ભાત. કેસરી ભાત. અન્નાનસનો ભાત. મસાલાનો ભાત. ગુજરાતી ખીચડી. બાજરીની ખીચડી.

વધારેલી ખીચડી. મનપસંદ ખીચડી. મહમદઆદરશાહી ખીચડી. સોલા ખીચડી. કેસરીયા ખીચડી. આંબળાનો મુરબ્બો. કેરીનો મુરબ્બો. મદ્રાસી રીતનો મુરબ્બો. કોહળાનો. દુધીનો. બદામનો મુરબ્બો. અંજીરનો. અન્નાનસનો મુરબ્બો. કેરીઓના કટકાનો મુરબ્બો; કેરીઓની ચીરીનો મુરબ્બો. મુસલમાની રીતનો કેરીઓનો મુરબ્બો. કરમદાંનો મુરબ્બો. પપનસનો મુરબ્બો. બીજોરાંનો. લીંબુનો. આંબલીનો મુરબ્બો મદ્રાસીરીતનો. આદુનો. બીલાંનો મુરબ્બો. બોરનો. કેળાંનો. કુંવરનો. કારેલાંનો. ગુલકંદ તથા ગુલાબનો મુરબ્બો. આમલીનુ સરબત. દાડમના રસનુ સરબત. ગુલાબનુ. પાકેલાં કોઠાના રસનુ સરબત. ખેશ્મીનુ સરબત. નારંગીનુ સરબત. આંબળાનુ સરબત. આદાનો પાક ગુંદરપાક. ભરૂચી ગુંદરપાક. મોહમેદન ગુંદરપાક. બદામપાક. ખોપરાપાક. મેથીપાક ગુંદર અડદીઓ. સાલમપાક. લસણપાક. મેથીપાક. અડદીયો પાક. સૌભાગ્યસુંઠી પાક. હરડેપાક. મુસળીપાક. આમ્રપાક. મહાકામેશ્વરપાક. કારેલાનુ શાક. કંકોડાનુ શાક. કેળાંનુ શાક કહોળાનુ શાક. કોઠગબડાનુ શાક. વંત્યાકનુ શાક. વાલોળનુ શાક. કાલીંગડાનુ. પરવરનુ પડોળાનુ, પાપડીનુ. ગલકાંનુ. ગવારફળીનુ. ચોળાફળી, ગેંગડાનુ ગીલોડાનુ તુરીયાનુ. ડોડીના ડોડવાનુ દુધીનુ. સાંગરીઓનુ. સરગવાની શીંગોનુ ભીંડાનુ. ખડબુચનુ. ખીરાનુ. સુરણનુ. રતાળાનુ. અળવીના ગાંઠીયાનું. બટાટાનું. શાકરીયાનું. ભોયકોહળાનું. કોબીજનું. મેથીનું. તાદળજાનું. સુવાનીભાજી. બટાટાની પતરી. પતરવેલીયાં. આંબલીનો ચુચેડો. કેરીયોનો ફજેતો આદિ સર્વ જાતનાં શાક પાક પકવાન મુરબ્બા અથાણાથી આ પુસ્તક ભરપુર હોવાથી આવી જાતનાં બહાર પડેલાં સર્વ પુસ્તકોમાં શ્રેષ્ઠ છે. વિશેષ ખાત્રી પુસ્તક જોવાથીજ થશે. કાગળ ગ્લેજ ઉંચા. પાકું પુંઠું અક્ષર સ્વચ્છ તેમજ ઓછુ ભણેલી સ્ત્રીઓ વાંચી શકે તેવા છતાં કિંમત રૂ. ૧-૮-૦ પોસ્ટેજ ૧ આનો જુદો.

મળવાનું ઠેકાણું:—

મહાદેવ રામચંદ્ર જાગુષ્ટે બુકસેલર.

ત્રણ દરવાજા—અમદાવાદ.

ઓઈલ એન્જીન અને પમ્પ્સ.

આ પુસ્તક ખેતીવાડીને પાણી આપવાના પંપો અનાજ દળવાની ઘંટીઓ, તેલની ઘાણીઓ, ડાંગર ખાંડવાનાં યંત્રો વીગેરે ધંધાદારોને ઘણું ઉપયોગી છે. આમાં એન્જીનની જુદી જુદી જાતો. બળતણ તરીકે વપરાતા તેલ, ભારે તેલ, વચલા ગાળાના તેલ, ફ્યુએલ ઓઇલ એન્જીનોમાં શા માટે વપરાય છે. વિશિષ્ઠ ગુરૂત્વ, વજન ઉપર કદની ગણત્રી, ફ્લેશ, ઇગ્નીશન અને બોઇલીંગ પોઇન્ટ, પાઇપ અને છીદ્રો ઉપર જાળી બેસાડવી, બ્રીટીશ થર્મલયુનીટ. એન્જીનમાં વપરાતી ગરમી અને ઉપયોગમાં આવતી ગરમીનું પ્રમાણ, તેલને બળવા જોઇતી હવા હવા અને બાસ્પનું સળગવું, પ્રવાહી બળતણ ઉપર ઉષ્ણમાની અસર, બાસ્પનું પસરણ પામવું, ઓઇલ એન્જીનના મુખ્ય સિદ્ધાન્તો ઇન્ટર્નલ-કમ્બશન એન્જીન, સ્ટીમ એન્જીન, ચાર સાયકલ એન્જીન. બે સાયકલ એન્જીન, ચાર અને બે સાયકલ એંજીન વચ્ચેનો તફાવત, ઇગ્નીશન સાથે કોમ્પેશન પ્રેસ્પનો સંબંધ ડીઝલનો સિદ્ધાંત આપો આપ ઇગ્નીશન થવું, ટયુબ ઇગ્નીસન, ઇલેકટ્રીક ઇગ્નીશન, લોટેનશન
ઇગ્નીશન સાથે કોમ્પેશન પ્રેસ્પનો સંબંધ ડીઝલનો સિદ્ધાંત આપો આપ ઇગ્નીશન થવું, ટયુબ ઇગ્નીસન, ઇલેકટ્રીક ઇગ્નીશન, લોટેનશન
મેગ્નેટો, મેગ્નેટોની સંભાળ પાણી કાઢવાની યોજનાઓ, કોસથી પાણી કાઢવાનો થતો ખર્ચ. પંપથી પાણી કાઢવાનો થતો ખર્ચ. સ્ટીમ અને ઓઇલિ એન્જીનોના વાપરની સરખામણી, ઓઇલિ એન્જીન અને પંમ્પ પાછળ ચાલુમાં કરવો પડતો ખર્ચ, કેટલી શક્તિવાળા પંમ્પો વાપરવા ફાયદાકારક છે; ડીપવેલ (ઉંડા કુવા પંમ્પ ચલાવવા જોઇતા હોર્સ પાવર અને તેમના સ્ટ્રોકની હદ, પંપના શકસનની હદ, ફુટના પંમ્પો સ્ટો[illegible]ર બેસાડવા, ઓઇલ એન્જીનો પંમ્પની હદ અને કિંમતો વીગેરે ઘણી ઉપયોગી માહીતીથી ભરપુર છે પાકુ પુંઠું કી. ૨ રૂ.

પોસ્ટેજ ૬ આના જુદા. મળવાનું ઠેકાણું:-

મહાદેવ રામચંદ્ર જાગુષ્ટે, બુકસેલર.

ત્રણ દરવાજા—અમદાવાદ